

ŠTUD. KNJIŽNICA V MARIBORU

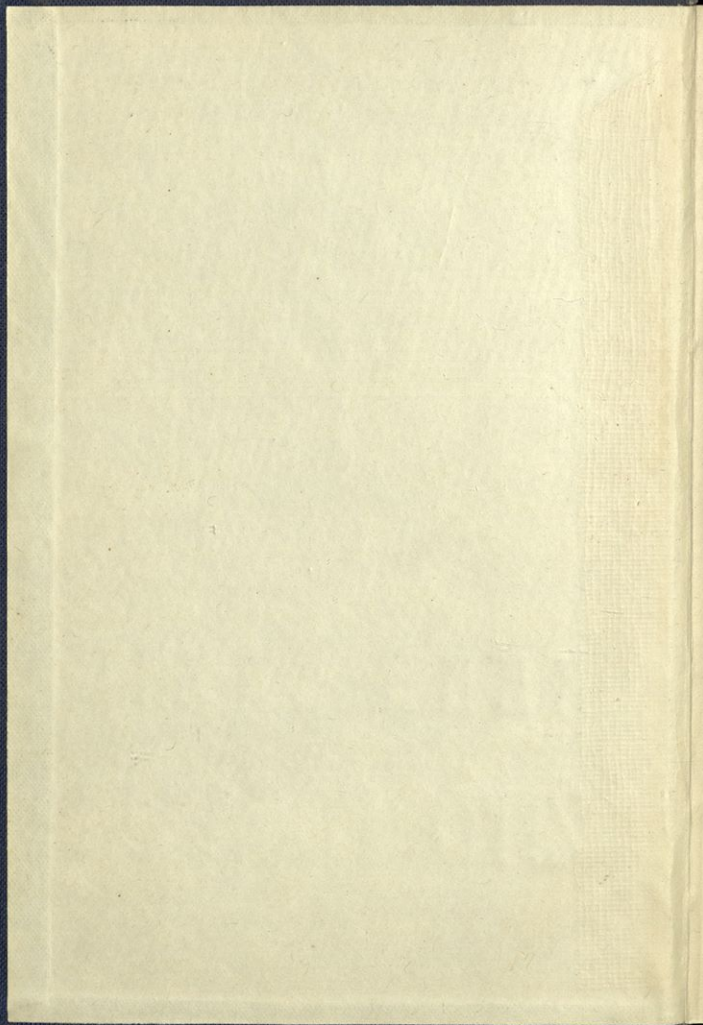
705 / 127

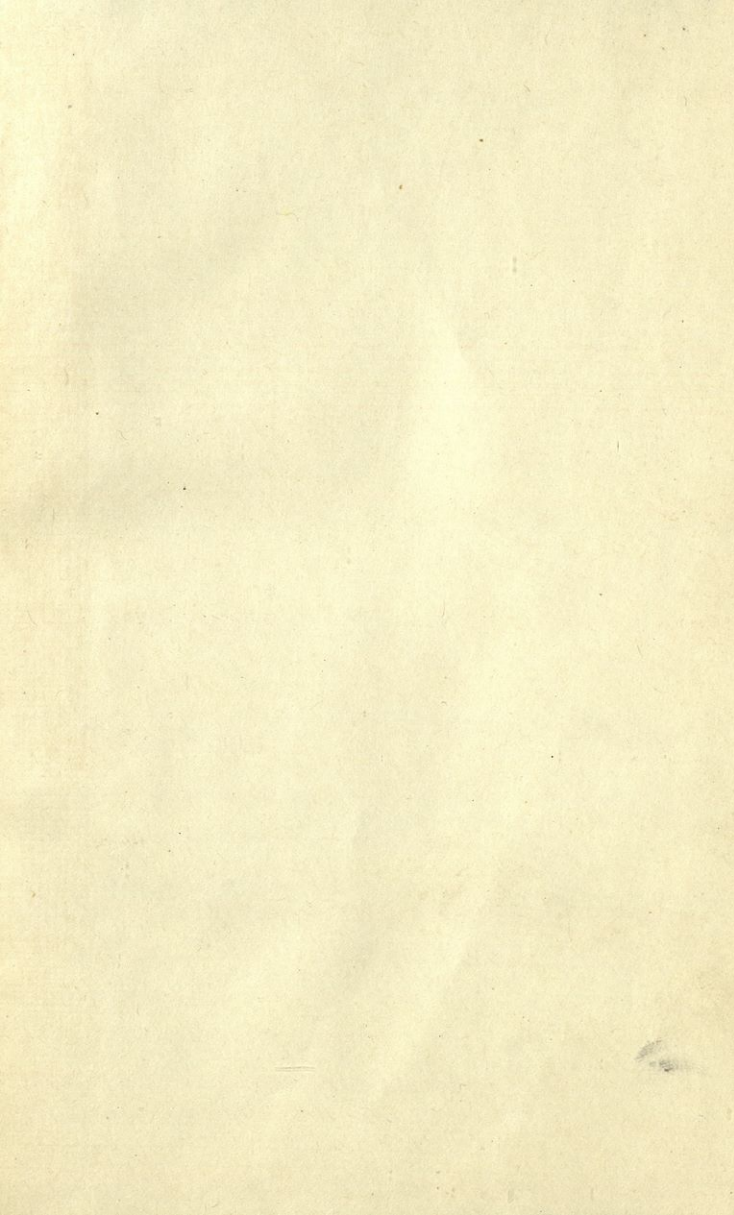

RENÉ BAZIN

ŽITO POGANJA

POURRIER ET FLEUR DE MARIBOR

RENÉ BAZIN / ŽITO POGANJA

CIRILOVA KNJIŽNICA 127

R E N É B A Z I N

Ž I T O P O G A N J A

R O M A N

1

9

3

7

TISK IN ZALOGA TISKARNE SV. CIRILA V MARIBORU
PREDSTAVNIK ALBIN HROVATIN

705/127

83264

K. 12. IX. 1938.

Sonce je pojemalo. Vzhodni veter je odlagal vlago na vršičkih trdih grud, stresal odpadlo in splesnelo listje ter vztrajno, kakor udarjata plima in oseka na obrežne pečine, ovijal drevesna debla, drevesca, v jeseni ovenela in sedaj še brez življenja in mladosti.

Morje je bilo daleč in veter je prihajal od drugod. Prišel je preko Morvanskih gozdov, preko močvirnih pokrajin Mustaše, Montreijón in še bliže Blin, kjer se je nasrkal vlage; hitel je — poln vlage — proti drugim pogorjem, proti Nièvrskemu, proti velikemu Tronsajskemu gozdu, in še proti drugim lesom. Ozračje je bilo na videz čisto, toda okrog v daljavi, nad gozdovi, na obronkih jas in po steznih dolinah je dremalo nekaj modrega, kakor dim.

— Renard, ali si prepričan, da je ta hrast star sto šestdeset let?

— Sem, gospod grof, saj ima svojo starost na sebi napisano, tukaj, glejte, osem rdečih črt. Sam sem jih naredil pri izbiri dreves.

— Saj res, ti si ga rešil in sedaj hočejo, da ga obsodim na smrt. Ne, Renard, tega ne morem! Stošestdeset let! Pet Meksimejevih rodov je že videl...

— Pri tej starosti in v tako povprečni zemlji, kakor je pri nas, hrast ne raste več, le zori. In na vsezadnje, gospod grof, saj ste prosti, pogovorili se boste z gospodom markizom.

Čuvaj je utihnil. Zardeli in obriti obraz je izražal prezir podrejenega, ki je imel oblast pri upravi, mu dedno sledeči. Stal je pokonci, nekoliko nazaj, pokrit z oglavnico iz zelenega žameta, oblečen pa v udobno in toplo žametasto obleko iste barve. V rokah, na trebuhu prekrizanih je držal napol odprto beležnico: »Stanje starih dreves Fontenejskega posestva.« Noge, za obilno telo pretenke, so ga delale podobnega nemški lutki, postavljeni na

žimo. Motril je gospodarja, ki se je smehljal hrastu in mu tiho govoril: Pozdravljen, moj dragi starec! Rešen si, prišel te bom pogledat, ko boš ozelenel. Drevo se je dvigalo ponosno in prekrasno ter metalo ostro senco svojih vej na razredčeno hosto.

— Poslušaj, Renard, se je zopet oglasil Mihael Meksimé, ki je mislil še vedno isto; ljubim ta svoja drevesa. Nič ne zahtevajo od mene in že dolgo jih poznam. Skozi okno svoje sobe jih gledam. Zvestejši prijatelji so, kot ti, ki jih podirajo.

— Lenuhi, gospod grof, so ti drvarji, divji lovci, za nobeno rabo, ki . . .

Ne, moj prijatelj, ne! Če ne bi delali drugega, kakor da iztrebljajo in streljajo mojo divjačino, bi jim rad oprostil. Toda le to hočem reči, da so to usihajoče duše, kakor toliko drugih.

— Boga mi! divji lovci ne nadlegujejo teh, ki ne streljajo; toda jaz, jaz streljam, je spregovoril polglasno Renard.

Njegov gospodar ga menda ni poslušal. V levi, ob telesu viseči roki je imel sekirico za zaznamovanje dreves. Čez nekaj časa jo je spravil v usnjeno nožnico, ki mu je visela za pasom. Opazoval je prostrano skladišče, ki ga je bil prišel pregledovat, deset hektarov skoro popolnoma posekanega gozda, kjer so še delali drvarji, vsak na svojem določenem prostoru v »svoji delavnici« med drvmi, naloženimi v sežnje in med kupi vej. Na robu te poseke se je proti vzhodu odpirala druga in med njima je bila ozka soteska, tesen, kakor med dvema planotama.

— Čuj, Renard, dovolj je tega neprijetnega opravila! Pojdi v grad in reči mojemu očetu, da se bom vrnil mimo Fontenejskega križišča!

— Dobro, gospod grof.

— Reči tudi Baptistu, naj vpreže odprto kočijo, da bo peljal generala na vlak v Korbini.

Čuvaj se je obrnil nekoliko na levo in se oddaljil z dolgimi in velikimi koraki. Nekaj časa se je še

slišal šum njegovih čevljev, ki so se zadevali ob grmovje in drobili trnje.

Mihael Meksimé se je pokoraval ukazú, ki se mu je zdel trd in ponižujoč. V marcu in več mesecih po prodaji lesa, sklenjeni z nekim kmetskim trgovcem, je moral na očetov ukaz zaznamovati mnogo prvotno neprodajnih dreves. Sam jih je moral zaznamovati ob strani, da so dobila drug žig. Mogoče je premalokrat udaril, kakor je pravil Renard, toda sam se je obtoževal in si očital, da je preveč ubogal.

Mihael je bil mlad človek, močan in ne lep. Rasti ni bil sorazmerne. Bil je srednje velik, a noge so mu bile dolge, oprsje kratko in glava obilna. Nobene pravilnosti, nobene skladnosti v obrazu, kakor izklesanem od mogočne realistične roke srednjeveškega delavca; nizko čelo pod trdimi kostanjevimi lasmi, ki so v krogu padli na medlo kožo; modre, ne popolnoma enake oči, širok nos in dolge ustnice, najbolj izrazite njegovih potez, stisnjene, ki bi bile morda ustnice govornika, ako bi sinu markiza Meksiméja bile naklonjene prilike in vzgoja; — končno oglata čeljust, katero so besede komaj odpirale in ki jo je, kakor kovaški primež, molk takoj zopet zaprl. Manjkalo mu je ljubkosti in lepote, a lica so izražala gospodovalno lastnost — voljo. Govorila so ne o nepridržani in še ne delavni energiji, ampak o utrjeni in že zmagovalni. V kakšnih izkušnjah, v kakšnih težavah? Obraz je knjiga, v kateri niso zapisani vsi vzroki. Na obrazu Mihaela Meksiméja se je bralo le: »Bojeval sem se.« Lahko je bilo spoznati, da ta mladi človek ni bil omamljen od življenja, kakor toliko drugih, ampak, da ga je obsodil. Dve lahki gubi sta kakor žvala sločili usta. Nasmeh mu je bil sicer mlad in prsrčen, toda le bežen.

Trenutno se Mihael ni smehljajal. Stiskal je obrvi, oči so se prilagojevale daljavi in pripirale trepalnice; gledal je daleč okoli po poseki raztresene delavce in skušal spoznati med njimi enega, s katerim je hotel

govoriti. Pristopil bi k delavcu, socialistu in ne bi mu prišlo na misel sneti rokavice. Vedel je, da ne žalijo razlike, ampak le ošabnost, napuh, če ga kdo kaže. — Ko je preletel z očmi prostrano gozdno planoto in uvidel, ga Gilberta Klokéja ni, je mislil:

— Zeta bom vprašal, kje je Gilbert.

Ko je prestopil posekane veje, obkrožujoče dolge kupe drv, ali pa v butare povezane in pripravljene za ogljenico, je šel urno naprej do sredine poseke.

Mlad človek je delal tam, dvigal je debla in jih zlagal med koli. Slišal je, da prihaja gospod. Tudi ga je že od daleč opazil. Toda čakal je, da je prišel na tri korake in ni ga pozdravil. Mihael Meksimé bo po navadi prvi govoril. Mala rana samoljubja in nepriznanega prijateljstva je krvavela znotraj. Toda glas ni izdal ničesar.

— Pozdravljen, Liré! Bo zmrzovalo ponoči, če bo veter ponehal...?

Mlad, precej suh glas je odgovoril:

— Ne bo ponehal.

In v zvoku teh besed, v načinu poudarka besede ponehati ter v bežnem nasmehu, ki je privzdignil na galski način nasukane brke, je bilo mogoče ugotoviti, da Liré, govoreč o vetru, misli na drugo silo, ki še manj ne bo ponehala.

Drvar, ki je pravkar tako dvoumno odgovoril, je bil nekoliko starejši kot Mihael, nekoliko večje rasti, čiste polti in obraz s povprečnimi brkami, nežen in mlad, še ni izražal drugega, kakor samozadovoljstvo in sklep, da ne bo govoril. Oči, za trenutek živahno se mu blesteče in porogljive, so zopet gledale med napol zaprtimi trepalnicami, preprosto kakor rumena trobentica, med dvema listoma žareča. Vrgel je telovnik na kup vej. Vijolično kvadratata srajca in hlače iz debelega rjavega sukna so razodevale zavidanja vredno lepo obliko telesa, ki je bilo utrjeno in gibčno.

Okoli delavca so bila po poseki kakor stene postavljena drvá, zložena v sežnje in usmerjena na vse strani. Na eni teh sten na koncu tako imenovana belega kupa, ker je bil v njem trepetlikov les, je sedel majhen dečko kodrastih las, otrok enega izmed v gradu zaposlenih delavcev. Noge so mu visele nizdol in na njih je na koncu prstov držal uravnovesen par cokel. Tega dečka je opazoval Liré, da mu ni bilo treba gledati gospodarja in da je pokazal voljo, pogovora ne nadaljevati. Tovariši so ju od daleč gotovo opazovali in moral se je pokazati nevljudnega, ne toliko iz osebnega sovraštva, kakor iz strahu, da ga ne bi obdolžili, da govori z buržujem.

Mihael je razumel in vprašal:

— Kje je vaš tast? Ne vidim ga.

— Tam doli, reče in pokaže na levo, na koncu hoste podira enega starega.

— Hvala, Liré, na svidenje!

— Na svidenje, gospod!

Za odhajajočim gospodarjem je gledal s prezirljivim pogledom.

Ta pa je odšel s planice in stopil med drevje. V daljavi kakih sto metrov je opazil človeka, ki ga je iskal. Drvar je podiral »starega«, ob strani zaznamovanega.

Poševno je udarjal. Sekira se je pri vsakem udarcu vedno globlje pogrezala v dlanasto drevesno zaseko. Trské so, vlažne in bele kakor kos kruha, odletavale, se dvigale in zopet padale. Svetile so se, gladke in polne svežosti živega gozda. Vse drevo se je stresalo, celo korenine v globini zemlje. Srajca in obnošene, z znojem na noge prilepljene hlače so odražale mišičast okostnjak, navzven štrleči lopatici in rebra. Dolge bedrne kosti, komaj pokrite z mišicami, so najbolj sličile kupom drv, pokritim z mehko skorjo. Senca je pokrivala svetle oči. Njih votlina je bila vdrta, kakor zaradi srčnega trpljenja razšir-

jena rana. Dvoje zarez v mesu, dvoje udarcev s palcem, vtisnjenih od drugega oblikovalca niže lic je govorilo: »Ta si je v dneh žetve, v gozdu na poseki sam stopil tolščo in si izklesal telo.« Suh vrat je govoril: »Sever je oskubil mehko ličje in ni pustil drugega, kakor trd les.« Njegove roke, povezane z žilami, kitami in s suhimi mišicami, nespretne za malenkostna dela, zanesljive pa za težke napore, so govorile: »Življenje, vedno pogumno in vztrajno, izražamo me; priče smo, da je bilo trdo in da se ni ustrašilo zapovedanega dela.«

— Dober dan, Gilbert!

— Dober dan, gospod Mihael!

Sekira je počivala na zemlji. Z eno roko je privzdignil čepico nad ušesa, drugo pa je ponudil. Sklonjen obraz se je dvignil in žarek ga je kakor sekiro obsvetil. Bil je lep. V petdesetih letih bede je zmedlel, toda poteze na njem so ostale tanke in fine. Brada, še ridža, se je dostojanstveno podaljšala, da je Gilbert Kloké izgledal kakor Severnjak, Skandinavec ali Normandijec, ki je prišel med Sentrške travnike in gozdove.

— No, Gilbert, mislim, da nisi zadovoljen s tem, kar se godi. Snoči sem še slišal rog. To ni bila proglasitev stavke, ampak grožnja za nas in za vas, ponovitev. Misliš, da bo nova stavka?

Drvar je šel z roko v dolgo brado, pomežiknil z očmi in se zagledal v gozd, ki je začel rjaveti.

— Mislim da ne, je rekel s preišljenim glasom; hočejo le strašiti, kakor pravite, da ne bi znižali plač. Toda to se ne bo začelo takoj. Upati je treba, gospod Mihael, kajti jaz potrebujem dela bolj, kakor drugi...

Umolknil je in Mihael je spoznal, da Gilbert Kloké namiguje na koketno in razsipno Marijo Liré. »Lirezinja«, njegova hčerka, je iz tega reveža po malem izmolzla vse imetje.

Veter je prinašal iz gozda zamolke udarce padajočih sekir. Mladi človek se je zopet oglasil:

— Ti si pri sindikatu, tudi ti, in plačuješ mesečno članarino, temu se vedno čudim.

— Da, sem z njimi s srcem, ne pa vedno z glavo.

— In vendar vse ubogaš, kar ti zapovedo. Človek tvojih let!

— Hm, o tem odloča družba, gospod Mihael. Toda včasih se potegujem za to, da ostanemo z vami.

— Kakšnim gospodarjem se ponujate, moji ubogi! ... Z zamenjavo ne pridobite! Sicer pa ti tega ne prihajam praviti. Blizu gradu imam majhno poseko, ki je nisem prodal trgovcu. To je moja zaloga za bližnjo zimo. Hočeš prevzeti? Dajem ti prednost, ker si star hišni prijatelj.

— Za koliko dni pa je približno?

— Kakšnih štirinajst; mogoče več. Si tukaj že končal?

— Sem. Tovariši bodo še delali kak dan, da končajo. Jaz pa, moj del je krajši —, sem podiral — vidite — enega teh starih, ki so bili prodani. Jutri pa že lahko grem na vaš pridržek. Sklenjeno.

— Sam boš in prepričan sem, da boš delo dobro opravil. O tem pa ne govori, bo bolje.

— Dobro!

Drvar je dal svojo široko roko, da sta udarila za pogodbo. Nato je v zadregi, stresajoč glavo radi občutnega neugodja, dejal:

— Gospod Mihael, ker ste me pravkar najeli, ali bi mi hoteli dati dvajset frankov naprej. Ne vem kaj delam, da toliko potrošim! ...

Mihael je vzel iz denarnice zlatnik in ga dal Gilbertu.

— Vem, moj dobri; ti si predober z nekom, ki tega ni vreden. Zbogom!

V tem trenutku se je oglasil rezek zvok roga, ki je odmeval daleč proti desni v gozd. Bil je hiter,

odrezan, zapovedujoč. Končaval se je z zategnjenim glasom, ki je klical na odhod in zapovedoval mir, konec, počitek. Po nekaj minutah presledka se je ponovil, a je moral priti z nasprotne strani, kajti glas je bil čistejši in jačji. Gilbert Kloké se je obrnil, da bi vzel star telovnik, ki je visel na drevesu in ga je hotel vreči na ramo, da bi šel.

S hitro, z za hip razburjeno kretnjo se je sklonil Mihael, pobral na tleh ležečo sekuro in jo nastavil na hrastovo deblo:

— Pusti delo — napol dovršeno! Bom jaz končal. S sigurnostjo, na težka dela navajenega človeka je udaril desetkrat, dvajsetkrat, tridesetkrat, ne da bi počival. Trské so odletavale, Kloké se je smejal. Z roba gozda pa se je zaslišal hripav glas:

— Kdo pa še seka po znamenju! Ali nisi slišal?

Le eden, dva, trije udarci sekire, močnejši od drugih, so mu odgovorili.

Krog in krog podsekano drevo, stoječe le še na svežnju vlaken, je zlomilo to šibko vez, se napelo, omahnilo v praznino — z vejami naprej, na polomljenih vejah odskočilo, se napol prevalilo in obležalo razprostrto.

— Vsi v gozdu niso ubogali, je rekel Mihael in vrgel orodje vstran.

Z očmi je ošinil gozd, odkoder je slišal glas, a videl ni nikogar.

Ko je delavec spoznal, da pogodbe brez dvoma ne krši član sindikata, se je priključil tovarišem.

— Kajne, Kloké, brez zamere?

— Seveda, gospod Mihael! Sami ste hoteli . . . Toda kako je vaš obraz bled . . . To delo je pretežko za vas. Rekli bodo, da ste bolan.

— Naj, nič zato.

Mladi človek je položil roko na srce, ki je prehitro udarjalo. Za trenutek je ostal nepremičen, malo zmeden, z napol odprtimi ustnicami ter je

globoko vdihaval, da bi umiril svoje srce. Nato se je prikazal smehlaj in izbrisal nemir.

— Jutri?

Mihael se je spustil po v bližini se začenjajočem bregu, preskočil je potok, se vzel na drugi breg ter stopil na stezo, ki se je vila med mladim drevjem. Sonce je lilo skozi veje kakor zlat dež. Za hip so se videli griči preko Voškega ribnika, vsi zardeli. Trepetajoči gozd je čutil, da umira v njem sonce in življenje. Milijoni šopki trav so stresali proti njemu svoje voljne roke. Veliki ptiči so se prestrašili. Kosi so se še prenašali s krikom bahavega strahu proti bolj zaraslim delom gozda. Zadnje brinovke so razburjeno vreščale na vrhovih hrastov. Trikrat se je Mihael prestrašil radi preleta zakasnele sloke.

— Dober večer, gospod grof!

Ta se je ustavil na križišču dveh steza ter dvignil glavo, da bi opazoval večer. Ko ga je pozdravil zagrljen glas, se je stresel. Toda takoj se je obvladal in spoznal skoro pri svojih nogah na kamnu sedečega gozdnega potepuha, ki je imel malho med nogami, bradat kakor beloglavi jastreb in katerega so se podeželanje bali, pa bi sami ne vedeli povedati zakaj. Nihče ni vedel koliko je star in kje je njegov dom. Imenovali so ga Vranar radi kot vranino perje črnih kocin, ki so pokrivale njegov obraz in nad katerim se je blestelo dvoje, skoro belih oči, ki so se svetlikale, kakor oči pastirskega psa, ali tatinske šoje. Mihael ga je potrepljal po rami.

— Hej, Vranar, nisem pričakoval, da te bom videl!

— Mene nihče nikdar ne pričakuje, je odgovoril in puhnil dim iz svoje pipe. — Poslušate ptiče, kaj, najmanjši pojo najdalje časa ...

Nato je, nepremično gledajoč na Mihaela, ki je iskal v svoji denarnici denar in ga dal v nepremičen Vranarjev rokav, rekel:

— Ne zaupajte, gospod grof, Liréju, ne zaupajte Turnabienu in ne Sipiáju, če boste kupili kosilne stroje ...

— Nimam strahu ne pred enim, ne pred drugim, Vranar, in nihče ne ve, kaj bom napravil ... Zbogom!

Roko je dal pod obleko in nadaljeval svojo pot.

— Kdo je mogel zvedeti, da nameravam kupiti kosilne stroje za svoje travnike?

Spomnil se je, da je pred dvema tednoma na semnju v Korbiní vprašal izdelovalca strojev za ceno. Pa se je začel smejati. Nato ga je drugo Vranarjevo govoričenje: »Najmanjši ptički pojo najdalje časa«, spomnilo misli, s katerimi se je bavil pred tem srečanjem.

In v resnici je bila to ura drobnega petja. V mraku potujoči kalini, ščinkavci, zelenčki, ki so se med zimo postili, so žvižgali, ne da bi spremenili svojo dnevno pesem, z zaupanjem, da bo jutri dobro, da bo še bolje: »Sonce, na svidenje! Hvala za prve odtrgane poganjke. Pod svojimi nogami že čutimo utripati tok mladosti, listè prihodnje pomladi, ki se dvigajo proti luči, vso po skritih poteh se pretekajočo sočnost, ki gre proti svetlobi prav v vrh. Na svidenje, sonce! Ko boš jutri zopet vstalo, kaj bo vonjav, kaj novih poganjkov, koliko mušic za nas!« Drsajoč so se spuščale ptice druga za drugo proti gostemu grmičevju. Umolknile so; sonce je zašlo za obzorje. Poslednji ptički so se poslovili od dneva. To so bile taščice, sinice, ves rod plezalk, preiskovalk lišaja, mali svežnji sivega perja, ki ne počivajo, dokler je kaj svetlobe in katerih rezek glas konča pesem dnevnih živali.

Mihael je poznal vse to. Od skrajnega obzorja je čutil prihiteti dih mlačnega vetra, ta poljub, ki vsak večer dviga zračne valove preko gozdov, se kotlja preko travnikov, se razlije v poživljajoči sladkosti na vso pokrajino in diha življenje v okolico. Mihael

je odprl ustnice in prsa temu edinstvenemu dihu, ki je poživil njegovo kri. Nato pa je nadaljeval svojo pot.

Sedaj je bila svetloba razlita nad gozdovi. Za trenutek je videl skozi stezino zaseko še bleščečo se vodo Voškega ribnika, ki ima petero zalivov, kakor javorjev list, in ki je kakor zvezda v gozdnem somraku. Mihael je zapustil stezico, po kateri je šel dosedaj, in je krenil na levo na poseko, preko katere je hitro prešel. Ko je prišel preko visokega nasipa z mahom porasle zemlje, je bil na obronku ene izmed glavnih meja Fontenejskega gozda.

— Ah, oče, vi ste tukaj! Nisem nekoliko pozen?

— Točen si, moj prijatelj, kakor jaz.

Na gramoznem prostoru je pričakoval general svojega sina. Ločena ves dan sta se zopet sestala na tem križišču dveh cest, katerih ena je vodila v grad, med tem ko je druga, nagnjena proti zapadu, vodila desno v Fontenejsko vas. Oče in sin sta odhajala skupno in gospod Meksimé se je odpravljal v Korbini.

General, stoječ na gozdnem obronku, eleganten, ponosen, bogat, je spominjal na plemiške slike, ki jih slikarji, da označijo bogastvo in slavo, radi obdajajo z obilnim in brezskrbnim okrasjem. Bil je zelo visoke rasti, kljub svojim triinšestdesetim letom še zelo svež, kakor so pripovedovali, najlepši general v armadi: majhna glava, črne brke, siva bradica, lasje na ščetko pristriženi in skoro beli, močan nos, suh in nalahno po špansko ukrivljen, izbočene prsi, pravilne noge »brez maščobe in brez revmatizma«, je zatrjeval general. Ko je zjutraj sedel na konja, je nosil obleko, ki jo Parižani, ki so vajeni jutranjih sprehodov, poznajo: okrogel klobuk, modra kravata z velikimi metuljčki, žaket in dokolenke iz angleškega blaga in napol lovski škornji, edino, kar se je bleščalo na medli barvi obleke in pokrajine. Na rokah je nosil rokavice, iz vrbe zvit korobač, ki je

bil na koncu okrašen in mu je tičal v desnem škornju. Čakal je, da se mu je sin približal, ne da bi se sam zganil; bil je zaskrbljen; s hrbtom je bil obrnjen proti gradu in je trdovratno gledal z nezaupnim in prezirnim izrazom v jugovzhodno smer, v gotske oblake, ki so jih oblikovali brezlistni hrasti nad gozdno cesto.

— Si slišal? je vprašal.

— Kaj?

— Kar pojo! Poslušaj, prihajajo!

Mihaela sta ovirala veter in brdovitost zemlje, da ni slišal. Sedaj pa je začul. V gozdu na levi so močni, ognjeviti, zvočni glasovi peli Internacionalo. Skoro vse besede so se zgubliale v gozdno samoto; nekatere so prihajale razločno na ušesa teh dveh, ki sta na gozdnem robu stala drug proti drugemu, z obrazoma obrnjena proti šumu, ki se je večal.

— Kanaliže! je rekel general. Da morejo peti te grozovitosti!

— Pijani so.

— Ena pregreha več.

— Iz sovraštva, ker imajo polno steklenico. Toda koliko jih je, ki niso videli drugega, kot le zunanost. Bil je lep...

— Slutiš? Umor oficirjev?

— Ne, bratstvo.

— Poslušaj!

Drvarji so se bližali. Veter je na svojih hladnih krilih prinašal njih vpitje, za trenutek, kakor slavo-speve. Razlivalo se je po prostoru z dolgim odmevom preko gozda. Nastopajoča noč je naredila prostor zopet miru. V hipu se je izvila skupina ljudi na levo na ozko pot, blizu kjer sta stala gospod Meksimé in njegov sin. Šli so brez reda; eden je nosil rog, večina je imela preko rame drog, čigar prožen konec je udarjal ob cestno listje. Prvi na čelu je bil Ravú, predsednik zadruga fontenejskih drvarjev, bledoličnež s črno brado, teoretik, hladen

prenapetež, ki ni pel in čigar oči so že morale opaziti buržuja. Poleg njega sta dva mlada človeka bočila svoje prsi proti vetru in smehljaje pela. Nato je prihajal Liré z velikim drogom, nato kakih deset drugih. Zdelani obrazi, živahni ali mračni, vlažni od potu, prašni, mladi ljudje, zreli možje, vsi zaviti v somrak, pokriti s kapo ali klobukom iz mehke klobučevine, vsi so nosili lovsko torbo ali bisago v kateri je bila prazna literska steklenica in ostanek kruha, ki ga niso pojedli. Ko so prišli na križišče in ko so opazili nepremična buržuja pri vstopu na fontenejsko cesto so se obotavljali. Pesem se je vstavila v odprtih ustih mladih, ki sta šla naprej. Toda Ravú, ki dosedaj ni pel, je zapel pesem z bakrenim in kakor jesenovo deblo grčavim glasom.

Tovariši so ga posnemali. Iskra veselja, nezdravega veselja, je vžgala oči ljudi, ker lahko brez kazni žalijo in nagajajo nasprotniku. Odšli so. Skoro vsi so privzdignili svoje klobuke, tudi Ravú. Večina je prekinila petje in rekla: »Dober večer, gospoda!« Oddaljili so se proti vasi. Druga številnejša skupina je prihajala.

— Iz mojih gozdov se vračajo in zasramujejo tega, ki jim daje kruh. Poznaš te veseljake?

Druga za drugo so prihajale glave iz sence.

— Vse, odgovori Mihael.

Možje so šli naprej, pojoč ali tiho, nekateri so dvignili svoje klobuke, drugi pa so ostali pokriti.

Mladi mož je pravil njihova imena. Gilbert Kloké je obrnil glavo proti drugi strani gozda pa je kljub temu pozdravil. Ko je Mihael rekel Gandón, ga je general prekinil.

— Gandón? Tega poznam tudi jaz. Pred petimi leti je bil moj konjenik. Boš videl, kako znam jaz to narediti. Gandón?

Eden se je odtrgal iz skupine, velik, močan, rdeč, z nasmejanimi ter nemirnimi očmi, ki je imel

kljub hladu do komolcev zavihane rokave in telovnik pripet pri vratu, da je zadaj frfotal.

— Ti si Gandón, konjenik prve čete, tretjega eskadrona v Vinsèn, no, te poznam?

Med tem ko se je bližal, se je odkril.

— Da, moj general.

— Tako je prav, da ne ostaneš pokrit, kakor ti neotesanci, ki gredo pred menoj kakor mimo mejnika. Ti torej sedaj ljubiš stavke?

— Ne, za sedaj ne pozivam na stavko.

— Razumi dobro, te stavke ti ne bi očital, do te imaš pravico; moja družina tudi stavka.

Drvar je smehljaje se skomiznil z rameni.

— Moj general, se hočete šaliti?

— Nikdar ne. Edina razlika z vami drugimi je, da moja rodbina stavka že nad štiristo let in da nima od tega druge koristi, kakor da je skoraj zastonj služila domovini v armadi, v duhovništvu, v diplomaciji. Mi drugi nismo menjali ne gospodarja in ne pesmi. Toda ti, glej no, se še spominjaš regimenta?

— Da, moj general.

— Se še spominjaš septemberskih manevrov? In dolžnosti? In pregleda čet?

— Da, moj general.

— Ali je bilo poveljevanje slabo? Ste bili slabo hranjeni, se je z vami grdo postopalo?

Mož je za hip preišljeval, kajti slutil je, da je »politika« vmes. Odgovoril je:

— Moj general, bilo je dobro in nisem se pritoževal.

— Glej, Mihael, glej; moje šole je, zato misli dobro! Reči no, Gandón, da to ni prav, da si s temi prekucuhi tukaj.

— To je družba.

— Nereda.

— Mogoče!

Mož se je pripravljaj in njegov obraz, ki se je dosedaj v zadregi smehljal, je postajal odločen in nezaupljiv. General se je vzravnal. Med sinom in drvarjem je bil podoben visokoraslemu hrastu poleg dveh drevesc. Stegnil je roko, kakor da bi poveljeval.

— Nočem, Gandón, da s temi tukaj propadeš! Poznam te, kesne glave si, toda v slučaju mobilizacije bova šla oba in to kar si tukaj prepeval, tega niti ene besede ne misliš!

Odgovora ni bilo.

General je prebledel. Stopil je naprej.

— To ni mogoče! Ti, moj vojak! Pridi, stisni roko svojemu generalu!

Drvar se je posmihujoče umikal. Opazovali in pričakovali so ga. V hipu se je obrnil in stekel naprej na pot, kjer so ga tovariši že nestrpno pričakovali.

— Kajne, moj general, da pravilnik prepoveduje tikati vojake!

— Dobro veš, da te tičem zaradi prijateljstva.

— Jaz nočem tega! ...

Gandón je tekkel z velikimi, zaradi cokel nespretnimi koraki proti skupini tovarišev, ki se je ustavila kakih petdeset metrov od tam. Odšli so. Mlad glas je znova zapel grozečo kitico grozeče pesmi. V varljivi gozdni tišini so hitele besede daleč, kakor da najhujše strasti preplavljajo deželo.

Ko je ponehal šum korakov in petja, je gospod Meksimé nehal gledati v modro senco, kamor so izginile te zlobne sanje in je pogledal svojega sina, ki je stal na njegovi desni, manjši od njega, ne tako lep, slabše razvit za življenje borbe, drznosti in nezaupanja. Dasi je bilo že močno temno je Mihael čutil prezirljivo sočutje, kakor nepriznanje, ki je obteževalo vso njegovo mladost.

— Kajne, moj mali, da je tvoje delo smešno s suroveži, kakor so ti tukaj.

— Kaj hočete, to je izid ...

— Česa?

— Dobrega in slabega ... Nobeden izmed naju ni brez odgovornosti.

— No, jaz je nimam. Nočem je imeti. Povej mi no, katere bi naj imel? ... Kak presnet rod! Drugega nič! Nimajo več srca za Francijo, kakor moji Arabci iz Blida. In ti jih zagovarjaš!

Že drugič se je Mihael čutil obdanega od prezira, ki se je raztezal na vse: na Mihaelove misli, na Mihaelov stan, na nelepo Mihaelovo postavo, na Mihaelov molk, ki ga je general pač smatral za strah. Ni več našel tiste moči s katero se je spodbujal in si obljubljal, da jo bo vedno imel, da bo razpravljaj, zavračal, pojasnjeval in da bo obenem do očeta spoštljiv in dosleden s seboj. Rekel je:

— Pojdiva, oče. Ker jutri morate biti v Parizu, pojdiva ...

Odšla sta po gozdni poti, ki je vodila v grad. Bilo je že precej mrzlo, veter je že posrkal raz vej vlago, ki se je nabrala med dnevom, na rahlo je česal mladike, privzdigal listje in izvabljal iz njega enolično tožbo, kakor tožbo ubogih življenj. Zgoraj nad vejami so bledele nebesne višine in zvezde so se začele kopiciti.

— Se boste vrnili? je vprašal Mihael. Komaj toliko časa sem imel, da sem vas videl.

— Moj prijatelj, povelju, da moram v Pariz, se je treba pokoravati. In končno tam so vsaj ljudje, zveze. Vedno se obotavljam, da bi si vzel dopust. Mi nisi med tem vendar rekel, da hoče lesni trgovec plačati novo zaznamovane hraste pred podiranjem?

— Da.

— Vrnil se bom torej za plačilni rok 31. Si zaznamoval vse stare hraste na dveh posekah?

— Skoro vse.

— Kako skoro? Trideset tisoč frankov rabim in te zahtevam od tebe v štirih obrokih, če pa je mogoče v dveh. Kje so?

Mihael je izogibajoče se zamahnil.

— Rekel sem ti, da jih rabim, je zopet začel gospod Meksimé in povzdignil glas:

— Na tebi je ležeče, da jih preskrbiš. Takoj jutri se boš vrnil v gozd; zaradi pomanjkanja starih, boš dal posekati mlajše, če pa ne bo teh dovolj pa še najmlajše.

— Oče, ne bom.

Sredi gozda sta se v vetru ustavila ta dva človeka in oba pozabila na bližajočo se uro odhoda. Roka markiza Meksimé — jeklena sinova postava polna električnega toka — je udarila na Mihaelovo ramo.

— Povej mi, kdo je tukaj gospodar? Nimam navade, da bi ponavljal svoje ukaze.

Gospod Meksimé je lahko spoznal, da je proti njemu dvignjen obraz premračen, preodločen, da bi se mu uklonil.

— Oče, to ni mogoče. Kaj delate z bodočnostjo posestva?

— Moje je, jaz odločam.

— Pozabljate, da je tudi moja prihodnjost, da sem tudi jaz tukaj in da jaz ne morem opustošiti gozdov...

General je začel zopet stopati rekoč:

— En sam razlog ti dam, moj prijatelj, in ta odtehta vse ostale: denar rabim.

Hitro sta odšla in v temi nista govorila. Čez nekaj minut se je gozd odprl, visok gozd se je oddaljil — velika krila na višinah radi vetra naježene in med njimi na vzpeti zemlji, ki so jo morale že dolgo časa posedati, so se v somraku prikazale Fontenáj sredi sproščenih in vzpenjajočih se polj. Bil je to grad iz 18. stoletja, zgrajen na terasi; edino nadstropje nad pritličjem je imelo v pročelju sedem oken; nagnjena, z opeko krita streha in dva okrogla stolpa, pokrita s koničasto streho, ki pa nista bila višja, kakor ostalo bivališče. Ta stolpa

sta tvorila dva s' rajna dela prednjega dela zgradbe in nista podaljševala pročelja, ki je ohranilo videz resnosti, zaprtosti in nakopičenosti. Šla sta preko majhne trate, stopila na kamenite stopnice, ki so vodile na teraso, kjer so bile poleti v vrsti postavljene oranže v zabojih, in ko sta se obrnila na desno, sta opazila luči pripravljene kočije.

Gospod Meksimé, ki med potjo ni menjal misli, pač pa razpoloženje, se je ustavil. Med tem enodnevni bivanjem v Fontenej je tako malo videl svojega sina. Kaj vse bi ga rad vprašal. Na oglu gradu, čigar zid se je poševno spuščal v vlažno zemljo, je zadržal Mihaela.

— Se s sosedi vedno razumeš?

— Tako, na sejmih jih srečam.

— Prazniške smešnosti, nič posvetnega. Žakména, starega poročnika, ki je pri meni služil, kaj vidiš?

— Srečam ga; Vokréz je tako blizu. Obiskal sem ga že.

— Menda se bavi z dobičkanosnim poljedelstvom? To ti je hudomušnež!

— Preprost človek.

— In njegova hčerka, pravijo, da je lepa. Je res?

— Rumenolaska, kakor mati, kaj ne?

— Otrok sedemnajstih ali osemnajstih let.

— Da, rumenolasa, kakor zlato snopje.

— Poslušaj, se kaj spoznaš, moj mali? Kako je bila njena mati lepa! Uboga žena! Spominjam se nekega večera. Ni bila tako lepa, toda ljubka, vesela, živahna.

— Ste jo dobro poznali?

— Ne, mimogrede sem jo občudoval, pozdravil, ohranil v spominu . . . Kakor toliko drugih. In tvoj novi duhovnik, kako se imenuje?

— Rubió.

— Teh šest mesecev, kar je tu, se pač ni razveseljeval? Toda staval bi, da spadata skupaj, ti in on. Si mogoče izmed vaju še ti najbolj klerikalen?

— Ne vem, je Mihael resno odgovoril; se še nisva temeljiteje pogovarjala. Toda name je napravil dober vtis.

— Torej, tem bolje. Je majhen, Normandijec, ves zagorel?

— Da.

— Ki ima ušesa brez roba in zagorelo kožo? Je boječ?

— Ni, kadar je treba biti odločen.

— Ta bo ta, ki sem ga včeraj srečal, ko sem prihajal sem. Revne farane ima.

General je poiskal svojo denarnico in potegnil iz nje stofrankovski bankovec.

— Kaj ne, Mihael, veselilo te bo, da mu boš povrnil njegova dela. Imena pa ni treba povedati, saj nič ne koristi. Tako redko prihajam v Fontenej, da je pač treba, da pustim tukaj nekaj miloščine.

Ko je Mihael vzel bankovec, je očetu, ki je nadaljeval pogovor, stisnil roko:

— Veš, da nimam rad raznih čustvenih izlivov in da se mi ni treba zahvaljevati . . . Kaj še? Popravila? Nimam več časa, da bi o teh govorila, čeprav je nekaj majhnih.

— Seveda, pisal sem vam . . .

— Tudi sam sem jih videl, moj prijatelj, vse sem videl . . . streha, konjušnica, sedlarstvo, streha na svinjakih, prostori za perutnino, vse. Treba je to odložiti do konca meseca. Zbogom!

Gospod Meksimé je stopil hitro naprej in skočil v voz.

— Janez, hitro vozi! . . . Na korbinijski kolo-dvor!

Nagnil se je ven.

— Čuješ, Mihael, ali je dobiti v Korbiní avtomobil?

— Je.

— Prihodnjič si ga bom najel. Čas kočij je že minil. Zbogom!

Voz se je oddaljeval. Druga za drugo so v soju svetilk prihajale bukve s tigrastimi debli iz sence in se zopet pogrezale vanjo. Nato se je kočija obrnila na levo in nevidno oddrdrala za živimi mejami.

Takoj po zelo kratki večerji — en sam pribor sredi obednice pod dvema, z rumenkastim sojem obkroženima svetilkama, ki sta nekdanj svitili kakim petdesetim gostom — je Mihael odšel v svojo sobo. Šel je po hodniku v prvem nadstropju do konca in odprl zadnja vrata na desno. Tipaje je prišel in prav tako šel preko sobe in se na oknu, ki je bilo odprto proti travniku in gozdu, oslonil na komolce.

Zdelo se je, da je mraz pojenjal, ker je veter oslabel. Pojemajoča luna se je pravkar dvigala in njena svetloba se je na nebu družila s svetlobo zvezd, kajti široki pasovi goste megle, raztegnjeni nad gozdovi, so se svitili kakor modrikast sneg, kakor brazde, nanovo porošene z jutranjim ivjem.

V Mihaelovih žilah se je zganila mladost. Zadrhtel je radi ljubezni, ki je bila rojena iz srečanja duše z življenjem in dela zanj. Ne da bi odprl ustnice, ne da bi mogel kdo slišati, je zaklical v gozd: »Nesrečen sem, oh, ker sem zmanjšal tvojo lepoto!« In njegovo srce, ki je bilo za ljudi zaprto, se je moglo končno svobodno raztožiti: »Podirati hraste, še in še! Stare, mlajše, najmlajše! Ne morem zavrniti! Nisem gospodar. Gozd vendar ne more zadovoljiti te potrebe po denarju. Žrtvovan je in onečaščen; vso njegovo prihodnost sem uničil. Kmalu to ne bo več gozd, ampak le poseka brez drevesa, ki bi štrlelo na druge, brez visokih gredi, na katere sede leteči sokol. In to, glej, je moje delo! Vse ostalo: trud, izboljšave, nov način dela, razširitev pašnikov, stroji, mojega očeta ne zanima. Obveščen pozablja na zahvalo ali vsaj na potrditev. Povedal

mu bom, ko se bo vrnil . . . Ko bi mi takrat rekel, da mi odstopi del posestva v popolno last, kakor mi je dal slutiti, ko sem šel sem živet. Na primer: fontenejsko kmetijo! Živel bi in prepričan sem, da bi uspel, celo grad bi vzel v popravilo, če bi zahteval. Da bi me vsaj poslušal! Bom uspel? . . . Mogoče . . . Kaj vse bom storil . . .«

Mladi človek je nadaljeval svoje sanje in gradil načrte za bodočnost. Upravičeno je nato mislil, saj ni nihče mislil zanj. Vedel je, da ne bo imel več kakor eno ali dve minuti časa, da predloži svoj načrt, da dobi dober ali slab odgovor. Malokeđaj se namreč dobi prilika, govoriti z generalom Meksimé o predmetu, kakor bi bil ta. Niti vojak, niti civilist, niti predstojnik, niti sorodnik si ne bi mogel laskati, da je svobodno in prosto obrazložil svojo misel temu človeku, ki vedno priganja, ki hitro razumeva, ki med hojo govori, prekinja, se spominja, najde posrečen izraz, še pravilen, se z njim zadovoljuje in se ga drži. Pri njem ni nobene vrste varčnosti, ampak zanos, rezkost, navada brcati, hiteti, nato se kratko obrniti. Tisti, ki so ga manj poznali, so mislili, da je to del njegove sposobnosti, tisti pa, ki so ga poznali bolje, so vedeli, da je to neka narava, neka potepuška oblika, ki je zanj samega mučna, da trosi sile telesa, ki se ni staralo in duha, ki ni ostaral. Bil je vedno se gibajoče bitje, zgrajeno za delo in vežbanje, toda sodnik, ki bi tehtal dvoje mnenj ni bil. Zmožnost preiskovanja je ostala pri njem popolnoma nerazvita, da bi postavljaj rok, se mu je zdelo slabost; mnenja o notranjem življenju mu niso ugajala in ravno tako ne prijateljska čustva. To je bil eden izmed vzrokov, ki so ovirali, da bi Mihaela bolje spoznal in da bi ga Mihael bolje razumel.

Bil pa je še drugi velik vzrok; oče in sin sta bila zelo različna duhova, različna tudi po čustvovanju in poleg tega še vedno ločena. Večkrat so v teh

zadnjih letih pisali listi o službenih položajih generala Meksimé. Napredoval je hitro, pa ne le radi sreče. Hitro je šel od podporočnika naprej; med vojno je bil ranjen, poklicali so ga k poveljstvu, kjer je bil odlikovan. Potem je postal konjeniški kapitan, potem poveljnik afriških strelcev, potem polkovnik težke konjenice, kmalu poveljujoči general konjeniške brigade in slednjič poveljnik prve kavalerijske divizije v Parizu.

Kot kapitan se je poročil. Bilo mu je takrat nekaj nad trideset let in njej sedemindvajset. Mihael se je rodil naslednje leto in kmalu nato je bil kapitan imenovan za poveljnika konjenikov v Afriki. Nekdaj je že prosil za namestitev v Afriki, toda dodelili so ga tja sedaj, ko si je najmanj želel. Toda niti za trenutek se ni obotavljal oditi. Gospa pa ni hotela z njim. Rekla je, da radi otrokovega zdravja ne. Dolgo se o tem niso pogovarjali: »Jaz sem vojak in hodim ob zvoku trompete, kakor vi ob zvoku klavirja.« Gospa Meksimé se je nastanila v Parizu pri svoji materi. Čez šest let pa je bil gospod prestavljen nazaj domov.

Ko pa je postal poveljnik prvega polka težke konjenice v Parizu, je spoznal, da njegov sin ni bil več otrok in da ni bilo več časa sanjati o vzgoji. Odločilna doba se je že končala. Enajst let še ne napravi človeka, toda pokažejo že kakšen bo in izbrisati se ne dajo več. Mihael ne bi bil niti telesno, niti duševno vojak, ki bi nadaljeval rodbinsko tradicijo. Neke vrste otožnost, nema in ponosna občutljivost in že moč, da je mirno trpel, so kazale na razliko značajev med sinom in očetom, med sinom in materjo, ki jo je prva vzgoja še povečala. Mihaela, ki je bil sprva izročен vzgojiteljici, so poslali kot zunanjega gojenca v zavod, kjer so študirali vsi Meksiméji, bila je to že »stara družinska hiša«. Vodila ga je družba profesorjev in domačih učiteljev. To ne nekatoliško in ne katoliško hišo sta

izbrala gospod in gospa v popolnem soglasju. Mihael je zgodaj odhajal iz domače hiše in se vračal, da je obiskal mater v sedmih dneh petkrat. Polkovnik je obedoval zelo pozno ali pa je jedel zunaj. Otrok je že od prvih let imel občutek, da je odveč. Ta misel je neprestano težila njegovo mladost. Bilo je nekega večera — vseh podrobnosti se natanko spominja: ura z nihalom, od popoldanskih obiskovalcev v polkrog postavljeni stoli; oče je stal naslonjen na kamin, mati pa je sedela v modrem naslonjaču — takrat se je moral podvreči drugemu izpitu, mnogo krajšemu, a mnogo težjemu od šolskega: »No, Mihael, kakšen poklic si si izbral. Samo enega ti prepovedujem: vojaščino. — Zakaj! Ni več to, kar je bila in ti nisi rasel za vojaka.« Hipen pogled je izpolnil misel, grozno misel. Otrok ni postal polbog, kakor so sanjali. Zdelo se je, da ne pripada legendarno lepemu rodu Meksimé; ne bi bil eleganten konjenik, za vojno rojen človek, veselje vojakov in skrit ponos množic, kakor je bil oče, kakor so bili stari oče, prednik starega očeta in maršal, o katerem je rekel kralj Ljudovik XIV.: »Meksimé, nobena izmed kraljičinih družic ni lepše rasti, kakor ste vi.«

Mihael je razlago uganil. »Pomirite se, je odgovoril, postal bom kmet.«

To je bilo sklenjeno že davno poprej preden so ga vprašali za odgovor. Ljubil je, brez dvoma je to ljubezen podedoval od davnih prednikov in ljubil je z ljubeznijo otroka, ki se mu svet posmehuje, gozdove, travnike, samoto, ki je ne razruši srečanje s kmeti; grad kjer so še nadalje živeli spomini družinske preteklosti. Hotel je prevzeti en del svojcev, plemenito in koristno vlogo svobodnega in učenega posestnika, hotel je povzdigniti gozdove, zopet napolniti hleve, uvesti načine novega obdelovanja, služiti zemlji in po njej Franciji. Edini lepi dnevi, ki se jih je spominjal, so bili tisti, ki jih je

preživel tri ali štiri tedne v začetku jeseni v Fontenej, ko se je vrnil po poletju iz šole.

Malo časa po tem pogovoru, ki je odločil o njegovem življenju, je odhajal Mihael na sever, kjer je posecal tečaje kmetijske šole, ki so jo vodili redovniki. Prihodnje leto je odslužil vojake in končno je sredi novembra prišel v Korbiní. V hrepenečem in lepem dnevu je šel skozi fontenejski gozd. Ko je zagledal strehe zapuščenega gradu se je odkril; z vzhičenostjo je poslušal šum vetrnic, ki jih je drugo za drugo poganjal čuvaj Renard; vstopil je, božal je zidno kamenje; bil je doma.

Pet let je minulo! Koliko truda! Koliko načrtov! Kakšno tolažeče prijateljstvo nad zemljo in otrokom starega rodu, ki ji je bil vrnjen! Pet prebežnih let, do vrha izpolnjenih, brez izida, čas, da spozna svoje delo, da zmanjša pri nekaterih ljudeh predsodke in neprijateljstva, ki so narastla med odsotnostjo, da pripravi načrte za bodočnost, se v izobilju navžije sonca in sence svojega doma. In sedaj grozi gospod Meksimé, da s svojimi zahtevami po denarju spravi vse v nevarnost. Gospodarstvo rabi ta denar, grad ga rabi . . .

Nad gozdom se je večala luč in viseči trakovi goste megle so že gotovo gledali rdečo lunino oblo nad griči.

Pes je nekje lajal, ker je »videl smrt«. Ptice selilke ali pa roparice so s svojim tihim letom frfotale v noč.

Kaj storiti, da bi general omogočil svojemu sinu prihodnjost? Kdo bi mu mogel o tem govoriti? Kdo? Mogoče najlažje gospa Meksimé. Ona je bila tako dobra; kljub petdesetim letom še vedno plavolasa. Brez dvoma, da ni bilo odvisno od nje, da bi za doto dobil posestvo in grad, ker nista pripadala njej. Toda ne bi se branila, da bi posredovala, da bi se za to zavzemala in prigovarjala. Spretno je vodila mlade oficirje, ki so se ji zaupali; ali sedaj ni vrsta na

Mihaelu? Ne bo nasprotovala! Ljubi svojega sina z ljubeznijo, ki ga zbega pa je vendar resnična. Dolgo časa si je želela hčerko, hčerko, da bi jo razvajala, da bi se ji dobrikala in da bi jo čuvala pri sebi. Toda medtem, ko je Mihael bival v Nièvr, je dvakrat prišla k njemu v Fontenej iz nežnosti in iz potrebe, da ga zopet vidi in da ga opogumi. Vabili je niso niti gozdovi, niti travniki, saj ni ljubila dežele; pa kakšni lepi sprehodi med tem, koliko prizadevanja, da bi se poučila o kmečkih stvareh! »Pokazal mi boš ovna! Mi boš pokazal, kakšna je razlika med hrastom in bukvi? Ali bi lahko sedajle pokazal, kako seješ? To je menda zelo lepo!...« Da, ona bi bila zaveznica za to priliko. Po njej ali pa drugače je treba braniti gospodarstvo in vztrajati tukaj. Tukaj je mogoče prihodnje bogastvo, mogoče sreča; življenje je tukaj gotovo koristno. Slika skupine drvarjev, ki so peli Internacionalo in izzivali generala Mensimé, vojaškega poveljnika, ki izhaja iz fevdalnega rodu, bogataš, se je predočila mlademu človeku. Njegove ustnice so se stisnile in z žalostnim nasmehom se je zagledal v noč, v te valovite megle domačih gozdov, pod katerimi se je še nedavno od tega razlegala pesem sovraštva.

»Komu koristi?« je mrmral. »Nisem prišel zato sem, da bi tukaj samotaril, tukaj živel in umrl sam zase; hotel sem in še vedno hočem, da povzdignem to kmečko ljudstvo. Kaj dobrega sem dosedaj že storil? Sem si pridobil kakšen vpliv? Morda prijateljstvo enega samega med njimi? Ta mimohod danes zvečer! Te, tako plemenito mišljene besede mojega očeta in ta odgovor Gandona, ki je bil še včeraj vojak!... Ah, dobro vem, da to ni vsa Francija, da je to le en njen del, ki je za zlobo bolj delaven od drugih, bolj ponižan radi nevoščljive strasti, toda vendar!... Kakšno veselje bi bilo živeti med zdravim narodom!... Ista vera! Isti prazniki! Besede, ki bi povsod isto pomenile! Kakšen vir ra-

zumnosti in ljubezni je izgubljen! In še ne razumejo! Vidim jih jesti, se smejati, peti, pa so že vsi blede radi bližine smrti. Ah, ubogi ljudje, ki slave svojo smrt — kot zmago!«

Mihael se je zdramil, za trenutek prisluhnil; nekaj v njem je šepetalo in govorilo:

»Vendar! Jaz jim pripadam za vedno! Potrebno je to! Ljubim jih!«

Noč je pomnoževala sladkost, čez dan nepoznan mir je bil razlit preko zapuščenih polj.

Nekoliko sto metrov od tega okna, kjer je sanjal Mihael, je zavito v temo in meglo spalo selo, luči so bile ugasnjene. Komaj pet hiš, tri na levo od gozdne ceste, dve na desno. V eni izmed teh je tudi sanjal revež. Bil je to Gilbert Kloké in razmišljal je o bedi. Ležeč na orehovi postelji med zidom in ognjiščem je mislil na »svoje stvari,« ki so slabo potekale. Zaslužil je manj, kakor je bilo treba. »Res je, je govoril, da mi ne manjka kruha in da imam celo meso; tudi res, da si kupujem vino — kiselkast vonj male barigljice, ki je stala v kotu, je prihajal z ostankom dima preko sobe; — toda moja nedeljsko obleko bi bilo treba nadomestiti... Ne morem... Nesreča ni velika — toda žalost prihaja od drugod. Od Marije prihaja. Razsipnica je in vedno je prišla: Oče, niti zrna nimam več za kokoši!... Oče, pek nama ne daje več na upanje... Zakupnino sva še zaostala... Da bi zarubili kaj hčerki Gilberta Klokéja! Ne, tega ne bom gledal... Takoj, jutri bom nesel Mariji polovico teh dvajsetih frankov, ki sem jih dobil za svoje delo v gozdu, ki ga še začel nisem. In nato, ko bo trava dovolj velika, se bom ponudil gospodu Mihaelu za kosca...«

Dninar se je obrnil na svoji postelji ter poskušal pregnati mračne misli, ki so se ga držale med budnimi urami... Zaslišal je ščeneta svojih sosedov,

ki je lajal nad odpadlim listjem, ki ga je podil veter, ali nad klatečo se živaljo, ki je šla mimo... Sledila je popolna tišina... Mrzla rosa je zunaj dvigala travo. Bednik je mislil naprej: »Nikogar ni, ki bi se zavzel zame, razen gospoda Mihaela, ki me najame kadar more; in še, plemič je, pa pravijo, da plemiči niso nič vredni.«

Gilbert Kloké je hodil v državno šolo — oh, kako je to daleč! Naučil se je brati, pisati, računati in sedaj po petdesetih letih, dasi ni pisal pravilno, je zelo dobro računal, bral liste in razglase in celo tiskano je bral brez težave, v dokaz, da je bil pouk dober. Tudi katekizem se je učil, tako srednje, učitelj je ta predmet ravno tako zahteval, kakor druge in je želel, da so ga učenci pravili besedo za besedo. Nekolikokrat je prišel župnik očetovsko pogledat, nekoliko je vpraševal, opogumljal in povedal kako zgodnico, čestital učitelju in odšel; spraševanje in kratek pregled katekizma pred prvim svetim obhajilom in najvišje oblasti, ki jih je poznal, te ki so se brigale za njegovo dušo so sodile, da je dovolj utrjen za pošteno življenje, da se ustavlja vsemu notranjemu in zunanjemu zlu, da bo pozneje vodil svoje otroke.

— Glej, Gilbert, kar velik si že, mu je rekla nekega dne mati. Treba si bo začeti sam služiti kruh, enajst let že imaš. Šla bova v Bazól, da te kdo sprejme v službo, dasi se mi je težko ločiti od tebe.

Naslednjo nedeljo, bila je to nedelja pred svetim Janezom, so ponavadi najemali v Bazól, kakor so v Korbiní na praznik sv. Rešnjega telesa.

Prostor v bregu, cesta, ki gre po njem, kakor gre reka preko jezera, je bila polna kmetov, ki so prihajali iskat služinčad in mladino, ki je skušala »dati se v najem«. Mladi ljudje, ki so iskali vozniško službo so si obesili bič za vrat; ti, ki so se hoteli udinjati za poljske delavce so imeli v ustih ali pa za klobukom zelen list; dekleta pa so imela rožo v rokah in so bile slabo oblečene, da ne bi kdo mislil, da so razsipne; vse pa so imele, zavito v robec, kje v kotu sosedne gostilne, spravljeno obleko za ples in trak, da ga pripno na svoj životec. Vsakega pa je spremljal kak sorodnik, mati, teta ali prijatelj. Poleg Gil-

berta je bila stara mati Kloké; bila je nemirna in močno zavita v črno obleko; imela je rdeče oči; bila je znana v vsem Bazól in v Fontenej in še dalje, da je revna toda delavna, gospodarska in snažna. Gilbert je bil gotovo izmed vseh najmlajši; večina služinčadi je bila stara od petnajst do dvajset let; nekaj jih je bilo že popolnoma doraslih, ki so menjavali gospodarjé, ker se jim je pač hotelo ali pa radi denarja. Nepremično je stal ob stopnicah neke trafike — mati je izbrala pripraven prostor — in se vpraševal, če ga bo hotel kak gospodar, njega: enajst let, coklji, modra obleka z belimi gumbi, dekliški obraz in rdeči lasje, toda živahne oči, z modro vedrino v senci velikega klobuka. Kedo ga bo najel? In mati — slabotna, sključena, zgubana, manjša kakor njen dečko in roka se ji je tresla, če je pokazala nanj, kdo bo prvi pristopil, da se pomeni o pogojih za najem?

Eden največjih fontenejskih gospodarjev, gospod Honoré Fortié, človek šestindvajsetih let, ki je pravkar podedoval po svojem očetu in gospodaril na sto hektarih kmetije Viží.

— Je že pasel krave? je vprašal.

— Že mnogokrat, gospod Fortié, je spoštljivo odgovorila mati Kloké. Nič se jih ne boji in kmalu bo šel za plugom.

— Ni še dovolj star, mamica, toda dečko mi ugaja.

Pogledal ga je, kakor če bi bil žrebe, z očmi ga je premeril preko prsi, potipal mu je roke, ga je prijel za rame in stresel, da bi videl, če je ta mladenič kaj odporen, nato naglo:

— Mati, zlatnik na mesec za začetek?

— Dobro, gospod Fortié. Daj no klobuk z glave, moj Gilbert, ker te je najel gospod Fortié . . .

Kmet je vzel iz žepa denar in ga dal materi Kloké, pa je pogledal dečku, ki je snel klobuk, v oči:

— Poslušaj dobro pastir: dve leti, deset let, dvaj-

set let boš pri meni, če hočeš; en sam pogoj stavim, da ubogaš.

Gilbert je stisnil gospodu roko in odšel iz Bazól, da bi si poiskal obleko, ker je moral še istega večera vstopiti v službo.

— Si zadovoljen? je vprašala mati.

— Sem.

— Niti besede nisi rekel.

— Ni bilo treba, je odgovoril.

Čemu se temu čuditi? Bil je Nivernejec, kjer so ljudje močne, še premočne volje, toda obraz je hladen in jezik često nem.

Od tedaj je bil Gilbertov dom Viží, kmetija, ki je bila gosposko postavljena na kakih tristo metrov visok, okroglast in neporasel grič; kmetija okoli katere se je razprostiralo sto hektarov dobre zemlje; kmetija, kakor svetilnik obdana z vetrom odkoder je obzorje okroglo: proti severu Bolié, modrikast na sinjem slemenu; proti zapadu in jugu naprej dolina, travniki in polja in nato onstran gozd, ki se vzpenja, kakor ogromen val in pripravljen, da razpne jadra in ki nosi na svojem slemenu polomljene smreke starega plemiškega parka; proti vzhodu pa je pokrajina tako velika, da je še oči njenih otrok niso nikoli vse videle, še gozdovi: Fontenejski, Voški, s svojo vasico Voró, ki žari, kakor mak med listjem, kriva črta velikih, od visokega drevja skritih ribnikov in še dalje vrsta valov, ki se ne zde iz drugega, kot iz gozdov in ki se stopnjema dvigajo iz zelene v modro barvo do zaokroženih Morvanskih gora, ki ves dan menjavajo barvo na obrobju neba.

Ta lepota pokrajine je skrivnostno objela vižijskega pastirja, malega Klokéja, ki mu je zob poganjal, ki se mu je oko ostrilo v modrem zraku, da je videl ptiča, ki je plaval v sinji daljavi. Kmalu se je privadil službi, ki jo opravljajo mladi ljudje: pri oranju je pojoč pokal in poganjal konja, kadar so volovi: grivec, tevc, sivec, rdečko prenehali vleči;

branal je, pripravljaj zeleno krmo in pomagal kolikor je pač mogel pri poletni žetvi. Napredoval je in bil boljše plačan. Delo je bilo naporno, da je gospod Fortié zmogel najemnino, ki je znašala deset tisoč frankov. In nihče ni tu manjkal. Gospodar je bil strog in vedno poleg. Z gospo Fortié, ki mu je bila podobna po resnosti in točnosti je nadziral številne služabnike: družina velikega hlapca, ki je bil nekak delovodja in je pri poselski mizi sedel na prvem mestu, štirje poljski delavci, pastir, dekla, da ni govora o dninarjih, ki so jih najemali, kadar je bilo mnogo dela. Deset, dvanajst, celo štirinajst ur je zemlja srkala življenje teles in misli ljudi. Kako ne bi potem obrodila? Pri kosilu, ki je bilo v kuhinji, ki se je držala gospodarjeve sobe, je Gilbert tiho poslušal delavce. Govorili so o delu, o seneni ceni, o sejnih, o pohujšljivih ali samo neotesanih ali celo smešnih dogodkih, ki so razburjali kmete in redko so takrat govorili o politiki. Starejši, bivši vojaki, niso bili v svojem besedičenju preveč sramežljivi. Niti besede, ki bi dvigala, usmerjala, osvežila duha teh ljudi, ali da bi pomirila nasprotja, ki so jih razdvajala; nič drugega kot povelja, disciplina, strogo nadzorovanje, da ni nihče mislil, da zapusti Viží. Ob nedeljah so šli nekateri v Fontenej pa šele popoldne.

Edino dve ženski, ki sta vodili na kmetiji: gospodarjeva žena in žena glavnega hlapca sta šli zjutraj, da sta bili pri sveti maši. Svetih obhajil ni bilo več in ljudje v Fontenej, če že niso bili nasprotniki vere se ne bi pokazali pri sveti maši, kakor le za Veliko noč in za Vse svete, pri pogrebih in včasih še tretjega maja na praznik Najdenja svetega križa, ko je župnik blagoslovil križce, ki varujejo imetja. Gospod Fortié je ob nedeljah pregledoval svojo kmetijo, kadir in delal račune, ali pa je zapregel kobilu v rumen dvokolesen voz in obiskal kakega kmeta ali trgovca z okoliškimi voli. Gilbert je od začetka še pogosto oblekel svojo praznično obleko in pri prvem

zvonjenju k veliki maši se je podvzival, da bi dohitel mater v zadnjih vrstah blizu škropilnika, vesel je bil, če jo je prehitel in jo peljal v klop — seveda fant, ki si že sam služi kruh in ima srce. Mati je radi tega mislila, da je pobožen. Bala pa se je za prihodnost, vedela je, da mladi fantje niso preveč pametni; saj uhajajo materam, ki jih čuvajo pri sebi in varajo matere, ki so daleč od njih. Toda svojega vznemirjenja ni pokazala razen le z nekoliko besedicami, ki jih je Gilbertu rekla čisto tiho in s svojim starimi očmi, ki so se vznemirile, kadar se mu je nehalo smehljati. Njen način je bila: Zdrava Marija, ki jo je molila povsod, bedeč in napol v spanju in vedno je videla otroka, ki je doraščal in bil prepuščen samemu sebi: »Da me vsaj ljubi!« je mislila. Tudi njen mož jo je ljubil. To ji je dajalo vsaj nekaj zaupanja v domače ljudi.

Na Viži pa so leta hitro minevala in se ponavljala ter zaporedoma spreminjala na hribu zelene pašnike, vijoličen nadah novih prah, blede modrino ovsa in ridže zlato pšenice.

Ob svitu je stal gospod Fortié na dvorišču med služinčadjo in vprego ter včasih govoril:

— Poslušajte, otroci, naporno delo nas čaka! Če bo do večera vse obdelano pa bom dal za vino! ... Kdo bo spravil seno pred nevihto? ... Kdo si upa splezati čisto na vrh kostanja in ga oklatiti?

V podobnem slučaju je bil Gilbert prvi pripravljen oditi, se vrniti, se ponuditi, eden najbolj spretnih in odpornih. Plavolasec je postal mlad velik človek, resen, ponavadi z nekoliko raztresenim pogledom, toda njegove oči so se oživile pri ginjenju, veselju, pri nezaupanju, pri karanju, stisnil je obrvi in usločil ustnico, na obeh straneh vso pozlačeno od mlade brade. Ko je zvečer legal na slamo v svoje »gnezdo« ni prav nič sanjaril. Utrujenost mu je branila, da bi govoril s tovarišem, ki je bil starejši in je ležal na drugi strani; utrujenost ga je vrgla na tla in niti

rožljanje verig, ki so jih krave vlačile ali pa spuščale v žleb, niti mukanje, niti razbijanje konj v sosednjem hlevu ni motilo tega mladega dečka iz Viží v spanju. Bil je trezen, nekaj radi varčnosti, nekaj pa iz častihlepja, ker vaški ljudje kmalu opazijo ljudi, ki jih vino nikdar ne poneumni. Ker ni bilo priložnosti in tudi radi težkega dela, ki ga je opravljal, je ostal čist. Z eno besedo: odraščal je pošteno in nihče ne bi mogel reči: »To je moja zasluga, da je boljši, kakor so drugi.«

Do svoje odraslosti je Gilbert šestokrat pozdravljaj fontenejskega župnika. Videl ga pa je le enkrat, da je prišel na Viží in govoril zbranim ljudem. To je bilo med vojno. Duhovnik je prinašal kmečkim prebivalcem pismo starega služabnika, ki je bil vpoklican, ki je z nekoliko vrsticami pisal žalostne novice. Prišel je na kmetijo v enem izmed teh večerov v hudi zimi, ko je bilo sonce ob zahodu tako rdeče, da so se matere plašile; srečal je na poti, ki vodi s ceste v hišo, Gilberta, ki je pospravljaj vprego.

— O, ti si tukaj, Gilbert, no kako ti gre? Kako si velik! Škoda, da te tako redkokdaj srečam v Fontenej!

Če bi župnik dodal: »Bi se prišel malo pogovoriti z mano? Tvoj prijatelj sem in ti si otrok, ki mi je zaupan in ki kmalu ne bo imel več vere, kot le klico svojega krsta; pridi k meni!«

Mogoče bi mladi človek šel v fontenejsko župnišče. Gilbert je šel malokdaj v vas in kadar je šel, je šel v gostilno na kozarček s tovariši, ali včasih za kmečke praznike v plesne prostore ali na pripravljene odre pred hišo, kamor so prihajale plesat dekleta iz okoliških vasi.

Lahko bi sam spoznal, kako so gledali največji pokrajinski posestniki nanj. Nekoč je peljal, ko je bil še čisto mlad, telico v grad Vokréz. Celo dneva se spominja, 3. maja, dan Najdenja sv. Križa. Gospa Fortié je takoj po zajtrku rekla novemu volarju: »V

Vokréz boš šel, Gilbert. Naredi mi v gošči dvanajst močnih križcev, najlepšega za konopljišče in mi jih prinesi, ko se vrneš. Med tem ko jih boš nesel k blagoslovu, naj ti kak deček čuva junico. Toda ne zaupaj vsakemu.«

— Brez skrbi bodite, gospa! je odgovoril volar. Odšel je oblečen v svojo boljšo obleko ter vodil belo telico; s kamnom je ostril rezilo svojega nožička. V goščavi je odlomil dvanajst leskovih mladik — leska je posvečeno drevo, odkar jo je imel sv. Jožef za palico — naredil je enajst majhnih križev in enega velikega, ki je na vrhu še imel pero. Stopil je v cerkev, kakor mu je rekla gospodinja, nato je dal v butaro zvezane lahke križce na ramo in nadaljeval svojo pot proti dolini, kjer se je od daleč videl vokreški grad, ki se je bleščal med travniki. Graščakinja ni bila nikdar z doma, kadar bi rad kdo z njo govoril. Bila je to stara gospa, ki je prijetno hodila, prijetno govorila in je bila bolj dobre volje, kot deset mož skupaj. Ko je šel Gilbert vzdolž ob hlevskem zidu, je že bila tam, preden jo je opazil, da prihaja; pregledovala je žival, ki so ji jo poslali in pa volarjevo postavo. Ko si je do dobra ogledala telico, ki je mirno stala na tlakovanem dvorišču in jo potrepljala, je dvignila glavo za hip, kakor da bi zakokodakala, ker tako se je smejala in rekla:

— No, Gilbert, ti pa cveteš kakor roža! Šestnajst let! V tej starosti začnete postajati že kar možje, kar te ne priporoča preveč. Na srečo pa si, moj fant, podoben materi. Prizadevaj si, da ji boš popolnoma podoben, ker je vse časti vredna. Bogu je draga, delavna, dobra napram vsem, ki niso taki.

Nato je še potrepljala telico po hrbtu:

— Pelji jo v hlev za sedaj! Na svidenje! Gilbert ni odgovoril, kajti besede so ga močno ganile, gledal je za odhajajočo slabotno gospo, vso v črnini, ki je imela obraz droban in ves bel.

Nekaj let pozneje — pravkar je dovršil dvajset let — ko je bil na velikem volovskem semnju, o katerem imajo živinski prekupčevalci navado govoriti: »En sam sveti Martin je v Franciji« je srečal na ovinku markiza Meksimé, ki se je pripeljal. Markiz, takrat konjeniški poročnik, mu je, eleganten, krasne rasti, mogočnih ramen, vrgel vajeti in rekel z nasmehom, ki toliko doda besedam in ki ga imajo vsi Meksiméji: »Pazi na kobilo, Gilbert, hočeš? Samo takemu zaupam, kakor si ti, ki si od tukaj. Poiskal te bom pred hotelom.«

Pred hotelom poleg stare gotske cerkve okoli katere so bile kramarije, je Gilbert držeč kobilino uzdo čakal. In čez eno uro je gospod Filip, kakor so mu pravili, prišel in mu dal napitnino in še prijazen nasmeh, ki je bil več vreden, kot še enkratna napitnina. Na nesrečo pa markiz ni živel na kmetih in se ni bavil z drugim, kakor s prejemanjem najemnin in denarja za prodan les; bil je oficir, pri posadki, daleč, zelo daleč.

To je bilo vse po čemer je spoznaval življenje »višjih« v župniji in po tem jih je tudi sodil. K sreči ni imel časa, da bi bral, kajti brez vodnika, brez možnosti izbire bi si pokraval svoj zdravi in jasni razum.

V tem času je bil že eno leto prvi hlapec na kmetiji, pod navodili delovodje. Njegove modrikaste in privihane brke; njegove modre oči v katerih ni bilo nikakega strahu, ne pred ljudmi, ne pred stvarmi; njegov obraz z gladkimi lici in rdečimi kakor vinska trta; njegova mladost, ki je malo govorila ter se izražala v moči, v smelosti hoje, v nošenju pravilne glave na ramenih, v zanesljivih kretnjah rok, ki so stiskale ročice pri plugu ali dvigale na koncu vil dva snopa žita, kakor sveženj lahkega ličja; njegova mirna veselost, kadar je pri počitku opazoval gosto travo na posestvu; njegov sloves, da je dober fant, dobro plačan, ki zna voditi veliko

gospodarstvo; njegova spretnost za divji lov, ki so ga čuvarji slabo stražili in fant, ki je poljubljal najlepše plesalke pri skupnih zabavah; ta neupogljiva volja, zdravje in uspehi vse to je ugajalo dekletom iz Fontenej in iz okoliških vasi.

Več kot ena ga je rada videla in često so mu govorile, ko se je pod večer, z naprej nagnjenim telesom in radi pluga okorelimi nogami vračal z vprego. »Dober večer, Gilbert! Boste prišli v nedeljo v Fontenej?« — »To je še odvisno« je rekel. Od česa? Tega ni povedal. In preko grmovja so gledale bele avbe vprego in zamišljenega fanta.

Gilbert ni govoril, kadar so govorili okoli njega, razen če se je pogovor nanašal na delo. Toda kar je slišal govoriti o veri, morali, ali o bogatih, o politiki, tega se je sramoval v svoji preprosti poštenosti. Pomalem je opuščal navade, ali ideje, ki jih je imel — pa na tihem, ne da bi se hvalil, kakor drugi, ki spremene svoje mišljenje. Njegova vera je bila velika. Umikal se je majhnim razlogom in vsej privlačni sili, kajti bil je brez vodstva. Radi tega je sprva redkeje hodil, nato pa je popolnoma opustil navado, iti v nedeljo zjutraj v Fontenej k sv. maši. Uboga mati Kloké pa je stala na cerkvenih stopnicah, obrnjena proti Fontenej in vsako nedeljo zaman čakala do poslednjega umirajočega zvonovega glasu. Molila je in se starala, zanjo je skrbel le ljubi Bog.

Liste, ki so jih včasih kupili na semnju, od raznašalca ali v trafiki, je najprej prebral gospod Fortié, potem gospa, potem služkinja nato delovodjeva družina in nazadnje so prišli, že vsi raztrgani, črke že vse zamazane radi prijemanja, radi vlačjenja po mizah, zvečer k ležiščem in ob soju okroglih svetilk so jih brali hlapci, ki so brali predvsem podlistke radi ženskih dogodbic in razna državna dejanja, da jim od tega ni ostalo drugega kakor nekaka zgoča megla, občutek razočaranja in želja po spremembi.

En sam pojem je še ostal v Gilbertovem duhu: ideja pravičnosti. Ni pričakoval, da bi jo, skrbno ograjeno, našel v svetu; toda v svojih odnošajih do ljudi, v svojem vsakodnevnem občevanju in v svojem načinu razsojanja o drugih, se je kar strastno potegoval za njo. Gotovo so jo ljubili že mnogi pokojni njegovega plemena, imel je že v krvi težnjo po pravici, ki jo je včasih poveličeval do prepira. Če je opazil, da je kateri izmed tovarišev na njivi slabo opravil, je zardel od jeze in sam naravnal vole zopet v brazdo. Če je slišal dninarje ali fontenejske može, ki so bili pozimi vsi drvarji, hvaliti se, da so goljufali pri obsekavanju lesa — goljufije so bile številne, ali so slabo zlagali, ali so z neprodanih dreves brisali rdeča znamenja, — je rekel glasno: »Ta, ki je to napravil, je slab delavec.« Pa ga niso niti posmeh, niti godrnjanje, niti psovke pripravile do tega, da bi kaj preklical. Groženj, razen tiho izrečenih, ni nikdar čul, kajti imel je pesti, katerih so se bali in znal je tako pogledati v obraz, da je vsak vedel, da bi izzivanju nekaj sledilo.

Radi te trdne in bojevite narave sta se z gospodarjem, ki je zapovedoval kratko in ni pustil pre-mišljevanja, večkrat sprla. Ni manjkalo mlajših služabnikov, ki so ob takih prilikah podpihovali: »Gilbert, kar obračunaj z njim in odidi.« In vsaj trikrat je že rekel: »Bom pa šel.« Toda vsakokrat ga je neznana in globoka ljubezen do Viží in tudi misel, da je ta gospodar po pravici oblasten, zadržala. Gospod Fortié pa je, četudi ni govoril o tem, kazal svoje zaupanje, ki ga je imel v izkušnost in poštenje svojega prvega hlapca. Kadar je moral poslati vole v Pariz, jih je spremljal daleč na okoli znani volar oče Tuptí, ki je dvakrat na teden od junija do konca novembra odpravljal vagone živali in prinašal živinorejcem v mali platneni torbici, ki je bila zapečaten z rdečim voskom, denar. Toda kadar je kupec zahteval, da mu jih pošljejo kam

drugam in ni bilo ravno na razpolago gonjača, je rekel, ker je vedel, da Gilbertu ugaja: »Nekoga le imam.« In Gilbert je šel v mnogo krajev. Mladi človek si je tudi pridobil več vpliva, več ugleda in pojmov o različnosti sveta.

Ko je bil star štiriindvajset let je bil, ker je bil vdovin sin, oproščen vojaške službe. Veljal je že za bogatega moža. Prejemal je visoko plačo že od sedemnajstega leta, zapravljal ni nič, razen tega je podedoval nekaj denarja po svojem stricu; lahko je izbiral med najbogatejšimi. Veliko je bilo začudenje, ko so zvedeli, da je Gilbert »kramljajl« s hčerko nekega prodajalca v Fontenej, ki je prodajal sladkor, žito in drugo drobno robo. Ni bila bogata, oče je bil alkoholik, vsi so vedeli, da ima več smisla za lepo obleko, kakor pa za delo; toda, kadar je šla v nedeljo po trgu oblečena kakor gospa, imela je nasukane lase, blesteče oči pod temnimi obrvmi in odprta usta, da so se videli beli zobje, so vsi mladi trški ljudje smejaje se govorili: »Janez bo tvoja? France tvoja?« Nekega dne je Gilbert, ki se je malokdaj šalil in se je zadovoljeval s tem, da se je smehljajl in si grizel svoje brke, vstal na sredi gostilne, kjer je pilo trideset tovarišev in rekel: »Moja bo!« In takoj je šel preko ceste in pozdravil lepo dekle. Videli so ju, kako sta šla v prijaznem pogovoru. Materi Kloké je bilo hudo, ko je zvedela, da si je Gilbert zbral »manjšo od sebe.« Poskušala je braniti, toda postala je že tako stara, da ni mogla reči ne, ne da bi takoj ne rekla da in se takoj na skrivaj razjokala.

Rada bi imela poroko v maju, ker je pobožno častila Mater božjo, toda posredovali so nevestini sorodniki, češ: »Dekleta, ki se poroče v maju, imajo mnogo otrok.« In v začetku junija, nekega lepega dne, kot nalašč za žetev, je Gilbert odpeljal v cerkev lepo Adelo Mirèt, hčerko fontenejskega trgovca z mešanim blagom. Vsi so gledali, da bi videli najlepši par v vsem letu in spremstvo, ki je šlo po vzpenja-

joči se cesti — spredaj sta šla dva majhna otročička, ki sta preganjala nesrečo in ščitila mlada, nato godec, nato Gilbert, ponosen, ki je vodil pod pazduho mater, ki se je poskušala smejati, pa ji ni preveč uspelo. Reveži so kot ponavadi postavili ob poti koder sta šla mlada stole, okrašene s šopki in pogrnjene z belim platnom. In vsi so opazili, da je mati Kloké, uboga starka, ki je imela komaj od česa živeti, dala na vsak revežev stol bel novec. Pod svojim prisiljenim smehom pa je imela srce polno žalosti.

Mati Kloké ni mogla več dolgo časa prenašati skrbi, ki se je pridružila tolikim drugim. Nekako dva meseca po poroki je umrla prepričana, da bo njen sin nesrečen v zakonu. Nekoliko se je zmotila. Mlado dekle je bila žena dobre nravi in o tem niso govorili. Ljubila je lepo obleko, a zato, da je uga-jala. Tekmečevega dvorjenja njen mož ne bi prenesel. Mogoče si je ravno tako radi previdnosti, kakor varčnosti najel stanovanje v selu Volčji dol, ki leži sredi gozda, kakih osem sto metrov od trga. Ostal je hlapec na Viží, toda ni več spal na ležišču, kjer je spal na slami trinajst let in nastanil se je v zadnji izmed selskih hiš, ki je bila najbolj globoko v gozdu. Vsako jutro je že ob svitu odhajal na Viží in se v mraku vračal. Nihče ne bi mogel reči, da je srečen ali nesrečen. Opazili so samo, da se je mnogokrat vračal zelo pozno, nato da si je čez nekaj časa kupil ali pa dobil v dar, nikoli niso zvedeli, od koga, psa z imenom Čuvaj — ovčarski pes s sivkasto dlako, divje ogljene oči, ki ga ni več zapustil. »Temu zaupa svoje skrivnosti,« so šušljali sosedje.

Res je, da Adela gospodinja ni bila. Bila je pikrega zdravja in s tem se je dolgo časa opravičevala, kadar juha ni bila pripravljena, kadar je našel mož hišo v neredu, perilo slabo pospravljeno v omari in delavno obleko po dveh ali treh dneh še nepopravljeno. Ljubil jo je z vso močjo svoje nedo-

taknjene mladosti in tudi ona ga je ljubila, a na svoj način; rada se je pokazala ob nedeljah poleg najlepšega moža v okolici, rada je hodila z njim na svatbe, na skupne zabave, na semnje, kamor je pošiljal gospod Fortié svojega hlapca. Znala pa je že od mladosti, ki jo je preživela v prodajalni — prodajati in čebljati. Ni ji pa ugajalo niti stanovanje v gozdu, niti delo in kokoši njenega kurnika niso imele lepih grebenov, blestečega se perja in polnih golš, kakor sosedove kokoši. Če pa se je Gilbert pritoževal, je pa govorila: »Kaj hočeš, nič se mi ne ljubi, ker te ni nikdar tu. Če bi hodil na dnino, kakor dela skoro večina oženjenih mož tvoje starosti, bi z veseljem delala s teboj na vrtu, kadar ne bi šel drugam in hiša bi bila v redu, toda gospod Fortié ti ne pusti niti ure; celo nedelje ti skvari, da ima zaupanje v tebe, da čuvaš Viži. Veš, da to zame ni prijetno. Čemu ti služi tvoj denar?«

Gilbertu se ni ljubilo poslušati svoje žene in odšel je na Viži s psom, ki je imel žareče oči. Adela ni bila hudobna. To je bila, kar so jo naredili: dekle, ki o svojem stanu ničesar ne ve. Nasprotno pa je verjela v vse babjeverne pripovedke sosednih pokrajin. Če bi ji dal vse premoženje gospoda markiza, ne bi šivala med Božičem in Novim letom, ali pa, da bi jo prosil, da bi prala na Marijin praznik, čeprav je v nedeljo mnogokrat delala.

Čarovnikov se je bala in kadar je srečala Vranarja, se mu je nasmehljala in se na skrivaj pokrižala, da bi se tako ubranila potepuhovega uroka.

Voda zdolbe kamen in veter ga ugladi. Ženine tožbe so polagoma, ne da bi se opazilo, upognile moževo voljo. Vedel je dobro, da bi bilo neumno zapuščati kmetijo, kjer je delal že tako dolgo in na katere vsako grudo je že stopil s svojimi cokli in vsako obdeloval s svojimi rokami. Besede žene, ki jo je ljubil in ki je tiho tožila, pogovori z možmi nekega novega rodu, ki so začeli dvigati glas po gostilnih,

so omeščali delavčevo srce. Nekako sredi košnje, ko je bilo ravno pripravno vreme, je gredoč na stari travnik, ki so ga opustili za pašnik, rekel:

— Gospodar, hočete, da pokosim travo; saj še ni zrela!

— Je! Vem, kaj rečem, Gilbert, tukaj jaz ukazujem.

— Tudi jaz vem kaj rečem in ne bom kosil trave, ki še ni zrela. To se mi upira!

Gospod Fortié še najbrže ni bil nikdar tako potrpečljiv; ni več ugovarjal in pustil je Gilberta, da je šel s tremi mladimi hlapci, ki so poslušali, na neki višji travnik, kjer je seme lepo dozorelo v sivih rožah na koncu goste trave. Toda ko se je zvečer vračal, ga je srečal Gilbert, ki je šel hitro s koso na rami.

— Kakor vidim, Gilbert, ti je vroče!

— In še nekaj!

— No?

— Da bom o sv. Janezu zapustil Viži.

Gospod Honoré Fortié se je ustavil. Njegov odločni obriti obraz, izklesan od hitre jeze je postal starejši kot za deset let.

— Štirikrat si že to rekel, sedaj je dovolj. Zakaj odhajaš?

— Da bom sam svoj gospodar.

— Bodi svoj gospodar, jaz nisem več tvoj! Pogini od bede, če hočeš! Samo dobro si zapomni, kar ti bom rekel: niti sedaj, niti ko boš star, nikoli več te ne bom sprejel.

— Se ne bom vračal!

— Če tudi bi se vrgel na kolena, tukaj, na zemljo... Pojdi na Viži, bova naredila račun! In ne o sv. Janezu, takoj!

Gilbert je šel pred gospodarjem in ker ga je prehiteval, je začel iti počasneje, da bi pokazal, da ga ni strah. Slišal je ječati nad brazdami:

— Devetnajst let prijateljstva! Devetnajst let dobre plače! Gilbert Kloké, žal še ti bo!

Nekoliko dalje je zopet slišal:

— Nisi prav naredil, krivičen si!

Gilbert je razburjeno obrnil glavo in siknil:

— Prepovedujem vam, to govoriti! Saj imam za to pravico! Ne delam vam krivice. Bo me že kdo nadomestil.

Toda glas je tiho odvrnil:

— V današnjih dneh se dobrih služabnikov ne dá nadomestiti. Da, veliko krivico si nam storil, ker brez vzroka odhajaš, krivičen si!

Nad brazdami so se besede splašile in pogovor je utihnil.

Ta večer je šel Gilbert zadnjikrat po poti, ki pelje s kmetije v vas. Srce mu je bilo, ko se je približeval Volčjemu dolu. Tukaj je našel po vročem dnevu zemljo vso odrevenelo. Celo trepetlikovo listje je mirovalo. Mož pa je šel ponosen, radosten in ni ničesar obžaloval ter je pozdravljal nevidno hišo, zavito v visokorasel gozd. »Bom saj videl svojo malo doraščati,« si je govoril. Pred štirimi leti se mu je rodila mala hčerka. Strastno jo je ljubil, toda ves teden je skoraj ni videl razen speče, ker je pre zgodaj odhajal in se prepozno vračal, da bi videl oči male Marije odprte. To je bil tudi edini vzrok, ki ga je sam priznal, da je to storil. Ko je prišel v gozd, se je mala igrala na pragu. Pokazala je hrbet. Oče jo je vso preplašeno dvignil na svoje roke in jo glasno poljubljal.

— Mala Marija, delavec te poljublja! Sedaj me boš poznala!

Za Gilberta se je začela nova doba. Bilo mu je trideset let. Njegova moč je bila priznana in njegova delavska poštenost tudi. Takoj so ga prosili na kmetije, v gozdove. Imel je več dela, kakor kdorkoli izmed njegovih številnih tovarišev, ki so se vdinjali. Upravnik gospoda Meksiméja ga je najel za

košnjo; drugi so ga najeli za žetev. Bil je sam svoj gospodar; vsaj mislil je, da je in se je bolj trudil, toda z večjim veseljem kot na Viži. Slaba stran dela na dan ali na teden ni bilo vedno menjavanje dela in kraja — Gilbert je ljubil primerjanje med ljudmi in zemljami — to so bili brezposelni in hitro nižanje plač. Od srede novembra do sredine marca je dober delavec, kakor je bil on hitro našel petdeset delovnih dni v gozdu. V aprilu pa so ga najeli na kmetije, da je pomagal pri pomladnem obdelovanju in pri tolčenju grud; toda to je bil slab mesec. V maju se je vrnil v gozd z ženo, ki je hotela biti poleg, da bi podiral in belil mlade hraste; nato so prišli dolgi tedni spravljanja, v juniju seno, žito in oves pa v juliju, nato nekaj časa miru in počitka, ter se je iskajoč ponudil, tu in tam za spravljanje krompirja in za jesenske sestve ter tako preživel do Vseh svetih, ko je s svojimi tovariši zopet odšel v gozd. Naporen čas, toda Gilbert je ljubil življenje s tovariši.

Često je bilo treba iti tri ali štiri kilometre zjutraj in zvečer, da je prišel do šupe in se od tam vrnil. Ko se je oče vračal, vedno pod noč, kajti delo so končali okoli petih, nekoliko pred sončnim zahodom, je otrok govoril: »Očka, preveč radi imate gozd!«

Dvignil ga je na roke in ga obrnil proti ognjiščnemu ognju, da bi videl mlada lica in oči, s katerimi je otrok mežikal, živahne in barvane, kakor bukev v jeseni. Smehljaje je odgovarjal: »Moja mala Marija, radi vaju, ki ne delata ne ena ne druga, delam tako naporno!«

V edini sobi, ki je zavzemala ves prostor med hišnimi štirimi stenami — dvoje postelj v ozadju, veliko ognjišče ob zidu, na desno velika omara, ki se je dvigala do stropa, vrata in okno na gozdno cesto, nekaj gospodinjskega posodja, ki je viselo na žeblih, nečke, kjer so spravljali jedila, sodček z vinom, položen med dvoje razcepljenih polen. Gilbert ni tukaj

ostal nikoli dolgo časa. Delo ga je vodilo daleč in tudi življenje med ljudmi, ki postane navada, šola in kmalu nasilje.

Pogovarjali so se, ko so šli po gozdnih poteh na delo in ko so se zvečer vračali s kolom na rami in tudi opoldne, ko so se združili vsi drvarji s poseke v skupine v zavetja, v svežnje zloženih drv, ter odpirali bisage, da so jedli. Gilberta so radi poslušali, ker so ga spoštovali in ker je imel ugled. Često so ga postavili za rabsodnika v sporih med delavci in zapriseženimi delavci, ki so v imenu trgovcev pazili nanje. Glasno se je pritoževal, drugi so to delali tiho, da je plača premajhna. Poldrugi frank na dan, to je premalo, to je krivično. Vse to je še bolj povečalo njegov ugled in vpliv pri tovariših. Zaslužil je manj ko pri gospodu Fortiéju, a svobodno življenje in različnost dela, vse to je zadušilo žalost nad preteklim v tem velikem drvarju, ki se je zavedal svoje odločilne in vplivne mladosti nad sebi enakimi.

Zdravje njegove žene, ki ni bilo nikdar trdno, se je hitro slabšalo. Uboga žena je bledela in pojemala kakor sveča. Izgubljala je vse: lase, zobe, ki so ji dajali zvenceč nasmeh in celo okus za lepo obleko ji je mineval. Mala Marija pa je nasprotno bila lepša kot kdaj koli njena mati; bila je vitka, plavolasa, sveža s hitro vznemirljivimi toda očarujočimi očmi, kadar so bile mirne. Rasla je kot jelka v gozdu. Oče ni poznal nič lepšega kot njo. On, ki je bil z drugimi trd, je bil pred njo sama slabost. Razvajal jo je in da bi se opravičil, je govoril: »Saj sem skoraj vedno zunaj, zato pač imam pravico, da sem vesel, ko jo vidim. Žena, ti imaš vedno čas, da te ljubkuje, toda jaz, jaz imam le urico pri kosilu.«

Ko je bila stara deset let, je šla z drugimi otroki njene starosti k prvemu sv. obhajilu. Za Klokéjeva je bil to velik praznik z velikimi stroški. Gilbert je hotel, da je bila Marija v vsem trgu najlepše oblečena in žena je naročila dragoceno perilo.

Na praznik zjutraj so pri prvem glasu, ki je prihitel od fontenejskega zvona in se razlil nad gozdom, štirje sosedje Klokéjevih, njihove žene in otroci prihiteli na cesto, da bi si ogledali belo oblečeno Marijo. Vsi so rekli: »Ljubka je!« Toda le mati Justa jo je objela z ganotjem, ki ga daje versko razumevanje. Zašepetala je nekaj otroku na uho, ki je tiho odgovoril: da. Marija je imela mnogo dela, da je dvigala svoj pajčolan in obleko; morala je hoditi zelo previdno, da ne bi stopila s svojimi, v bele čeveljčke obutimi nogami v kolovoz. Vsakih deset korakov ji je mati zabičevala: »Marija, da se mi ne oblathiš!« Ponoči je deževalo. Velike zakasnele kaplje so padale na pajčolan in na skrbno nakodrane lase. Na ozki poti je šla Marija naprej, oče in mati pa zanjo, eden na desni, drugi na levi, oba pa praznično oblečena. Gilbert je hodil ponosno zravnán, kakor le za največje svečanosti. Če bi ju kdo videl v cerkvi resna, tiha in celo ganjena, kako sta čestokrat pogledala na malo, ki je bila na drugem prostoru v prvi vrsti za svojo svečo, bi rekel, da sta pobožna kristjana. Toda ganjenje je bilo le očetovsko, le materinsko in človeško ter podobno ganjenju staršev, ki peljejo svojo hčerko na prvi ples. Po maši in ko se je župnik, vljuden in plah starček, ki se je vdal lenobi radi obupa, da bi jo premagal, vrnil v župnišče, je našel v peščnatem drevoredu Klokéjevo družino, ki se mu je prišla poklonit in mu je prinesla kolačkov, ki so bili naročeni pri kmečkem peku; bili so tako veliki, da se jih je sprva razveselil, kot dokaza Klokéjeve pobožnosti. Zahvalil se je.

— Ne veste, gospod župnik, je rekel Gilbert, gladeč si svojo brado, da se še mi nismo nikoli pritoževali nad vami; hotel sem vam to pokazati. Moja navada je, da ne ostanem ničesar na dolgu tem, ki so naši prijatelji.

— Gilbert Kloké, nisem dovolj vaš prijatelj, toda misel je vendar dobra. Hvala.

— Na uslugo, gospod župnik!

— Privedite malo k večernicam ob pol treh.

In to je bilo vse. Mati in hčerka sta se vrnila ob pol treh. Bili sta rdeči. Mnogo so jedli. Kloké pa je začel klepati koso, kajti čas košnje je prišel in na fontenejskem gradu so najeli kosce.

Dve leti pozneje je mati Adela umrla. Hčerka je bila stara šele dvanajst let. To je bila žalost in vzrok dolgega vznemirjenja za dninarja. Dasi neredna in slaba gospodinja je bila mati le boljša kot njuna hčerka. »Moja mala je še premlada, da bi se tako mučila!« je govorila. Otrok se ni niti toliko naučil, kolikor bi ga lahko v kuhinji in pri šivanju naučila mati. Ko je mati odšla je oče ostal osem dni doma, ne da bi kaj delal, kakor je to treba med mašo zadušnico in mašo na osmino. Bil je poleg Marije in se je prizadeval, da bi jo spoznal, da bi ji svetoval ter da bi ji ukazal kako delo. Kajti hčerka je bila že toliko pri moči, da bi lahko opravljala gospodinjstvo, če bi le hotela. Izgledala je, kakor da bi bila stara že štirinajst let, drugi so rekli, da že šestnajst, po postavi in po obnašanju je bila že žena. Toda ni uspel. Zadel je na ljubeznjivosti, nato na zavrnitev in ker je vztrajal, na kujavo mračno in stalno jezo, podobno nevhvaležnosti. Ko je Kloké proti koncu osmega dne odstranjeval flanelo, kot je navada, pri-trjeno na slamo njegovih panjev je opazil, da prihaja njegova sosedinja, debela mati Justa.

— Oče Kloké, je rekla, pet otrok že čuvam, z vašo jih bo šest. Nič si ne delajte skrbi.

In Marija se je še naprej igrala z malimi otroki in se je polenila, čakajoč, da bi bila dovolj stara za pouk. Hotela je biti šivilja, da bi videla svet in zapustila gozd.

Gilbert je bil slabše postrežen, bolj osamljen, bolj nesrečen doma, kakor kdajkoli. Vrgel se je popolnoma na stran delavskih tovarišev, nekateri so bili celoletni dninarji, ki jih je srečaval na kmetijah,

drugi vozniki, zidarji, mali posestniki, rokodelci, ki so med zimo hodili v gozd s sekiro, ali v času mužnosti z mužnikom. Nerazumljiva nežnost, ki obdaja delo, potreba po tovariših, ki enako mislijo in si med seboj pomagajo, sta dosegli, da se je mnogokrat vdinjal na oddaljene kmetije in se je vračal pozno, ker je hodil med tovariše pit in včasih ni spal doma. Njegova oblačila so bila v slabem stanju, brada se mu je daljšala, kadar se je zopet pojavil v naselju, so psi lajali nanj. Sosedje so govorili: »Gilbert Kloké je postal pa popolnoma gozden!« Oh, ne, živel je pošteno, živel strastno življenje pa plemenito in nemirno; živel je za druge in z drugimi svoje obrti v porajajočem se društvu. Njegova plemenita narava je bila polna utvar, jeze in mešanega veselja.

Naslednja leta so se nièvrski drvarji združevali, da bi dosegli zvišanje nezadostnih plač. V gozdovih, med urami oddiha v gostilnah, ob nedeljah in na kmetijah, kjer so stroji izpodrivali delavce in cepce, so se s številnimi vezmi družili ljudje, poljski delavci so razpravljali o interesih svojega stanu. Besede, ki se že nad eno stoletje niso slišale, so se dvigale v gozdovih in med mejami. Drevesa so vztrepetavala, ko so slišala te besede. Govorili so: »Skupni interesi delavcev... več drznosti... posameznik je slab... združimo se, da dosežemo svoje pravice... naredimo si skupno blagajno in vanjo bomo vplačevali del plače.

Tožbe so se množile in so jih vzpodbadale: »Saj ni več mogoče živeti! Trgovci nas izkoriščajo! Vedno večja revščina! Plače je treba zvišati. In žena? In otroci? In brezposelni?« Živeti, življenje, otrok, dom, te težke besede so razjedale srca ljudi in kadar so govorili o bedi so grmeli z grožnjami in nezaupanjem nad izkoriščevalci, ki so bili po mestih, ali med kmeti. Še druge besede so govorili in to so bile sanje v katere niso vsi enako verovali, a so vsem prešle v kri, ker so bile v zraku, ki so ga vdihavali z

vonjem mladega brstja in nove trave. Govorili so: »Narodova je bodočnost. Demokracija bo ustvarila nov svet... Pravica do kruha, pravica do pokojnine, pravica do delitve...« Ves gozd se je v tem letu razgibal. Hoste, ki so jih vedno sekali so mrmrale pod hrasti in govorile: »Tudi me imamo, kakor druga drevesa pravico do vetra in prostora.«

Gilbert Kloké je bil s svojo strastnostjo za pravico, med prvimi za sindikat. Govoril je preprosto, z zadržano silo in v začetku nekoliko jecljaje, kar je dajalo naglico njegovemu govorjenju. Toda vedel je dobro za pokrajinske stvari in je imel oblast in ugled med tovariši. Potoval je v vse okraje, da bi se dogovoril s sosednimi sindikati. Napisal je pravilnik. Nekaj mesecev je živel, kakor je sam s ponosom pravil: »Za pravico vseh.«

Fontenejski učitelj je ponavljal: »Klokéjevi predniki so bili gotovo med nekdanjimi komunisti.« Hotel je govoriti o kmečkih družbah, ki so bile posvečene s staro običajno pravico in ki so v šestnajstem stoletju družile družine kmečkih delavcev in drvarjev, ki so delali pod enim gospodarjem in ki so med seboj podedovali.

Gilbert je doživel tudi uro svoje slave.

Udeležil se je sestanka lesnih trgovcev, ki ga je sklical prefekt, kjer so bili zastopani sindikati drvarjev iz mnogih krajev. Ko so zahtevali od delavcev, da jim razložijo svoje zahteve je več glasov zaklicalo: »Kloké! Kloké!«

»Je gospod Kloké tu?« je vprašal prefekt. »Delavec Kloké je tu!« je odgovoril Gilbert. To je bila prilika za prvi uspeh. Nato je velik drvar, stoječ pokoncu, brez zadrege, podpiran od žive strasti v vseh srcih in očeh nadaljeval.

— Živeti hočejo! Ni preveč kar zahtevajo; zahtevajo le kruha in nekaj prigrizka; trak za na životec svojim hčerkam. Jaz sam imam eno, ki odrašča. Zahtevajo, da trgovci sprejmejo novo tarifo,

nato da ne bomo zlagali lesa v seženj nad 90 cm v višino. Če trgovci to sprejmejo, se bomo vsi vrnili v gozd, če ne, ne. Pravice, ki so jo izgnali iz gozda nam je treba.

Odobravali so njegov močan glas, njegovo silo, njegovo rast in njegovo neustrašenost. To je bilo zmagoslavje. Njegovi tovariši so ga odvedli pojoč narodno himno do hiše v Volčjem dolu, kjer je sedela na pragu bleda, velika in lepa Marija, ki je pritekla zaradi petja. Eden izmed drvarjev, mlad, je prišel k njej in rekel:

— Dobro je govoril oče. Živela Marija Kloké! Živel oče Kloké!

To je bilo drugič, da so ga imenovali oče Kloké. On na to ni preveč pazil, ker je bil ganjen od vina in slave; rekel je le:

— Liré, ker si še mlad, se ti ni treba šaliti. Storil sem le, kar je moja dolžnost. Upam, da bomo kmalu uspeli. Daj, Marija, prijatelju kozarec vina in objemi me.

Marija ga je objela; Marija z velikimi, žarečimi in pozlačenimi očmi.

Dolgo potem ko so že možje spili in odšli po gozdnih poteh sta sedela oče in hčerka na durnem pragu in poslušala v zboru pojoče glasove, ki so klicali vedno bolj in bolj daleč: »Živijo tovariš Kloké!«

Slava pa je bila kratka. Že v prvih stavkah je moral Gilbert zavreči nasilnost nekaterih mladih. Ko je zvečer po razgovarjanju o tarifah z gospodom Tomasom, velikim lesnim trgovcem, večina drvarjev predlagala, da gredo in opustošijo izkoriščevalčevo hišo, je nastopil proti in zavrnil njihovo maščevanje. Drugič se je, ko so ga poklicali, da bi se priključil sindikatskim tovarišem, ki so sklenili, da vdero v skladišče in od tam poženo tiste, ki niso pri sindikatu, ustavil, da bi odšel z doma. »To ni prav,« je rekel, »ti, ki niso z nami imajo tudi žene

in otroke kakor mi; pustite jih priti, toda ne silite jih k brezdelju. Težko je biti brez dela.« Nekoč tretjič se je pomešal med sprevod stavkarjev, da bi opazoval. Videl je sredi gozda, kako je navalila tuleča skupina na poseko in obkrožila šest mož iz Fontenáj, jih pretepla in jih prisilila, da so šli pred stavkarji preko gozda. Šli so v vas. Ujetniki so preplašeni in ranjeni od njihovih cokelj prosili usmiljenja. »Marš naprej!« In so šli proseč in opsovani med krikom glasov, ki je uduševal njihove tožbe. Dva med njimi sta padla na pot. Tedaj je v somraku nastala divja borba. Eden človek, eden sam, se je boril proti desetim. Na robu Voškega ribnika se je dvigalo kričanje, kričanje smrti, kričanje groze, tako ostro, da se je slišalo do med drevjem skrite hiše. To noč se je Kloké vrnil zelo pozno domov, bil je ves raztrgan in čeljust mu je krvavela. Ko je Marija trepetajoč izpraševala očeta, je rekel: — Nič se ne razburjaj, drugi so jih več dobili, kot jaz.

Od tedaj je imel v gozdu nespravljive sovražnike. Ti, ki so ga ljubili, so ga slabo branili; ko je eden izmed vodij, Sipiá, predložil, da mu odvzamejo predsedstvo drvarskega sindikata. Namestu Gilberta, ustanovnika sindikata, zagovornika gozdnih in poljskih delavcev so izvolili njegovega soseda Ravúja, ki je bil manj lep, mlajši in bolj zaprt, ki je gospodoval drugim, ker ni skoro nič govoril in ker so bile njegove oči skoro vedno jezne. Gilbert je še nadalje prihajal k sestankom v fontenejske gostilne ali v sosednje vasi; poslušali so ga, toda glasovali so proti njemu. Mladi so pravili: »Pusti sedaj, ko že stroj gre in ne vleči več nazaj.« Mnogi so ga spoštovali, toda niso si upali, da bi mu sledili. On, ki je imel tako preprosto in bratsko srce, je manj trpel zaradi tega, ker so ga zapostavljali, kakor da ni mogel potrditi načrtov, besed in dejanj, ki so žalile njegovo misel o pravičnosti: »Tako lepa stvar,« je

pravil, »naš kruh, naša obramba, pa je ne ljubijo kot jaz! Niti toliko ne!«

Minevali so meseci in leta. Marija je postajala žena. Odhajala je na svoje delo v trg in na kmetije. Bila je velika in vedno lepša, kot je bila mati, le da ni imela tiste miline na obrazu in v obnašanju. Njeni odjemalci so jo našli neprijazno, kapricasto, včasih bahavo na svoje delo, včasih tako mehkužno in trmasto, da niso mogli od nje dobiti odgovora.

Oče sam jo je obsojal. Nje se je bal in zanjo se je bal. Od daleč je sanjal, ko je kosil žito, ko je za kako mejo drobil kruh, ki ga je prinesel od doma. »Kaj dela? Dekleta njene starosti imajo skrivnosti. Kako hudo je, če ni več matere!« Toda bila je tako nežna z njim, kadar jo je hotel pokarati. Sprva pazljiva in nemirna je hitro spoznala, da se je treba braniti proti takim čenčam. Rekla je: »Tukajšnja dekleta so mi nevoščljiva, kakor so bili vam fantje nevoščljivi.« V teh večerih je ona pripravljala juho, iz nečk je vzela kos slanine in škatlo konserviranih sardin — veselje fontenejskih prebivalcev. Nato je po večerji sedla poleg očeta v bližini ognja, ali pa za hišo, kjer je bil majhen sadovnjak, s tremi jabolki, ribezom, s starim rožmarinom, s čebelnimi panji in okrog se je dvigal gozd. Marija je božala očeta in se je delala majhno nasproti njemu — velikemu. Sedala sta na ploh, ki je že nad dvajset let trohnel ob zidu. Bilo je težko ugladiti očeta, toda Mariji se je to vedno posrečilo. »Zakaj ne naročata sestri Diržé več pri tebi? Zdi se mi, da si odklonila šivanje vreč, ker je to naporno delo? Zakaj si me v nedeljo pustila do petih samega? Ali je res, da ti ugaja, če ti dvori Liré, ki ni delavec, niti reden človek, nič?« Tako lepo se je nasmejala, da so jima sosedje zavidali te pol ure veselja. On pa ji ni verjel vsega, kar je pravila in se je pustil varati tako dolgo, da bi se nehali pritoževati in govoriti o preteklem. »Glej, Marija, treba je, da mi boš v čast, treba je,

da boš pravična, modra, kar ti je tolikokrat rekla učiteljica, kaj ne? Imela je prav. Mnogo žalosti bi mi naredila, če bi o tebi slabo govorili!« Imel je občutek, da so njegovi nasveti brez moči. Zmajal je z rameni in rekel: »Prinesi mi pipo.« Vedno me poslušaj, kadar govorim. Majhen modrikast dim se je dvigal. Marija je vstala, da bi zaklenila kurnik. Zvezde so prihajale nad hišico, ki je bila pogreznjena v tišino, toda ne v mir.

— — —

Nekega večera, v času spravljanja krompirja v septembru je večerjal z gospodarjem, ki je imel posestvo na griču nasproti velikega ribniškega jezua; nato je, utrujen od dnevnega napora, legel na posteljo, ki je bila že dolgo časa prazna in katere les je trohnel sredi med kupi vreč, med nasutim krompirjem, med slamnatimi vezmi, med starimi vpregami, ki so pokrivalo skoro ves shrambni tlak. Vonj po zemlji, vonj, ki se je dvigal iz odkritih prah, ki izhaja iz grud, ki se drže korenin in ostrin orodja, se je mešal z vonjem starega povoščenega in s plesnjo prevlečenega usnja. Gilbert Kloké je brez dvoma sanjal o delu, ki ga je moral kmalu narediti v dolini, kjer se plug ne zadene ob kamen in kjer pšenica rada raste. Vedno je mislil na delo, ali na bližnje brezdelje. Nekdo je potrkal na vrata in vstopil.

— V tem času pa ni treba motiti ljudi, je rekel Gilbert trdo. Kaj neki hočejo?

Sedel je na posteljo, na kosmatih prsih je imel srajco odprto.

— Ne zamerite, je rekel mlad človek, ki je urno vstopil in ostal stoje ob vznožju postelje; žuril sem se, toda nisem mogel priti prej; na Vokréz grem, tam so me najeli.

— Rad imam tamkajšnje ljudi, je rekel Kloké, toda to mi še ne pove, Liré, čemu prihajaš?

— Ne boste se vrnili v enem tednu v Volčji dol, gospod Kloké, in vaša hčerka Marija mi je rekla, da naj govorim mimogrede z vami.

— Moja hčerka?

— Da, je rekel fant, midva sva se dogovorila: dobro mi hoče in moje misli so pri njej.

Gilbert ni nekaj minut ničesar odgovoril. Mnogo reči, ki jih je slišal govoriti proti temu fantu mu je prihajalo v spomin. Zahotelo se mu je, da bi se dvignil, čeprav le v srajci in ga pognal ter se zadril: »Poberi se, išči si drugje, kot pri meni!«

Toda pred njim se je pokazala Marijina slika, slika nezadovoljne, razžaljene in njemu nikdar nasprotujoče Marije; zbal se je zadnje zapuščenosti, nato je pogledal tega pričakujočega, nekoliko nagnjenega človeka, katerega oči so se bleščale zaradi mladostne nemirnosti; začutil je sočutje do tega, ki si je, kakor on s težavo služil kruh v gozdu, na travnikih, pri pšenici, podoben pticam in kakor one menjajoč skedenj z letnimi dobami.

— Liré, jaz te ne bi izbral, ker pravijo, da si zapravljev.

— Gospod Kloké, jaz ne pijem . . .

— Mogoče res ne piješ, toda rad zapravljaš; drugim plačuješ pijačo in igraš; treba se ti bo urediti. Poslušaj: Če Marija res tako misli, kakor praviš, ji ne bom nasprotoval niti najmanj. Zasnubil jo boš po katerem izmed svojih staršev, pa ne prej kot v četrtek, ko bo krompir spravljen, govoril bom z njo.

Včasih je sanjal, da bi se mu bodoči zet, ki bo obnovil njegov rod vrgel okoli vratu in bi mu stiskal roke; toda v tem trenutku je bilo njegovo srce razklano od razočaranja. Ne, tega ne bi mogel, mogoče bo prijateljstvo prišlo pozneje. Ponudil je roko človeku, ki je šel okoli postelje in se približal.

— Za sedaj, moj fant, se z Marijo ne sprijateljuj preveč in dokler se ne vrnem, ne hodi k me-

ni... Ker ti me poznaš, ne bi doživel poroke, ampak s ceste strel iz puške.

Zadržan smeh mu je odgovoril.

— Liré, naredil bi, kakor pravim.

— Čemu mislite na to, gospod Kloké?... Hvala, dolga pot ponoči me čaka; treba je iti.

— Mi obljubiš, da se v Volčjem dolu ne boš ustavljal?

— Obljubim.

Vrata so se zopet zaprla in Gilbert ni več spal. Očital si je, da je premalo pazil na Marijo, da bo radi tega nesrečna, zato so ga orosile solze.

Razmišljal je, kako je bil vedno sam, da nihče na svetu razen stare matere in nekoliko Adele, ki sta bili že obe mrtvi, ni ljubil ubogega zemskega nemirneža in ženjca žita. Mislil je: »Čemu bom sedaj živel? Za koga? Za sebe samega? Ni vredno!« Zanj se je svet, odkar so ga tovariši zavrgli, končaval tu.

V isti noči pa se je Liré spuščal po bregu, šel na višino med ribniki, ki so se blesteli v luninem soju in srce mu je bilo polno ponosa, življenja in ljubezni. Stopil je v gozd, da bi hitreje prišel v Volčji dol. Hitel je po bujno zarasli zemlji, smejal se je; gledal je nad gozdovi oblake, ki so šli pod luno in se napolnili s svetlobo. Nato se je popolnoma na samem ustavil, da bi si oddahnil in je dvakrat zaklical: »Živela Marija Kloké! Živelo najlepše dekle daleč na okoli, na vsem svetu!«

Noge je imel bele od prahu in blata, ko je slednjič prišel v naselje. Hišice na robu gozdne ceste in zakrite od gozda so dremale. Približal se je nekemu oknu in zašepetal: »Marija?« Ni hotel, da bi ga kdo zalotil. Obraz mu je pobleдел in boječa misel ga je spremenila: »Kje je? Mrtva? Ugrabljena? Marija?« Toda takoj se je vrnila mladost, obraz se je razveselil, oknica se je odprla in razkuštrana

Marijina glava, radi medle svetlobe in noči z napol priprtimi očmi, se mu je ponudila v poljub.

— Marija, iz voške kmetije prihajam!

— Si ga videl?

— Ni si upal reči: ne...

— Oh, kakšna sreča, moj mali Liré! Še napol v spanju ga je smehljaje se vprašala: »Ti je obljubil denar?«

— Nisem mislil na to.

— Neumen si, moj deček, on ga ima.

Pogovarjal se je nekaj časa in ker je obljubil, da se ne bo obotavljal, ni hotel, da bi še dalje kršil svojo obljubo. Zato je znova goreče objel mlado deklo, vzal je bisago, ki jo je prej odložil, z enim skokom je dosegel sredino gozdne ceste in izginil.

Čez nekaj časa je Štefan Liré poročil Marijo Kloké. Ko je oče videl, da je ta lepi človek zaljubljen v njegovo hčerko, ni več branil. Padel je v ravno isto omotico, v katero radi sreče svojih otrok mnogokrat omahnejo matere; verjel je v vse, kar je trdila: hotel je to, kar je ona trdila. Da bi bila bolj srečna kot je bil on, ji je posodil ves svoj denar, ki si ga je prihranil z vednim pritrgovanjem v življenju. Očetove sanje je uresničila hčerka. Vzela je v najem majhno kmetijo, dvanajst hektarov, ki se je imenovala Trn. Bila je blizu gozda in skoro okrog in okrog jo je obdajalo fontenejsko posestvo. Po smrti nekega kmeta je bila prodana na dražbi in pred nedavnim jo je kupil prvi vknjiženi upnik, neki veletrgovec. Najela si je hlapca, da je opravljal težja dela in imela je novo pohišstvo, krave, ovce, dvoje kobil, ponarejene dragulje ter pravico, da je gledala z viška svoje prejšnje tovarišice šivilje, ki so se pehale za delom. Res pa je, da je bilo treba mnogo denarja, odkar je prišla na kmetijo, in tu še ni všteto posojilo, ki ga je dal oče. Toda Liré bi prisegel, da bo v petih letih vse poplačal. Zaman je mati Justa, častitljiva gospa,

ki je govorila vedno odkrito pravilo svojemu so-
sedu, da naj pazi, kaj podpisuje: »Ne zamerite, Gil-
bert, da se vmešavam v vaše zadeve, toda nikakor
ni prav, da daste otrokom vse. Otroci vzamejo, kar
jim kdo da, kakor če bi bila to dolžnost. Obljublja-
jo, da bodo hvaležni, toda to je zrno, ki malokdaj
požene.« Odgovoril je: »Mati Justa, delal sem za
svojo ženo, a je umrla. Delal sem za tovariše, a so
me zapustili. Sedaj pa poskušam, da bi se razumel
s hčerko in zetom; pustite me, da delam, kar ho-
čem.«

Od tega časa je preteklo sedem let in okoli Gil-
berta se je mnogo spremenilo.

V Nièvru in skoro v vseh bregovih in predelih
pokrajine so začeli v velikih množinah gojiti go-
vedo. Beli voli, bele krave, vprežni konji s črno dla-
ko so se v dvakrat številnejših tropah podili po
pašnikih. Pašniki so se radi tega množili in trava
ni rasla več le v dolinah, ampak je preraščala tudi
pobočja gričev. Izpodrivala je pšenico in rž, zaje-
dala se je celo v polja, ki so bila vedno odločena za
konopljo. Lepi vižiški griček, ki ni bil na vrhu
nikdar obdelan vsako leto, je bil sedaj na vrhu
zelen, kot smaragd; nad polovico zemlje, ki leži
na vzpetostih, je nosilo isto zelenost, ki se je vedno
dvigala. Nièvrsko gorovje je bilo podobno par-
ku. Na manj obdelanem polju je vladala večja ti-
šina. Neka prostorna in pomirljiva stvar se je s
senco gozdov, ki so obkrožali pašnike, vračala sem-
kaj. Na semnjih pa se je zbralo že nad dva tisoč
glav živine. Prihajali so trgovci iz vse Francije in
iz tujine. Kmetje so bogateli. Toda delavci so se
pritoževali, ker je bilo manj oranja in manj žetve.
Stroji so tudi njim odtrgali na stotine delavnih dni.
Že dolgo niso več mlatili z valjarjem in cepci se
pod streho niso več zganili, razen kadar je po pod-
strešju zatulil veter. Sedaj so opravljali sejalni

stroji, kosilni stroji, sušilni stroji in stroji za žetev delo, ki so ga prej z muko opravljali ljudje.

Celo grad ni dajal več tako gotovega zaslužka kot nekdanj. Po letih naporov, neuspehov, začetenja, zakonitih stavk in nezakonitih nasilnosti so drvarji dosegli znatno zvišanje plač. Dnevno delo je bilo dobro plačano. Toda vpisali so se v sindikat ljudje od vseh strani, ki niso bili obrtniki ter so zahtevali pravico do dela. Niso jih vpraševali: »Kdo vas je pripeljal?« Upravičeno so lahko mislili, da glad. Niso jim rekli: »Ste vajeni dela s sekiro in žago?« Pustili so jih vstopati. Prenapolnili so poseke. Spoznali pa so, da je to nespametno. Število delavcev se je manjšalo, toda zaslužek posameznika in letni dobiček se nista dvignila, kakor so upali fontenejski drvarji.

Gilberta je ta negotovost, kaj bo jutri, mučila. Bilo mu je dvainpetdeset let. Radi navajenosti do dela, radi poljskega zraka in radi skromnega življenja je bil pri trdnem zdravju. Z isto silo in z isto gotovostjo je sekal kot nekdanj. Prekopaval je kakor mlad. Imel je še vedno isti prožni korak, kot ga imajo popolnoma zdravi ljudje, katerih mišice se krčijo in raztezajo brez najmanjše počasnosti. Bilo je treba pogledati zelo od blizu, da bi opazil nekaj belih dlak v tem lisičjem kožuhu, ki ga je nosil na bradi. Kadar se je v nedeljo, ko je izpil kozarec vina, vračal po poti, ki pelje iz trga v Volčji dol, se je marsikateri njegov tovariš in marsikatero fontenejsko dekle zmotilo in se vprašalo: »Kdo je vendar ta mladi fant, ki se vrača tako zgodaj?« Če se je smehljal, so postale njegove oči vedre kot oči otroka, ki raste v veselju.

Toda smejal se je redkokdaj in to radi brezdelja, radi tovarišev, ki so ga zapuščali, dasi so ga cenili in radi Marije, ki je na kmetiji slabo gospodarila. Liréjeve obljube niso bile drugega kot bahavost. Delal je brez veselja in mnogo potrošil, dasi

je bil zakon brez otrok. Tovariši so pri njem vedno našli pripravljeno mizo. Daleč ni bilo od ceste in mnogokrat so prišli. Ustavljali so se pri njem, da so se nekoliko smejali in pili. In vino, ki ga je gospodar naročil iz juga, ni imelo nikdar časa, da bi se staralo. »Treba je, da mladost mine,« so pravili. »Je že minilo,« je odgovarjal Gilbert. Večkrat je slišal pripovedovati, da se dolgovi večajo, ne le pri tržkih trgovcih, katerim nista več plačevala, ampak pri notarju, kjer bi morala plačati vsaj troje zakupnin pri raznih posojevalcih. Marija je te dolgove dolgo časa tajila. Začela pa jih je priznavati, ko je skoraj vsak teden prihajala prosit očeta. Dajal je, ne da bi si upal kaj najmanjšega očitati hčerki, ki je vzkipela za najmanjšo besedo. Naslednjega dne pa je šla na semenj, na skupno zabavo, na svatbo lepo oblečena ter je puščala hišo pod hlapčevim ali pastirjevim varstvom.

Večkrat se je Gilbert sam ponudil, da bo namesto Marije opravil živino in pazil na posestvo. Toda ni jima bilo prav, da bi videl od preblizu nered, ki je bil na kmetiji; zato ni šel več tja, razen kadar so ga povabili. Toda vabili so ga redko.

To je oviralo Gilberta Klokéja, da ni mogel spati ta marčev večer, ko je Mihael Meksimé razmišljal naslonjen na okno. Drvar je mislil na stare stvari. Rekel si je tudi, da bo sedaj, ko je dobil dvajset frankov za jutrišnje delo, šel navsezgodaj in dal polovico Mariji, da bo zadovoljna.

Ali bo? Kdo ve?

Gilbertu ni bilo treba iti daleč, da je prišel do svoje hčerke; steza je vodila po gozdu do ribnika, ki je blizu Volčjega dola in je z močvirnatimi travniki obkrožal breg ter se je izgubljal na prvem polju. Ta polja na robu gozda, kakor je pravil Gilbert, teh dvanajst hektarov, ki so bili razdeljeni na kakih petnajst parcel, hiša, ki je ležala na bregu in je bila na skrajni občinski meji, to je bila domačija Trn, ki sta jo Liréjeva vzela v najem radi Gilbertove dobrote.

Bil je zelo zgoden, tišina je bila še takšna, da je slišal šum vode, ki se je zadevala ob kamenje v jarku. Gilbert je imel sekiro na rami ter je dajal toporišče radi mraza iz roke v roko. Na travniku, ki se začinja na robu gozda in preko katerega je jarek, se je ustavil, da bi preštel bele krave, pogledal je na posestvo, da bi sodil o obdelovalčevi in sejalčevi roki. Ko je stopil na dvorišče, je tam našel Marijo, ki je pravkar vlekla vodo iz vodnjaka. Nosila je kratko jopico in nepočesane, le malo zadaj zvite lase. Ko je opazila prihajati svojega očeta, je postavila vedro na gnoj nasproti vodnjaku, stopila je proti njemu in naredila sladek obraz.

— Očka, vi ste prišli?

Gledal jo je, kako je prihajala, brezбриžna in pripravljena, da jo poljubi. Vedno je še imela svoje mlade in blesteče oči, — ki so bile tako trde, kadar se ni smejala — toda obraz je bil bolj blede, kakor prej in gube na njem so se povečale. Gilbert se je pustil objeti.

— No, kako vam gre? je vprašala. Kam pa greste vendar s sekiro? Liré, kakor mi je rekel, pred večerom ne bo končal.

— Jaz sem pa že dogotovil svoje delo, je rekel oče... In sedaj grem tja kjer sem ga dobil.

— Tem bolje, da ga imate! Drugi ga nimajo vedno, je rekla Marija zbadljivo.

— Oh, Marija, se še moreš pritoževati? Če bi jaz sprva imel tako lepo kmetijo, kot je tvoja, ne bi odhajal. Prekopaval bi jo, gnojil in čedil bi jo. Zakaj hodi tvoj mož v gozd? Ali je tam mesto za kmeta?

— Če je trikrat ali štirikrat tam, pa je že takšen zločin!

— Bolje bi bilo, da bi ljubil svoj dom.

— Oče, denar rabi! Saj niti do tega ne pride, da bi plačal lastniku!

— Oh, saj še res ni plačano! In trgovec z vinom tudi ne?

— Ne.

— In kolar, ki je vama prodal koleselj?

— Ni še in mnogo drugih ne! Čemu bi vam prikrivala.

— Torej mi je lagal tvoj Liré, ko mi je pravil, da nista skoraj nič dolžna in da bi plačala vse, če bi jaz pomagal?

Obrnila je glavo, kakor če bi slišala šum na nasprotni strani, v resnici pa zato, da bi se ognila odgovoru.

Gilbert je odložil sekiro.

— Torej se bo zrušilo, Marija? Za vaju in za mene?

— Mogoče, oče, razen če vi ne boste več dajali, kot ne dajate!

Veliki drvar je stopil, kakor če bi jo hotel treščiti po sklonjeni glavi.

— Brez srca si! je kriknil.

Žena je odskočila nazaj, postava se ji je usločila, obraz ji je postal trd in na njem ni ničesar več ostalo od prejšnje lepote.

— Brez srca! Tako se zahvaljuješ! Dal sem za vaju vse delo svojega življenja in vse napore svo-

jega duha. Nikdar ni bilo dovolj! Delajta raje, lenuha! Sram vaju bodi!

— Ali se je moja mati sramovala? Povejte, ali vsaj najmanj? Je morda delala? Niti toliko ne, kot jaz!

— Ona se je saj počesala, preden je šla h gospodinjstvu!

— Hvala, očka!

— Nikdar ne bi postavila vedra z vodo na gnoj; imela je vsaj nekaj skrbi in časti!

— Še enkrat, hvala!

— In ob nedeljah se z mestnimi čipkami in oblekami ni postavljala kot dama!

— Pač ni toliko bila! Čemu neki ne?

— Ni bila tako bogata! Vendar imaš ti komaj osem krav — pa še te suhe...

— Imajo vsaj kaj jesti.

— Morala bi jih imeti vsaj dvanajst.

— Imamo ovce, oče.

— Da, in koze? prosila si me za denar, da bi si jih kupila, kje so?

Hčerka se je približala in skušala omehčati očeta, čigar jeza se je večala. Toda to ni prihajalo iz srca, le oči so se skušale lagati.

— Oh, nesrečna sva; vsi so proti nama...

— Sodnijski sluga grozi...

— Sodnijski sluga!...

Žena je začela jokati. Gilbert je vzel iz žepa denar in ga dal z robato kretnjo v hčerkin roko.

— Zelo sem ubog, Marija, toda sodnijskega sluge nočem videti pri vama. Reči možu, da ti dam plačilo za delo, ki še ni končano!

Žena je pogledala bela novca in ju spustila v svoj žep.

— Reči mu, da nima dovolj živine na svojih travnikih.

— To je lahko reči.

— Da zemlje nima dovolj pognojene!

— Ni vam treba tja hoditi gledat!

— In ne otrok v hiši!

Sedaj pa je žena postala rdeča in ustnice so se ji tresle od jeze, odgovorila je:

— Da nimava otrok! To je najina stvar! In vi, oče, zakaj jih pa niste imeli vi več, kot enega?

Oče ni odgovoril. Hčerka je imela občutek, da je zagrešila grozen zločin. Zardela je, gledala sta se, osramočena radi očitka in priznanja, ki je večalo njun molk... Tedaj je Marija vzela vedro z vodo, da bi ga nesla v hišo. Oče je pustil, da je odšla. Ko pa je bila na pragu je zaklical:

— Marija Liré, bodi prekleta, preveč sem te ljubil in to je bilo v tvojo pogubo; preveč sem ti dal, zato si postala lena, ... sedaj od mene ne boš dobila ničesar več. Med nami je končano. Reči Liréju, da naj ne prihaja več!

Zaklicala je napol obrnjena:

— Ne boste ga več videli! Nikdar več! Tem slabše za to, kar bo prišlo!

Drvar je vzel sekiro in odšel poševno proti oglu hlevov, da bi se ognil hiši in prišel na cesto. Zmešano je izbiral besede, ki jih je rekel, dobre in slabe, kakor kostanje, ki jih lupijo otroci; mrmral je ves strt od jeze:

— Kdaj bi mislil, da je bila to nekdanja Marija! Marija!... Ta, ki sem jo ujčkal na kolenih!

Preden je prišel na cesto, odkoder bi se spustil proti gozdu, je prišel na kraj, odkoder je videl vas in nekoliko na levi vižijski grič; strehe obsežne na gričku sedeče kmetije, pred njo velik jesen, ki je branil vhod. Gilbert se je ustavil. Kakor vedno, se je v duhu znašel na tem dvorišču, kjer je spregal svoje vole; potem je pogledal polja, ki so se, vsa zelena in sveža, širila v jutro. Gilbert Kloké ni mogel videti tega lepega pokrajinskega vrha, da ne bi sanjal, kako je prišel na Viži v dobi, ko mladi dečki, ki nosijo kratke hlače s širokimi naramnicami, za-

čenjajo delati tako, da bi se jih bale velike živali, ter jih tepo z listnatimi vejami in kako jo je zapustil po svoji poroki, ker je žena tako hotela.

— Vedno so mi ženske kupičile nesrečo na nesrečo! je mrmral. Lahko rečem, da sem mnogo pretrpel. In sedaj! V tej uri! Pojdi v gozd, moj ubogi Kloké! Skrij se, oče bankrotiranke! Ostane le petnajst dni dela!

Nehal je gledati višino, skočil je na pot in se po grajski poti spustil v gozd.

Bilo je nekoliko čez poldne. Drvarji so kosili na veliki fontenéjski poseki blizu Voškega ribnika in daleč od kraja, kjer je delal Gilbert. Družili so se v skupine, ki so bile raztresene po izsekani planoti. Tovariši med delom so se družili, da so jedli, pokramljali in si nekoliko odpočili. Sedeli so in se naslanjali na kupe posekanih vej, ki so bile, kakor vzmet, ali pa so ležali na tleh. Jedli so svoj krajec kruha, ki so ga potegnili iz torbe, in k vsakemu zaglogaju so prigriznili košček sira ali slanine, ki so jo imeli pod levim palcem. Vsak pa je imel pred seboj odčepljen liter vina, ki je bil pogreznjen med oblance ali listje. V zavetju je bilo toplo, a na vetru hladno. Možje so malo govorili, toda čutili so skupno življenje in se niso smejali za vsako malenkost. Utrujenost je minevala, potegnili so si klobuk na čelo, da jih je branil pred soncem, ki je bilo na svežem zraku močno.

Ravújeva skupina na levi strani poseke je bila ribniku najbliže.

Predsednik sindikata je s kosilom že končal. Sedel je na gabrovem deblu in iz žepa je potegnil neki papir in bral čisto tiho; nervoznost je stresala njegovo črno brado in raztezala suho kožo na licu. Okoli njega se je zbralo nekaj drvarjev. Morda so med počitkom spregovorili le nekaj deset besed.

Eden izmed drvarjev je le rekel: »Delo bo končano že do večera. Ne vem kdaj bom našel drugo.« In drugi: »Čuj, kosi pojo, pomlad čutijo.« Oči so se zaprle in usta so ostala udobno napol odprta. Prsa, boki, noge in hrbti, vse je iskalo sonca.

Nekoliko od Ravúja je bil neki zidar iz Fontenáj, nato je bil oce Diznáf, ki je sedel njemu nasproti in se naslanjal na rame in bil prav tako zidar. Včasih je bil kolonijalen vojak, sedaj pa je že star in zelo gluha. Bil je ponosen na svojo bradico in svoj ugled. Nato Lampièr, velik suhec, ki je bil, kakor pravijo vedno jezen, da so se ga buržuji bali, kadar jih je gledal, ko so šli po cesti. Nato Liré, Klokéjev zet, kmet, zato se je vsak čudil, da ga je videl tukaj. Bil je pijanec, brke je imel onesnažene in zmehčane od alkohola. Bil je veseljak, lenuh in nezanesljiv. Nato neki opekar, ki je izgledal, kakor divja mačka, nato Devoré, fant iz velike kmetije, rdeč in žalosten; nato Sipiá, ki je pravil, da je mizar, le da ni nikdar mizaril, bil je divji ribič, potepal se je po gozdovih, govoril je zvito, kot lisjak, imel je iztekljive oči in je glavni zvezi dela tožaril mlačneže. Nato velik mlad človek, star okoli dvajset let, lep in smehljajoč se, ki so ga imenovali le Janez. Prižvižgal si je iz Mont-reijónskih gozdov, ne da bi povedal čemu. Sonce je prijetno grelo te ljudi pri počitku in ni jim prišlo na misel, da bi odšli iz tega polspanja in niso se dvignili, ko je Fontrubad, ki ni bil preveč razborit in ki je komaj ločil med rokopisom in tiskom, pokazal na Ravúja in vprašal:

— Kaj neki predsednik premišlja? Je mogoče razprava o našem poslancu?

— Več kot to in še bolj dalekosežno, je rekel Ravú ter dvignil razkuštrano brado in svoje živahne oči, kjer se je misel bala, da je ne bi kdo bral predčasno. Pustite me končati; to je tajen dokument, autografirano pismo, ki ga moram povedati prijateljem.

— Hej! je nekdo zaklical. Hej! prijatelji? Ravú bo bral, pridite vendar sem!

Na ogromni planoti se je glas razbežal in zelo daleč se je dvignilo nekaj drvarjev, kakor da bi prihajali iz hrastovih korenin; prišli so brez hitrice, vlekli so za sabo noge in delali brazde v mrtvem listju. Ravú se je zopet zamislil v svoje pisanje, toda politična strast se je zganila.

— Poslanec? je rekel veliki Devoré, bo že prišel, kadar bo kaj treba!

— Prišel bo sem na poseko in posadili ga bomo, če hoče na štor!

Prvič so bile te besede polne ponosa in zanosa. Dva ležeča moža sta sedla in si pretegnila roke. Sipiá je pomolil naprej svoja rdeča in smejoča se usta in rekel:

— Ne veste, kaj se je zgodilo zadnji teden poslancu iz N.?

Imenoval je neki srez.

— Ne, povej no, Sipiá! ...

Kosi so se umaknili iz kraja, kjer so govorili tako glasno.

— Ej, prišel je obiskat svoje »drage volilce«, ljudi, kakor smo mi; našel jih je ravno pri jedi: »No, kako vam gre, moji prijatelji?« Jedli pa so ravno slanike. Tedaj pa je najmlajši iz skupine Belman, ki si kaj upa, odgovoril: »Praviš, da smo tvoji prijatelji? Čisto gotovo! — Ej, ne, mi smo tvoji gospodarji in ti si naš služabnik. Vidiš, mi jemo slanike, ti jih boš tudi!

— Kaj je naredil? To je moralo biti smešno!

— Jedel jih je! Še koščice bi jedel, če mu ne bi rekli, da je dovolj!

— Poslanec, to ni nič, se je oglasil nekdo s smejočim glasom.

— Ravú, kaj je torej? Čemu si nas klical?

Štirje mladi možje iz sindikata so prišli, držeč se za roke ter povpraševali.

— Bral bo, je rekel Janez.

— Nič drugega? Članek iz dnevnika?

— Ne, je rekel Ravú, ter pokazal papir, dvojen list, šolska oblika, popisan s skrbno pisavo navadnega prepisovalca, — ne, to je poziv za kmečke delavce, ki prihaja iz Pariza!... Za tovarniškimi delavci bodo organizirali še kmečke delavce, vse, vse!

Obrazi so postali resni; močje, ki so stali v polkrogu okoli Ravúja, so se mu čisto približali. Veje in vejice so se zganile in kos je nekje daleč zapel. Ravú je polkrožno odprl usta, izgovarjal je dobro, užival je pri frazah, imel je bele zobe, ki so se mu pri lepih mestih smejali.

»Poljskim delavcem!

Tovariši, že leta in leta, stoletja in stoletja, smo od jutra do večera sklonjeni nad zemljo, ne da bi mislili na našo usodo, ne da bi pogledali okoli sebe, sklanjamo se prepričani, da se ne da drugače narediti, kakor da se ubijamo za košček kruha.«

Poslušalci so poslušali začetek, ne da bi pokazali najmanjši občutek. Začetek so že poznali in so ga bili že siti. Ravú je nadaljeval:

»Toda za izboljšanje še ni prepozno! Zastavimo si enkrat skupno to vprašanje in odkrito odgovorimo nanj!:

„Kdo prideluje žito, to se pravi kruh za vse? Kmet!“

„Kdo da, da vzklijejo oves, ječmen in vsa semena? Kmet!“

„Kdo goji živino, da preskrbi meso? Kmet!“

„Kdo prideluje vino, sadjevec? Kmet!“

„Kdo hrani divjačino? Kmet!“«

— To je res, divjačino, da divjačino!

— Bodi tiho, Lampièr, saj ravno radi tebe in Sipiáta ni tu več divjačine.

— Pusti, da predsednik nadaljuje!

»Z eno besedo, vi pridelujete vse! Kaj prideluje lastnik posestva? Nič!

— To je res!

— Zemljo daje vendar!

— Kdo je to rekel?

— Janez, bodi tiho! Si še premlad, da bi govoril!

Sipiá je pokleknil in se stegnjl, naslanjajoč se na roke je ostal stegnjen, kot žival proti Ravúju. Saj je bil lisjak, ki voha divjačino. Iz oči mu je kar gorelo. Turnabién je šel z nožem gori in doli po kruhu, kot če bi ga brusil na kamnu. Liré je gledal na zemljo in mislil na svoje upnike — misel na revolucijo mu je dala pogum — da jih ne bo treba izplačati. Neverjetno tiho je bilo med temi tridesetimi možmi. Niso le poslušali, kar gledali so. Zlogi so prihajali za vsakega izmed njih v različne in natančne slike. Videli so bitja iz mesa in krvi, lastnika, delovodjo, čuvaja, pisarja lesnega trgovca, sovražnika. Tako pogosta nema tožba je dobila končno izraz. Veselili so se, da so videli svoje občutke jasno povedane. V tem nepodpisanem dopisu iz Pariza so se spoznali. In ponos na svojo silo, videnja nedoločenih množic, sindikatov, revolucij, plenjenja, pravic, povračila, so povzročila, da so stiskali ustnice in jih odpirali, kakor da bi zakričali: »Odobravamo!« Le dva ali trije so uganili, da je poziv laž. Vsi so bili tujci v domačiji besed. Ni jim ostajalo drugega; šli so preko: sodili so svet. Neznano zagotovilo njihove pravice je zadoščalo njihovemu trpljenju. Nobena sila v njih se ni borila proti strasti zavisti. Obrazi so bili zaverovani v isti smisel, obrazi vernih, razsvetljencev ali bledih pazljivcev. Tisti štirje, ki so prišli od dalje, so se še vedno držali za roke. In zlata luč je obsipala njihove visoke glave.

— Tovariši iz polj, majhni smo, ker se pripogibamo pred bogatini; dvignimo se samozavestno in opazili bomo, da smo večji od njih! Naši rudniški in tovarniški tovariši so nam pokazali pot; čakajo le še na našo organizacijo, ki bo neizmerna sila za na pot v bodočnost!... Podeželski tovariši, dobro pomislimo; če bi jutri izginili vsi obdelovalci, kaj bi neizbežno prišlo? Splošna lakota, grozna beda, verjetna smrt in v nekaj letih še velike večine ostalih... In če bi jutri izginili vsi gospodje, pač smemo domnevati, da bi ne bilo slabše, nasprotno, vse človeštvo bi si neizmerno oddahnilo. In vendar, mi ne želimo, da bi kdo zginil...

Nekaj glav se je zganilo v pritrditev.

— Toda mi si želimo, da bi prišel dan, ko bo vsak prisiljen delati, da se bo preživel, ko ne bo več izkoriščevalcev in ne izkoriščancev... To bo zagotovo prišlo. To bo začetek našega dela. Tovariši na pot, proti velikemu cilju! Živela osamosvojitve delavcev!

Ravú ni več govoril, a so še vsi negibno poslušali, nagubani, sopeči, imeli so razširjene nosnice; dva ali trije so sanjali o idilični prihodnosti, pesniki, muzikanti, mladeniči, Janez, ki je stal pokrit s čepico je z začudenimi očmi gledal po vedri nebesni sinjini; ljubil je lepo dekle iz Korbini, videl jo je blizu sebe v Parizu, ko se je peljala v dvovprežni kočiji po ulici. Svetloba se je poigravala na suhih skorjah. Neizmerni gozd je srkal začetek življenja. Ljudje so še enkrat poslušali slabe besede. Prihitele so nad nje kakor prihiti dim iz vlaka na grude. Dim je izginil, toda ostalo je nekaj, kar je zemljo nevidno ranilo in pokvarilo.

— Trdo udari, je rekel Lampièr.

— Mojstrsko delo, je rekel Ravú in zgibal papir. Tu je načrt za organizacijo!

— Dol s požeruhi! Kdo zažge gozd? je zakričal Turnabién in skočil na noge.

Iskal je kresila v svojem žepu.

— Nobenih neumnosti! je rekel Ravú. Gozd je naš kruh. Prijatelji iz Pariza vam ne pravijo, po-
žigati, pravijo, da se organizirajte vsi fontenéjski
delavci.

— Nekateri ne plačujejo članarine! je kričal
Turnabién.

— Nekateri nočejo biti več z nami, kanalije! je
vpil Lampièr.

— Ravú, tudi izdajalci so med nami!

— Kaj praviš? O kom govoriš?

Sipiá je trdil, da so med njimi izdajalci. Ravú
se je dvignil proti mizarju-drvarju, ki ga je zaničeval.

— Hočeš govoriti o meni?

Neki glas je prekinil.

— Ne, ne, povej Sipiá!

Skupine, ki so bile na planoti bolj oddaljene so
opazovale. Sipiá je napol prikril oči, zlobno se je
smehljajal, sunil si je klobuk na vrat, zaškripal je z
zobmi, kakor če bi se hotel zagristi v Ravúja, ki je
bil nagnjen proti njemu.

— Nisi preveč razborit, je smehljaje se rekel,
ubog predsednik si, Ravú. Da, med nami so izdajalci.
Nekateri se sami vdinjajo na poseko in tega ne po-
vedo tovarišem, da bi ne bilo treba deliti.

Vsi, ki so še sedeli ali ležali so se obenem dvig-
nili. Sipiá se je postavil proti Ravúju; bil je za pol
glave večji, njegov pogled je drhtel radi zlobnega
veselja svoje odkrite skrivnosti.

— Pogledjte vendar, kdo manjka?

Deset mož je hitro štelo in imenovalo navzoče
drvarje. Dva sta rekla obenem:

— Kloké! Kloké?

— Da, on!

— Kje je?

— Vprašajte Liréja!

Štirje najbolj ognjeviti so pristopili k Liréju in
ga zgrabili za ramena ter ga stresli. Klokéjev zet se
je vstrašil, toda skušal se je šaliti.

— Pustite me vendar! Se mi ne ljubi, da bi se reševal! Kar pa hočete vedeti, vam bom takoj povedal!... Čemu tako močno stiskate?... No, pustite me!... No dobro! Vsi boste vedeli, da sem to jutro, ko sem prihajal, videl svojega tasta, ki je odhajal v hosto, ki je na levi strani gradu.

— Je imel sekiro? je vprašal Ravú.

— E, seveda jo je imel!

— Sam je šel na dnino! Izdajalec! je kričal Turnabién. Pojdimo ga pregnat! Hej! Tovariši, kdo gre pregnat Klokéja?

Turnabién je dal roke pred usta in kričal to na vso moč. Iz zavetja sežnjev in oglemic so od vseh strani vstajali možje. Večina se je zadovoljila s tem, da je gledala v smer, odkoder so prihajali glasovi. Drugi so pritekli, skakajoč preko posekanih vej. Okoli Ravúja so se zbirali drvarji, mahali so z rokami, se zadevali ob nasprotna mnenja, eni so hoteli iti v Fontenéj, drugi ne. Predsednik je bil ves bel, razen črne brade, je skušal ustaviti Turnabiéna, Sipiáta in Lampièra, ti so bili najbolj goreči. Pesti so se dvigale proti njemu in on ni čakal. S svojimi kosmatimi rokami je držal za roko najbolj divjega izmed obsedencev in se boril z njim.

— Me boš poslušal Turnabién!

— Ne, tja grem! Dol z izdajalci!

— Ne hodite tja! Gilbert ima pravico do dela!

— Sam ne!

— Sam, ker ga je najel lastnik! To vsi vedo.

— Jaz!... Tovariši, v fontenéjski gozd! Na lov!

Turnabién se je osvobodil. Krdelo drvarjev, nekateri s krepelci, drugi s sekirami, se je spustilo v tek. Niso se ustavili, da bi razpravljali z Ravújem, niti da bi poslušali Turnabiénova pojasnila. Da so delali šum, to jih je »zabavalo«. Šli so. Z zaletom so šli mimo Ravújeve skupine in potegnili za seboj nekatere slabše in nekoliko bolj mlačnih. Druga majhna skupina, ki je sekala na drugi strani poseke,

se jim je pridružila. Eden izmed drvarjev, ki so vodili krdelo, je potegnil iz svoje torbe rog in zatrobil. Začeli so teči in kakor čreda jelenov so se potopili v gozd in izginili. Ravú, besneč se je obotavljal, teči za njimi. Njegove ustnice so se tresle. Motril je razdaljo. Slišal je kričanje in trobentanje. Bal se je, da bodo uničili njegovo, že itak majhno zaupanje.

— Tem slabše, je rekel. Tukaj ne opravim ničesar!

Pospravil je rokopis, ki je padel med borbo na tla in odšel na svoj prostor v odprtem jarku, ki ga je naredil v gozdu. Toda po nekaj udarcih se je ustavil in poslušal. Ljudje, ki so ostali poleg njega, zlasti Liré so storili isto. Veter je bil mnogo blažji. Dvajseteri drvarji, ki so se pognali na lov za Klokéjem, so morali postati bolj previdni in peli so bolj tiho, ker so se bližali grajskemu gozdu in šum glasov je postajal podoben petju skupine pijancev, ki nikdar ne končajo začete pesmi.

Gilbert je delal že od jutra. Ob pol dvanajstih se je vrnil domov, da bi si pogrel juho. Nato se je vrnil na poseko na robu gozda. Vesel, da je sam in da ima dela za štirinajst dni, je z velikimi udarci podiral mlade bukve, breze, gabre, trepetlike in celo hraste, ker ni bilo treba beliti drevja, kakor je rekel Mihael Meksimé, vse bo moralo zgoreti, ali kot čoki, ali kot razcepljeno.

Svoj telovnik je vrgel na kup drv, ki je stal v začetku te goste zapreke in ki je predstavljal potrošnjo njegove moči in poldnevno delo. Šel je pred kup, vzdolž ob odprtini, ki jo je naredil, pa ne čisto na rob gozda, ampak vzporedno, kakih petdeset metrov od fontenéjskih travnikov.

Bil je dobro razpoložen. Čutil je, da so njegove mišice gibčne, z enim udarcem je brez velikega zamaha sekire podiral drevesca. Zaživel je in je pozabljal na življenje. Za nekaj trenutkov se je dvignil, spustil je spolzeti sekiro ob svoji nogi in

ostrina je načela zemljo, med tem ko je konec toporišča, obtežen z debelim železom upogibal mah. Tedaj je mož dvignil svojo levo roko in si z rokavom obrisal lice ter potno čelo. Tri ali štirikrat si je smehljaje se globoko oddahnil. Med enim izmed teh odmorov je opazil med grmičjem Turnabiéna in Lampiéra in kakih petnajst tovarišev, ki so se utihotapili od zadaj, razmeščeni kakor lovski gonjači. Takoj je razumel, kajti tudi on je preganjal iz gozdnih posek delavce, ki niso bili pri sindikatu. Toda ta slučaj je bil drugačen.

— Kaj delaš tu? ga je vprašal Turnabién ter se vstavil na nasprotni strani pregrade iz posekanega lesa.

— Zakaj si zapustil tovariše? je rekel Lampiér, ki je bil ves rdeč po obrazu radi teka in zaripel od jeze.

Vstavil se je nekoliko na levo od Turnabiéna. Drvarji so med tem časom obšli zapreko in obstopili Gilberta. Toda bili so še bolj stran. Sipiá pa se je pognal naravnost proti drvarju in rekel:

— Prihajajo, da te preženo, razumeš? Vzemi sekuro in pojdi k ostalim. Nato se jutri vrnemo vsi s teboj sem, da dovršimo delo.

— Bomo videli, je rekel Gilbert, in poprijel toporišče nekoliko niže.

— Kdo te je najel samega?

— Meksimé. On je gospodar in jaz sem sprejel.

— Ti dobro veš, je rekel Sipiá, da je najeta poseka skupna in dostopna vsakemu.

— Vem, kadar jo kupi lesni trgovec. Kadar pa ostane lastniku, lahko naredi kakor hoče! Tako je vedno bilo!

— No dobro, s tovariši, Gilbert, bomo to kmalu spremenili! Z nami boš, dokler se ne vrnemo sem.

— Turnabién ima prav, so kričali tovariši. Dol z izdajalcem!

— Jaz imam pravico, da sem tu! Ne bližajte se!

Možje so se pognali naprej; zmečkano listje je zašumelo; na vse strani so se lomile veje; Sipiá je počenil, kakor gibčna zver, se pognal naprej in skušal zgrabiti sekiro ali pa Gilbertove noge. Mož se ni umaknil ter je dvignil težko sekiro. Blisk se je zasekal v zrak nad njim; glasovi so se dvignili, kakor cepetanje konj; sekira je, mogoče jo je spustil, mogoče ne, zletela preko Sipiátovega hrbta in se zapičila med posekane veje. Navalili so nanj. Gilbertu je nekdo spodnesel noge, obrnil se je ter je padel nazaj, kakor pri tleh izpodžagano drevo. Ljudje so se prerivali k padlemu človeku.

— Smrt izdajalcu! Ubijmo ga! Drži ga, hej, drži!

Skušali so se, kdo ga bo bolj pretepal. Kriki besnosti in bolečine so se izvijali iz te mrgoleče mase, okoli katere so stali še drugi, pripravljene na pretep, tuleč, s pripravljenimi pestmi, s kalnimi očmi, čaka-joč kakor psi, ki nimajo prostora pri ubiti živali, dokler je tam močnejši.

Neki glas je zaklical:

— Stran, strahopetci! Ga ne boste pustili!

Sveženj se je hitro razločil, človeški klobčič se je razprl. Negibno telo je ležalo na zemlji.

— Nisem jaz kriv, gospod Mihael! Res nisem! Ubiti me je hotel!

Sipiá je pristopil h grofu Meksimé. Drugi pa so se umikali in večali krog. Mihael Meksimé je pritekkel. Z rokami je razmikal veje, bil je brez orožja, oblečen v modro sprehodno obleko. Med tekom je štel in se trudil, da bi spoznal drvarje, ki so se umikali in izginjali za grmovjem. Mladi človek je bil bled in izčrpan radi navora, zadržal je tek in šel preko komaj začete poseke, odrinil je Sipiáta, ki je še naprej ugovarjal ter pokleknil poleg Gilberta.

Drvar je imel obraz pokrit s krvjo in odprte, toda negibne oči.

— Gilbert? ... Me slišiš?

Nobenega odgovora . . . Telovnik je bil razcefran, srajca raztrgana, zamazana z blatom in mestoma rdeča.

Mihael se je z žalostnim obrazom obrnil proti Sipiátu, ki je stal nekoliko proč. Vsi ostali so izginili. Sonce se je poigravalo s senco in vetrom.

— Sipiá, pomagaj mi; odnesiva ga.

Prijela sta ga, Mihael za rame, Sipiá za noge. Glava je omahnila in rdeč curek je polzel iz ust na ridžo brado, ki je bila vsa razmrščena.

Pol ure sta rabila, da sta ga prinesla v Volčji dol, dasi je bilo blizu. Toda mož je bil težak in gozd zaraščen.

Že pred eno uro se je zvečerilo. Korbiníški zdravnik, ki so ga v naglici poklicali, je pravkar odšel iz hiše v Volčjem dolu. Po skrbni in natančni preiskavi je ugotovil, da je poleg težkih ran po vsem telesu zlomljeno tudi rebro. »Tri tedne počitka,« je rekel zdravnik, »pa boste zopet lahko vzeli sekiro v roke«. Omedlevica je trajala nad eno uro. Toda sedaj se je življenje zopet prikazalo v drvarjeve oči. Govoril je, poskušal se je celo smejati, ker to je neki način potrpežljivosti revnih. Toda komaj, komaj bi spoznal med temi oteklinami in podplutinami pravilni Gilbertov obraz, pod platnenimi obvezami, ki so zakrivale čelo. Med otečenimi obrvmi, ki so bile vlažne, so se počasi premikale modre oči, ki jih je osvetljevala luč, ki je bila postavljena na kamin; gledale so vrata, skozi katera sta odšla Mihael in zdravnik in katere je veter potresoval, kakor obiskovalčeva roka. Gledale so mater Justo, ki si je nadela predpasnik iz grobega platna, da bi skrbela za »svojega« bolnika ter pristavljala k ognju različne lonce, kjer so se kuhala zelišča iz prejšnjega leta; sključena je sedeč na stolčku ob vznožju postelje razmišljala;

ranjenčeve oči so zasanjano in žalostno gledale praznino med tlemi in bruni.

— Mati Justa, se še Ravú ni vrnil? Vsaj eno uro je že noč.

— Rad bi vedel. Navadno ni pozen.

— Nič ga ni prida! Po vsem tem, kar vam je naredil, bi še radi, da bi vas vznemirjal? Kar strah me je pred njegovim belim obrazom in črno brado. No, bom pa šla pogledat, če hočete. Od vas k njemu ni ravno daleč.

Dvignila se je s stola, ko je nervozna roka prišla za kljuko in Ravú je vstopil. Prihajal je iz gozda in le sekiro je odložil pred vrata svoje hiše. Dvignil je čepico in ko je opazil tovariša, ležečega na postelji, je hitro stopil na kraj, ki ga je pravkar zapustila mati Justa. Nagnil se je, njegova vedno nervozna in drhteča postava se je zmanjšala; njegove oči so srečale Gilbertov pogled.

— Čuj, so te močno?

— Ne preveč, le kožo so opraskali, srce je zdravo.

— Tem bolje, pa so te vendar močno!

Žena se je umaknila v kot sobe in tam ostala nepremično, kakor če bi se bala, da bi jo opazil. Moža, ki sta bila vajena, da sta drug drugemu brala z obraza, nista nekaj minut ničesar spregovorila. Nato je predsednik »sindikata drvarjev in sličnih delavcev v Fontenéju« potegnil iz žepa mal zavojček, zavit v časopisni papir. Dal ga je na odejo pri Gilbertovih kolenih in ga skrbno razvil. Ko je bil papir razvit, so se srebrni in bakreni novci usuli na posteljo.

— Čuj, ko smo delo dokončali, je še nekaj gozda ostalo, ki ni nikomur pripadal. Pa smo ga, namesto, da bi se vrnil ob petih, posekali, kar bi ti delal pol dneva. To je pa plačilo, nekako toliko bi zaslužil.

Gilbert je z znamenjem sprejel.

— Je bil Sipiá poleg?

— Ne, ampak Lampièr in dva druga, ki sta moja prijatelja . . . Gilbert, kaj ne, da ne boš tožil?

— Tožaril? In stroški? In negotovost pričevanja? In popolna gotovost maščevanja? In da bi drvar zatajil svoj trud, ki ga je svoj čas žrtvoval družbi ljudi, ki so se sedaj obrnili proti njemu? In nato, da bi se Gilbert izneveril navadi, odpuščati žalitve, ki so bile v krvi njegovih žil, v krvi, ki se je sušila na njegovem obrazu in njegovih prsih. Niti za trenutek ni mislil, da bi tožil.

Počasi je obrnil svojo razbolelo glavo ter pokazal z znamenjem: »Nič se ne boj. Ne bom klical sodnika.«

Ravújev obraz se je nekoliko zjasnil in v njegovem pogledu je bilo nekaj podobnega zahvali in ganotju. Zahvalil se je za pravdo, zahvalil se je za družbo, ne da bi kaj rekel; njegovo navadno zaupanje ga je zapustilo. Dobro je vedel, da sindikatni člani niso imeli prav, da so zahtevali, da Gilbert deli z njimi, vedel je, da njihova zahteva ni temeljila na drugem, kot na sili. In zato se je sramoval. Mislil je tudi, da je branje, ki je bilo ravno poprej povzročilo napad na Gilberta. O tem pa ni hotel govoriti.

Gilbert je trpel in bolečina je trikrat začete besede ustavila na ustnicah. Končno pa je rekel, kakor tisti, ki jim nesreča in oproščenje dajeta oblast:

— Misliš, da si njih vodja, Ravú, pa nisi. Ti ne zadržiš mnogo . . ., puščaš, da delajo kar hočejo . . .

— Dobro vem . . .

— Kar pa se njih tiče večina ni, kakor ti, za stanovsko misel, hočejo le nered in pustošenje; odkar jih poznam, so se močno poslabšali . . .

— Ne govori tako, Kloké, naša stvar lepo napreduje. Precej smo napredovali.

— Mogoče, Ravú, toda srca se niso izboljšala . . . Bratstvo ni prišlo . . . jaz sem ga pričakoval.

Ravú je zgrabil za snov, ki se mu je nudila. Za trenutek je pozabil ranjenca in govoril je fraze o zvezah.

— Nič drugega ne vidiš, kot nepopolnosti proletariatske organizacije? Oh, to je preprosto! To je lahko reči!... Toda treba je zaupati v mlade sile, moj dragi! Prihodnost bo naučila te ljudi, ki še ne vedo vsega, ostrosti pravičnosti; prihodnost jih bo osvobodila in poučila...

Gilbert ga je z dvigom roke ustavil.

— Ne laži, Ravú! Vedno govoriš o prihodnosti, kadar si v zadregi. Rečem ti, da se ne bodo ničesar naučili, če se še doslej niso nič. Ali jih bo pravičnosti učil učitelj? Vsi so že bili v njegovih rokah. Ali jih bo učil župnik? Veš dobro, da z župnikom nimajo ničesar več. Ali časopis? Vsak dan ga bero. Ali boš ti? Torej!

Kljub bolečini je dvignil ramo. Gilbertov glas je postal slab in piskajoč.

— Žalosten sem, Ravú, kadar mislim na tovariše. To je pač najmanj, da ne bom tožil... Eh, saj nimajo od česa živeti...

— To je res!

— Ti nimaš nič več!

Ravú je mislil, da se je Gilbertu bledlo in da je govoril o vsakdanjem kruhu. Toda Gilbert je govoril o srcih in umih, ki nimajo moči in hrane za življenje ter se ne razumejo.

Obiskovalec je porabil trenutek, ko je Gilbert zaprl oči. Odhajal je ter se trudil, da ne bi ropotal s cokli. Mati Justa je popravila ogenj, zavrela svoje čaje, jih precedila in posladila ter materinsko ponudila neprekosljivo zdravilo svojemu izčrpanemu in za spanje nezmožnemu sosеду.

Nastala je že visoka noč. Otroci so klicali ali trkali na vrata. Mati Justa jih je slišala celo takrat, ko so le mislili stisnjeni okoli ognja: »Matere še ni! Kako dolgo je pri Klokéju!«

Ko je mislila, da je svojo bolničarsko dolžnost dovršila, je dolgo časa gledala ranjenca, ki je težko dihal radi zlomljenega rebra in radi krvaveče rane na prsih. Mislila je, da spi, ker je imel oči zaprte. Nato je privila stenj pri svetilki in odšla.

Gilbert je ostal sam. Ni spal. Mislil je na svojo ženo, ki ni najboljše vzgojila otroka; na Marijo, ki se je zjutraj pokazala tako nehvaležno in da je prepovedal, da bi jo poklicali; mislil je na tovariše, ki so ga topli, njega, njihovega prijatelja od prve ure in njihovega »starega« in čisto tiho je ponavljal med svojo hrapavo odejo, nagubano v velike gube, kakor led, ki se topi na travniku:

— Ne, nimajo od česa živeti!

Nekaj časa je preteklo. Nek glas, sladek in mlad je smuknil skozi vratno špranjo. Ves gozd je umolknil. In besede so prišle. Mimoidoči je videl luč skozi špranje pri oknici.

— Gospod Kloké, če ne spite, kako vam je?

— Slabo moj fant. Kedo pa si? Vstopi.

Glas je mnogo tiše odgovoril:

— Ne, ne vstopim radi Ravúja. Toda jaz sem z vami, gospod Kloké.

Lahek korak se je oddaljil in izgubil. Gilbert je mislil, kdo je bil ta; mogoče, mogoče sin Mihe, starega opekarja, videl ga je pri njegovem rovu; bil je mlad in dober; razen če ni bil to Štefan, sin matere Juste, lep dečko, ki je sladko govoril in ki je zvečer pozdravljal drvarja, kakor prijatelja.

Mogoče je tudi, da je bil Janez, ta ki si je prižvižgal iz Montreijónskega gozda. Ranjenec ni mogel uganiti. Toda tako neznatna, kakor je bila tolažba, je lajšala bolečino. Gilbert je kmalu zaspal, noč je minila.

Sonce je proti koncu marca že prav močno, če ni megle. Megla se je razpršila predpoldne. Dve uri je že, odkar je zvonilo. Po cesti, ki vodi iz Fontenáj v Kri-la-vil, ki se sprva dviga, nato pada, da se zopet dvigne na krivino, ki venča Tronsajski gozd, je hitro tekla rjavkasta kobila, vprežena v kočijo Mihaela Meksimé. Vzpodbujal jo je vonj sočnosti. Smolasta kri je tekla iz še zaprtih bukovih in hrastovih popkov, gozdovi, ki se širijo proti levi do Viží in ki nimajo, kakor morje druge meje kot obzorje, so rdeče žareli. General in njegov sin, ki sta sedela zelo skupaj, sta molčala in prijeten zrak prve pomladi jih je oblival. Vsak je sanjal svoje sanje in gledala sta za jatami konopljev, ki so se dvigale, ali za srakami, ki so znašale gnezdo. Šla sta k Žakménu v Vokréz. Kmalu se je pokrajina spremenila; prišla sta v dolino Aron, veliki travniki, topoli, pustinja in bogastvo na obeh straneh potoka. Skozi ozko dolino sta videla travo, gosto in v vetru že barvo spreminjajočo, zadaj do soteske pri izvirku in naprej do kraja, kjer se megla stapljo v travo, reka in drevesa, obrnjena proti Nivernéškemu kanalu.

Ko je voz zapustil cesto, je šel po vzporedni poti, nato pa po dolgi dovozni cesti sredi travnikov. Pot se je ustavila pred belim gradom iz osemnajstega stoletja. Zgradba ni bila tako učinkovita, kakor pri fontenejskem. Vokréz je imela velik hodnik, podkvaste oblike, dvignjeno pritličje, nadstropje, frizo in škriljaste strehe, prebodene le od dvojnih strešnih oken. Na desni je bil nizek paviljon s podstrešno sobo, spominjajoč na staro bivališče, ki ga je l. 1760 nadomestila nova Vokréz.

Semkaj, na to domačo zemljo, se je umaknil poročnik Žakmén, ko je podal ostavko. Takrat mu je bilo trideset let. S seboj je privedel na Vokréz svojo ženo in majhno hčerko, štiriletno Tončko.

Kmalu potem, ko se je nekoliko pomiril radi uničene kariere, je izgubil gospo Žakmén, umrla je radi hripe, ko je bila še vsa mlada in je najbolj cvetela. Ostal mu je le otrok. K sreči pa je pripadal tistemu številu tolažečih bitij, ki lajšajo svetu gorje, ki razumejo bolečino, preden jo kdo razodene, ki jo povsod najdejo kjer je, jo tiho potlačijo in če jo ne morejo streti, jo vsaj omilijo. Tončka je rešila obupa težko preizkušnega očeta. Ko je rasla mu je postala zaupnica, prijateljica, celo prijateljica temu človeku, ki je na zunaj sicer ohranil prejšnjo čilost, energijo, toda katerega duh je zgrešil pot, če so ga spomnili dveh izgubljenih sreč: mlade mrtve žene, ali pa ostavljene armade. Ta spomin je mogla le Tončka priklicati, ker ona je znala, kako. Toda nihče drug ni smel omenjati te žalostne preteklosti. Pazila je na to, vedno je bila poleg, z znakom je pokazala: »Bodite tiho! ne govorite o tem!« Obrnila je pogovor, ali pa je branila očeta, odstranjajoč debato z nemirno nežnostjo, splošno in kakor materinsko.

Voz se je ustavil pred vokréškim hodnikom.

Gospod Meksimé in Mihael sta trenutek počakala v prostrani sobi, prevlečeni z rožnatim platnom, v katero je vstopala svetloba v treh velikih snopih skozi tri odprtine, ki so bile odprte na hodnik.

— Verjameš, Mihael, da sem ganjen radi svidenja z Žakménom. Petnajst let! Pred petnajstimi leti je bil pod mojim poveljstvom pri šestem eskadronu težkih konjenikov. Trda glava, polna moralizujočih vojakovih idej, apostolata, kakor je on pravil, pri katerih sem mu moral pristriči krila, toda bil je dober oficir, strog proti sebi, dober proti vojakom, na konju trden, trden v vsakem oziru. Gotovo se je spremenil, telesno?

— Ne verjamem. Nekoliko se je odebelil.

— Seveda, na kmetih. Mi verjameš, da je radi mene prekinil svojo kariero? Kajti na vse zadnje

sem jaz izzval njegovo ostavko. Mislil je, da ne more več ostati... Jaz mu nisem rekel, da naj odstopi...

General se je sprehajal, ozirajoč se na levo na ozka zrcala, ki so ločila lesene okvire od čistega platna.

Vrata v ozadju so se odprla. Neki mož je vstopil, bil je plečat, polnokrven in hitre hoje. Do srede salona se je pognal in stisnil lahko se priklanjajoč ponujeno roko.

— Malo osramočenega me vidite, moj general. Kar v suknjiču in grobih čevljih sem. Prihajam od pregledovanja travnikov za pašo.

— Da, da, pašniki, deželni mejnik; ... spominjam se. Pozdravljen Žakmén! pozdravljen! ... srečen sem, da vas vidim!

Držal je v svojih rokah roko bivšega oficirja, ki je postal kmet. Nekoliko ga je zaobrnil, da ga je videl pri polni svetlobi. Bil je nekoliko bled. Gledal je, nagnjen in obrnjen s hrbtom proti oknu, široki Žakménov obraz, ki je pri ganjenju še zardel.

— Isti je: lasje na ščetko, oči črne brez očitanja in brez strahu, nekoliko usločen nos in kratko pristrižene brke... Sivih brk je bilo še malo; Žakmén niste se spremenili; komaj nekaj ste se zredili, kakor vaši voli pri piči... Ah! oprostite, gospodična, nisem vas videl...

Gospod Meksimé je izpustil roko svojega gostitelja in s paznim očesom pozdravljal Tončko Žakmén, ki je prišla za očetom in jo je le Mihael opazil. Mlada sta se že pozdravila. Poveljujoče generalovo oko je postalo oko poznavalca, ki se na pol pripre, ki s pogledom boža, pogleda okoli in se na ista mesta večkrat vrne. Ta nedotaknjena mladost, ta ponosen in fin obraz, ti zlati lasje, ta vitka rast in toliko naravne gotovosti...

— Nisem imel prav, da sem se čudil... Nisem se takoj spomnil, toda gospodičnini predniki so bili

umetnikom za vzorce... Iz stare rodovine ste; za vraga, Žakmén, zakaj ste opustili naslov?

— Moj oče je to naredil in jaz sem nadaljevala... Mislil je, da ga bodo tukajšnji kmetje bolj ljubili, če se bo imenoval le gospod Žakmén.

— Mu je kaj pomagalo?

— Ni. Ko je kandidiral pri volitvah v Glavni svet, so kričali nanj: »Dol s kapitalizmom!« namestu, da bi kričali nanj kot na plemiča: »Dol z desetino!« To je vse.

— Mu morate sličiti?

— Precej. Toda sedite vendar, moj general! Tukaj v naslanjač? Ne? Imate rajši stol, navajenost na sedlo...

— Gospod Žakmén se moti, je prekinil Mihael. Njegov oče je zapustil velik ugled agronoma, ki je bil znan daleč naokoli in so ga ljubili. Imeli so ga za pravičnega in uslužnega. Volitve ne dokazujejo ničesar.

— Seveda, kar zmanjšuje tvoje človekoljubne sanje, ne dokazuje ničesar. Pomislite, Žakmén, moj sin je branil pred kakimi štirinajstimi dnevi stavkarje, ki so pred mano tulili Internacionalo... pred menoj!

— Oprostite, jaz sem pojasnil preprosto...

General se je obrnil proti drugi strani sobe, kjer sta sedela na kanapeju Mihael in gospodična Žakmén. Mlad glas je odgovoril:

— General, hočete, da vam povem svoje mnenje o naših drvarjih?

— Seveda, gospodična!

— Jaz imam vtis, da so sirote brez očeta in brez matere. Brez očeta, da bi jih vodil...

— To se nas ne tiče.

— Brez matere, da bi jih ljubila.

— Ste jim mogoče za mater?

Mala ponosna glavica se ji je nagnila, oči so se zasvetile.

— Daj, jaz jih ljubim. Lahko bi šla sama do konca teh gozdov, preko reke in hriba, ki ga vidite skozi okno — niti eden me ne bi psoval, vem pa, da bi me branili.

— Ej, gospodična, ne bojte se, da bi vam ugovarjal! Lepo telo in osemnajst let, to sta dva močna vzroka, da gledate vse lepo. Prvega nisem nikdar imel in drugega nimam več. Mi boste oprostili . . . In vi ste zadovoljni s svojim bivanjem v Vokréz, Žakmén?

»Plemiški kmet« je prekrižal noge in tiho gledal svojega bivšega poglavarja. Njegov obraz, navadno zaprt in hladen, je postal trd. General je to opazil in se je pripravil, naslonil se je nazaj, nagnil glavo, majhen nasmeh, ki sta ga Mihael in Žakmén poznala, je dvignil črne brke.

— Ste zadovoljni?

— Nihče ni nikdar popolnoma.

— Slišal sem pripovedovati, da ste preuredili naravno rodovitno dolino . . .

— Nekaj je res.

— Da so volovi iz Vokréz dobili premijo . . .

— Že večkrat.

— In nazadnje, da ste uresničili koristne stvari.

— Nisem sam.

— Čestitam vam. Fontenéje še niso na višku.

— To še pride, moj general. Vaš sin dobro začinja. Časa je treba. Jaz delam že petnajst let . . .

Beseda je bila povedana trdo in je zabodla gospoda Meksiméja. Rana o že minulem je še krvavela. Žakmén je trpel. General, nagnjen proti njemu, je bil sedaj pripravljen, da se dvigne in da ga objame in pripravljen, da se norčuje iz njega, če bi bilo na mestu. Vprašal je:

— Kaj hočete reči? Vam je žal za polkom? V resnici, če bi vedeli, kaj je armada postala, bi bila vaša žalost manjša. Toda, kaj mi imate očitati? Sem

mogel drugače ravnati? Nisem naredil svoje dolžnosti?

Preden je Žakmén mogel odgovoriti, je hitra roka iz ozadja nikalno zamahnila.

— Ne, general, moj oče je storil svojo.

Ne da bi uvidel posebnost in skoro smešnost, da bi z mladim dekletom razpravljajal o vojaškem vprašanju, je gospod Meksimé menjal pogovarjalca s seboj. Bil je užaljen. Njegovi prsti so mrzlično vztrepotali, kar so poznali vsi oficirji, ki so bili pod njegovim poveljstvom.

— Govorite kakor otrok, gospodična. Toda stvari vi ne veste. Bom jih vam jaz povedal. Vaš oče je bil pri šestem težke konjenice najboljši poročnik, to je res; najbolj točen, tudi to je res; toda najbolj trmast in najbolj klerikalen izmed nas vseh in tudi to je res. Govoril je o teorijah pred komer koli, tudi pred možmi, teorije, na katere vsaj od svoje strani ne dam preveč.

— Bile so nasprotne.

— Me malo briga. Bile so učenjaštvo. In učenjaštva v vojašnici nočem; nič teorije, če ni o stanu in nič pridiganja, razen če ni o patriotizmu. On pa je zahteve, da ne bi bilo v nedeljo zjutraj niti pregleda, da bi moštvo lahko šlo v cerkev. Rad bi imel moralno, moralno čtivo, moralne pogovore, vojaško šolo z eno besedo.

— Kakor se zdi, smo jo imeli.

— Še ne. In jaz, jaz ne poveljujem šoli, jaz poveljujem vojakom. Ne zahtevam od njih, da bi bili svetniki, niti da bi bili mojega naziranja, jaz jim ne pravim, kako mislim. Zahtevam pa od njih, da ubogajo, da dobro korakajo, da so neustrašeni. Ostalo pa me nič ne briga. Jaz sem iz bivše armade, ki je šla v ogenj, ker je to bila dolžnost, iz armade, ki je trpela lakoto, žejo, vročino, ker je bila to dolžnost — dolžnost, čujete? In to je zadostovalo. Radi tega sem posvaril poročnika Žakména, ko je imel v jahal-

nici brez dovoljenja s konjeniki sestanek. Ko pa ga je imel še drugič, dasi zunaj, pa je prej skliceval po sobah, sem ga pa zaprl. In on se je pritožil. Minister pa je dal meni prav. Žal mi je bilo, da je Žakmén, komaj dvaintrideset let star, podal ostavko in zapustil armado. Toda tega, kar sem storil, nisem obžaloval.

— No, tem slabše, general, ker bi morali obžalovati vsaj enkrat.

— Kedaj?

— Pred štirinajstimi dnevi. Zgražali ste se nad tem, da ste slišali stavkarje peti Internacionalo.

— Presneto; Kaj ni to nesramno?

— Mogoče ne bi bili peli, če ne bi polkovnik Maksimé prepovedal sestankov poročnika Žakména.

— Tončka! ... Moj general, oprostite!

— Radi vas, ki mislite, da nimate odgovornosti radi duhovne zmede, toda reči bi morali — mea culpa — ker nisem otrok, toda povem vam — ker ste vi in drugi vzeli pogum oficirjem, kakor je moj oče.

— Tončka!

Mihael se je nagnil k njej in ji zašepetal:

— Prosim vas, gospodična!

Gospodična Žakmén je umolknila, tresla se je in prsi so se ji dvigale radi razburjenja. Njen lepi obraz pa je hitro izgubil sledi jeze. Z lahnim nasmehom se je obrnila proti Mihaelu in rekla: »Radi vas sem nehala braniti svojega očeta — pred vašim.« General je ni več gledal, gledal je Žakména. Ta je, pogreznjen v naslanjač, okorele roke je imel ob telesu, zapiral oči, kakor človek, ki kruto trpi in noče, da bi ga videli. Med njegovimi obrvmi je blestelo dvoje solz. Takoj jih je čutil gorke na svojih licih in je del roko na obraz. Gospod Maksimé je prijel to ponižno roko. Oba moža sta se znašla stoječ drug proti drugemu.

— Žakmen, moj prijatelj, nikdar nisem nehaj obžalovati za vami. Različno umevava armado. Druge-

ga rodu sem, toda spoštovanje, vi veste, ljubezen, celo občudovanje, nič se ni izpremenilo! Nič!

Tiho sta se pogledala, roki sta se ločili.

— Ne bi smel obujati teh spominov, če bi bil vljuden, kakor treba, kajti prositi vas moram za uslugo, za veliko...

— Tem bolje, moj general, če bom le mogel ustreči...

— Boste.

— Torej povejte.

Gospod Meksimé je gledal Mihaela in Tončko.

— Zunaj, če hočete; otroka bosta prišla za nama.

Pesek pred hodnikom, dolg travnik na bregu, modrikast aronski trak, travnat grič, vse je trepetalo pomlajeno v novi svetlobi. General je odšel prvi. Sredi hodnika ga je dohitela Tončka, se priklonila ter tiho govorila:

— General, mi oprostite? kajne? Preveč sem bila predrzna. Tako sem sita te zgodbe o ostavki, to je najin osrednji pogovor...

— Pridni ste; vojaške krvi; ne opravičujte se, to mi ugaja.

Nasmejala se je ter nekoliko nagnila glavo, da bi zadaj videli, da je vse končano.

— In nato, general, če je treba, da vam vse povem, govorila sem, ker on ne more govoriti o tej stvari pred drugim kot pred menoj; to mu težko de. »Oče, sedaj vas pa puščam govoriti z generalom Meksimé. Proti Garén bomo šli, kajne?

Po peščenem in pograbljenem drevoredu, čistem kakor žarek med travniki, sta odšla naprej general in gospod Žakmén. Gospod Meksimé je hodil na desni, delal je velike kretnje, vpraševal, se sklanjal in naenkrat je s palico odbil glavico regratu, ki je rastel na meji drevoreda. Gospod Žakmén je bil manjši od njega, bolj poln in ni toliko mahal z rokami; videti je bilo le od časa do časa njegovo oglato

glavo, pokrito z mehkim klobukom, ki je odkimovala ali pa pritrjevala.

Kakih petdeset metrov zadaj je tudi Mihael izpraševal malo Tončko Žakmén, katere mladost so obdajali sonce, zrak in trava, kakor svetel trak okoli nje. Ni imela ne sončnika, ne plašča. Smehljala se je stvarem, radi duše, ki jo imajo, kadar jih ljubimo. Kazala jih je z roko: ograjen prostor, velik šop brestov in hrastov v ospredju, reko, ribnik, kmetske daljave širnega polja.

— Kakor jaz, ljubite to deželo, kajne?

— Globoko, gospodična.

— Jaz, jaz sem kar neumna na njene travnike.

— Jaz na njene gozdove.

— Jaz na njeno jasnost.

— Jaz na njeno samoto.

— Ivanka, ki se smeje in Ivan, ki joče. Torej? Ali ste vi res Ivan, ki joče?

— Mnogokrat!

— Tukaj! To je prepovedano. Jaz ne smem sanjariti, kakor zahtevamo od mladih deklet. Mnogokrat me je že mikalo, da bi se vdala otožnosti. Nekdo pa je na Vokréz, ki sme biti žalosten, ker bi mnogo trpel. Vesela sem, ker moram biti, zabavna in spravljam v pozabljenje sedaj in v prihodnosti, v neprestanem boju proti preteklemu...

— To mora biti težko!

Za trenutek je pomišljala in resno odgovorila:

— Ne, kakor vse, kar delamo iz ljubezni, je tudi to lahko... Veste, kaj hočem reči: Če bi bil moj oče sam, bi ga morale težke misli. Polk... uničena kariera... skrbi... spomini... Takoj sem se vmešala v pogovor med vašim in svojim očetom. Mislila sem, da bi odšla. Tudi vi ste tako mislili, kajne?

— Kako to veste?

— Tako, ne, jaz ostanem. Moram bdeti nad spomini, branim jim, da bi se približali in kadar jih ne morem prehiteti, govorim o njih ter jih preganjam.

Vzdihnila je, dvignila glavo in dnevni žarki so se poigrali na njenih laseh, kakor na pregibajočem se žitu.

— Vendar, da vam po pravici povem, bi včasih rabila pomoči. Veste, kaj nam manjka v našem nièvrskem kotu? Sosedstva. Saj so gradovi, toda graščaki ne bivajo v njih, dva meseca, kvečjemu tri, pa nimajo na deželi časa za drugo, kot za samoljubje, toda ljubiti deželo in biti od nje ljubljen, to je resnično življenje. Tega pa nimajo.

— Dobro ste to povedali.

— Mislite? Zagotavljam vas, da se ne bi bala najti označitev našega življenja, ki je vaše obenem. In ti, ki ne žive tako, niso opora niti za človeka, niti za nič... Toda glejte vendar in povejte mi, če niste mojega mnenja? Dozdeva se mi, da ima moj oče važen pogovor z gospodom Meksiméjem. Ustavil se je, da bi uvrigel dokaz; uganem ga, ker se vleče za brke. Na ta način zagotavlja: »Vendar, gospod, potemtakem, gospod...«

— Odhajata...

— Da, toda gredoč se je obrnil, ne zato, da bi naju gledal, z roko je pokazal gozd, tega, kjer se vidi nekaj hrastovih vrhov... Prosim vas, oprostite, da sem preradovedna, sem še mala ženka, pa že imam napake, ki jih bom imela, ko bom velika: Ali mi lahko poveste veliko uslugo, za katero prosi gospod Meksimé mojega očeta?

— Popolnoma nič ne vem, gospodična.

— Vam ni ničesar rekel!

— Na žalost!

— Meni pa navadno vse pove. To je, kar me danes jezi: ne vem... Oh, oče mi bo zvečer vse povedal... Prepričana sem, da bo isto storil tudi vaš. Glejte, krenila sta po mali stezi, ki vodi proti ograjenemu prostoru. Ni ju več videti... Toda, gospod, mislim na prejšnje pritoževanje, da ni sosedstva: vi bi vprašanje lahko razrešili.

— Kako?

Ta hip je mlad, neprisiljen smeh, hitrejši kot pamet, nepretrgan smeh, zazvenel v dan.

— Poročite se! Vodili boste svojo ženo na Vokréz. Moja prijateljica bo. Pa se bova obiskovali. Kaj ni to vse?

Tončka Žakmén je videla, da se Mihael ne smeje, da molči in blodi z očmi preko daljnih polj. Njena izurjena občutljivost, navajenost, živeti v bližini trpljenja, to jo je naučilo gledati jasno. Spoznala je, da ni razžalila, da je le nehote šla mimo boleče tajnosti. Vse njeno bitje se je zganilo. Ustavila se je, v hipu, kakor gospod Meksimé in gospod Žakmén in skoro na istem mestu.

— Poglejte me! je rekla.

Pred seboj je imel otročji obraz, a materinski radi sočutja. Dvignjen je bil radi najčistejše nežnosti, oči, vajene brati in pomilovati in katerih pogled je pronical tako globoko v dušo, da je Mihael začutil, da je uganila. On, ki je tako malo odkrival svoja čustva, primoran od življenja, da se je izogibal zaupljivosti, je bil nesposoben, da bi pokazal odpor proti čustvu ali da bi ga vsaj zamolčal. Rekel je, ne da bi nehal gledati Tončko Žakmen:

— Res je, zelo sem nesrečen.

— Že dolgo?

— Vedno.

Sklenila je roke in njena lepa rumenolasa glavicica je naredila sočustvujočo kretnjo.

— Jaz, ki me tukaj tako ljubijo, sem tudi čestokrat tožila kljub temu!

Njene oči so se dvignile proti kmetiji.

— Torej je, kar sem rekla v šali, bolj res, kot sem mislila. Ko boste poročeni, koliko stvari bo pozabljenih! Pustite me govoriti, kakor sem navajena. Zdi se mi, da niste nikak pustež; vi ste mož, ki trpi. Gorje pride in izgine. Žena mu bo branila, da bi se

približalo, če je že otrok tukaj uspel; toliko sem že stara, da razumem.

Mihael se je za trenutek ustavljal. Toliko iskrenosti, toliko očitnega zaupanja in skrito upanje, da bo potolažen, ga je pritegnilo. To je bil odgovor mladosti na klic druge mladosti.

— Jaz nisem izmed teh, ki morejo ugajati, je rekel Mihael.

Zardel je radi priznanja. Tončka ga je pogledala od vrha do tal, od tal do vrha ter mu rekla z resnim obrazom:

— Zakaj pravite to? Resnično, preslabo sodbo imate o sebi in vi nas obrekujete. Večina žensk je kakor jaz, mislim, manj občutljiva za letopo potez pri možu, ki ima lepo dušo in obraz nikdar ne odbija, kadar je na njem lepota volje in pravičnosti.

Dal ji je roko.

— Hvala... Navajeni ste, da tolažite, gospodična, to vidim... Toda treba bi bilo, da bi to mnogokrat slišal, da bi mogel verjeti. Mnogokrat mi govore o nasprotnem...

— Če ni treba drugega kot to, bom vam jaz ponavljala!

— Dvakrat ali trikrat se bova kvečjemu videla in lahko boste pozabili!

— Nikdar ne pozabim. Prišla vam bom to reči tudi v Fontenėj če treba! Na Vokréz sem zelo prosta.

Sedaj se je smejala. Vrnila sta se na sončno pot. Hodila sta hitro. Pri izhodu iz gozda sta zopet našla generala in gospoda Žakména. Moža sta soglašala. Zadostovalo je, da se je človek o tem prepričal, če je videl fizično popuščanje, ki se je kazalo pri enem in pri drugem, zapuščenenost, neke vrste utrujenost, ki je sledila živahnemu razgovoru.

Toda senca zadrege je ostala pri sporazumu. Tončka, še premlada, da bi vse opazila, ni videla v veselem očetovem razpoloženju, ki ga je imel še preden je ona prišla ter nenadno oveseljenje, ko jo je

gledal, kakor novo pričevanje nežnosti in očetovskega ponosa, ki sta se izražala vsak dan na tisoč načinov. Toda Mihael se je zmedel, ko ga je gospod Žakmén prijel za roke in mu s hitrim in presunljivim glasom rekel:

— Moj dragi sosed, prosim vas, da mi oprostite, ker sem vas danes kar zapustil, pa saj ste bili sedaj bolj veseli, kakor bi bili med nama; toda upam si vam reči, da ste imeli v Fontenėj dober vpliv. Človek dobrote in uspehov ste.

— Upam, da bodem še naprej, je rekel Mihael.

Gospod Žakmén je zatrepetal in njegov pogled je izrazil presenečenje.

— Gotovo, moj dragi prijatelj, ostali boste, kar ste ... O tem ne dvomim.

Štirje sprehajalci so zavili okoli ograjenega prostora in se vračali v grad po drevoredu, ki se je vzpenjal po pobočju hriba, šel med skupinami hrastov in se spuščal proti Vokréz. Govorili so o kmetijstvu, živinoreji, lovu. Gospod Meksimé je bil raztresen. Pred grajskim hodnikom se je poslovil od svojih gostiteljev. Njegova resnost je nasprotovala njegovi navadi, da je bil pri odhodu živahen z neko vzvišeno in čestokrat duhovito prisrčnostjo.

Na povratku sta bila tiho. V Fontnėj je pričakoval generala lesni trgovec, kateremu je dal letne poseke. Uredil je z njim račune, vzel obljubljeno vsoto, ostal je nekaj časa sam in proti peti uri je pozvonil slugi.

— Povejte gospodu grofu, da ga čakam v kadilnici.

Kadilnica je bila prostrana soba, prevlečena z zelenim damastom, z jedilnico je zavzemala južni del gradu. Dvoje oken se je odpiralo proti gozdu, dvoje proti cesti in proti poljem, ki so se stopnjema dvigala proti trgu. Tukaj je bil general pri oknu, odkoder je prihajala pojemajoča dnevna svetloba. Ko

je vstopil Mihael je sedel pri mizi, ki je bila obložena z akti in pismi.

— Sedi, moj prijatelj, o važni stvari ti moram govoriti.

Mladi mož je sedel z obrazom proti svetlobi.

— Mihael, Fontenėj prodajam!

— Vi prodajate! ... Fontenėj! ... vi?

— Rekel sem ti, da sedi, ti pa si vstal. Sedi in poslušaj. Nisem je dal naprodaj, ampak prodajam jo, to ni eno in isto. Celo prodal sem jo ... Ne moti me!

— Toda, oče, ne morem, da vas ne bi prekinil: to ni prav!

Mihael je bil bled in roke so stiskale mizo.

— Ni prav! Kaj bom postal jaz?

— V resnici, to je vprašanje. Pričakoval sem ga. Kmalu se povrneva k njemu. Toda poslušaj me ... Poslušaj me vendar! In ne prebledevaj več! Ali je to mož, s komur govorim, ali otrok?

Moški glas je odgovoril in celo okno je zatrepetalo pod pritiskom besede.

— Otrok, moj oče, otrok, ki trpi in ki je že radi vas mnogo trpel!

Bil je izmučen in ne da bi izkričal vse svoje gorje se je Mihael naslonil na naslonjač in sklonil glavo.

Bil je otrok, ki je trpel in mož, ki je molčal.

Gospod Meksimé je vzel iz žepa monokel brez vrvica, vzel ga je vedno, pri razpravljanju, kadar je rabil kak izvinek ali trenutek odloga. Očesne mišice so se oklenile stekla, desno oko je ostalo široko odprto in obraz starega plemiča je bil popolnoma izoblikovan. Zadržana ironija, elegantna vljudnost in diplomatsko preziranje, v katerem se je kazala plemenska izkušnja. Pod človekom — poveljnikom se je prikazal drug človek, ki je bil sicer redkokdaj poklican v življenje, a se je takrat izživel popolnoma.

— Moj dragi, je rekel s hoteno počasnostjo, to sodiš, kar je pred teboj. To v življenju moti. Radi

starih vzrokov sem v tem položaju. Moj oče je zapustil dolgove. Na fontenjski zemlji so vknjižbe.

— To vem.

— Ti to veš, toda mislil si, da so dolgovi moji. Ne, ne: podedoval sem jih... In potem drugič, tvoja mati... ko sem jo poročil je bila brez bogastva.

— Je tega spominjate?

— Tebe tega spominjam, ker, da se točno izrazim, razsipnosti ji ne morem očitati, zgledal bi kakor neotesanec; niti ji ne morem odreči denarja, kadar reče zanj. In zanj reče mnogokrat. Živiva neprijetno življenje. Družba naju zadržuje. Reči hočem, da me zadržuje po tvoji materi. In družba ne izpusti.

General je udaril z levo roko po svežnju listin.

— Glej, moji računi. V tričetrletu sem uničen... Ne kriči! Ne dvigaj rok!... Dejstvo je!... Tudi jaz imam svoj delež pri tem. Ti bom povedal... Tisoč stvari bi si mislil, če se ne bi obtožil.

— Ne, dovolj je.

— Mislil bi na igro, pa bi se motil. Plačal sem tu in tam poročniške ali podoficirske dolgove, toda ne igram pa ne. Igra ne spada v moje življenje. Ženske? Zelo malo.

— Prosim vas. Ne zahtevam od vas tajnosti.

— Jaz ti jih povem. Ah, moj dragi, izpovejva se do dna, saj enkrat, jaz ti povem vse... Katera je bila moja velika osebna potrošnja? Morem odgovoriti, služba kralju, ali domovini, kar je eno in isto; polkovnikova miza, polkovnikovi lovi, generalovi sprejemi, skrivne podpore družinam revnih oficirjev, služba, kariera, breme. Razsipen v službi, to je tradicija pri Meksiméjevih. Tukaj se rušijo.

— In umro.

— Ne. Ostane mi plača in nekaj rent, najpotrebnjše za življenje.

— In jaz, kaj ostane meni? Prosim za zavarovalčevo mesto, kajne? Z vašimi odnošaji in s svojim

imenom, bi najbrže uspel. »Grof Mihael Meksimé, zavarovalniški podpreglednik.« To bi bilo lepo, kajne? Ne morem se obvladati, oče, da vas ne bi obsojal! Pustili ste me, da sem se pripravljaj za stan, dali ste mi slutiti, da je bilo Fontenáj moje imetje in moje življenje in po petletnem naporu je vse tako nepričakovano uničeno, to je napaka, grozna napaka.

— Najprej je rana. In nato, to je hitro rečeno, napaka. Prej bi bila nesreča. Ne čutim, da bi mi vest kaj očitala.

— Meni, da.

— Vedno isti! Pretiravaš zapovedi božje, moj prijatelj. Dovolj jih je osem.

— Deset, moj oče.

— Že lahko. Nobena pa ne brani prodati svoje zemlje. Sicer pa mi je Žakmén obljubil popolno tajnost, celo napram hčerki; dogovorila sva se, da jaz lahko prekličem svojo besedo do konca leta, on pa je v vsakem slučaju vezan, če jaz hočem. Kdo kaj ve? Lahko pridem na koncu leta sem...

— Nihče razen upnikov ne bo prišel. In še enkrat vam rečem: kaj boste v teh razvalinah storili z menoj? Šestindvajset let sem star. Kmet sem. Kaj mi predlagate?

— Eno samo stvar: pridi živeti z materjo in z menoj.

— V Pariz?

— Seveda.

— Da bi tam ničesar ne delal? Hvala. Vajen sem dela. Ne sprejemem. Ne morem sprejeti.

Gospod Meksimé je spustil monokel. Bil je ganjen, v zadregi in na skrivaj ponižan. S konci prstov je obrisal soparo iz oken in pogledal proti cesti, kakor če bi prihajal voz. Toda bila je le gluha samota. Tema je spajala travnike, polja, meje in poznala se je le meja med temno zemljo in nebom, kjer je še utripalo nekaj svetlobe. Rekel je, ne da bi se obrnil, z ne več tako ponosnim glasom:

— Kaj hočeš, v tem trenutku ti ne morem nuditi boljšega. Najhujše med razvalinami je to, da je človek prisiljen, da jih prizna. Danes sem to dvakrat storil.

Nekaj minut sta gospod Meksimé in Mihael molčala. Razmišljala sta, gradila sta načrte pa so se drug za drugim rušili, dviganje misli, očitkov, brezkoristnih vprašanj, obupnih tožba, vse to je nadaljevalo v dušah prekinjen pogovor. Solze, sedaj je bil njih čas, da priteko po jezi in ironiji, so se začele dvigati iz globine teh močnih src. Toda ni bilo treba, da bi jih kdo le slutil. Vsa preteklost je to branila, Mihaelov naslanjač se je zganil v temi, general je mislil, da bo sin začel znova pretresati. Mihael se je dvignil, vprašal je z umirjenim, skoro s svojim običajnim glasom:

— Mislite, da bi mati hotela živeti tukaj? Samo dve leti še imate do upokojitve . . . Očuvali bomo grad in nekaj zemlje . . .

Troje besed je bilo odgovor gospoda Meksiméja:

— Moj ubogi prijatelj!

Eden izmed dveh je odšel iz sobe. Nihče ga ni zadrževal. Drugi je ostal pri delovni mizi, toda pozabil je, skoro do večerje, da bi mu prinesli luč.

Ob sedmih je sobni sluga prišel povedat, da je večerja pripravljena in da gospoda grofa ne bo.

Naslednji dan, takoj zjutraj, se je general odpravil v Pariz.

Mihael je še v isti noči pisal materi dolgo pismo, ki ga je zaključil s kriki bolesti, ki je, ko je bil papir popisano s krepko pisavo, pojenjavala, postajala pro-seča in obupna. Prebral je pismo še enkrat in dodal še ta pripis: »Ne odgovarjajte, premislite vse, kar sem vam pisal, v nekaj dneh vas bom prišel objet, vas prosit za odgovor ter se vam zahvalit.«

V prvem aprilskem tednu upanje ni prenehalo rasti. Sledilo je Mihaelu preko polj, kajti bilo je treba hiteti iz enega konca posestva do drugega. Prahali so; sejali koruzo, rdečo in sladko deteljo; na višini vzdolž fontenejske ceste so začeli kositi prva jutra zelene rži, poleg Voškega ribnika so vlačili po novem travniku in povsod po starih travnikih je bilo treba paziti na številne jarke, kanale, prekope, ki jih je voda napolnila in katerih bregovi so se že krasili s šopi mete, bedrenca in trobelike. Vlaga je preplavljala bregove, zemlja se je razpirala; psi so ponoči tulili nad mimo hodečimi živalmi; Vranar si je nadel slamnik; na nekem konopljišču so opazili napol zdravega Gilberta Klokéja, ki se je zopet veselil dela in kopal le z eno roko; dekleta, ki so čuvala krave, so imele, ko so odzdravljale, blesk v očeh. Kako človek ne bi upal? »Če bom mogel pripraviti mater, ko bo rekla da, da bi prišla za tri dni v Fontenáj, se bo izboljšalo. Umetnica je, in predvsem dobra je; usmilila se bo mene in posestva, ki ga imamo že troje stoletij in fontenájskih prebivalcev, ki niso ravno najboljši, pa bi bili slabši, če bi nas ne bilo tu. Dal ji bom odlog, če ga hoče, da zapusti Pariz in pride sem: sredi poletja, sredi jeseni... Prišla bo!«

Devetega aprila, bil je velikonočni ponedeljek, je Mihael odhajal v Pariz. Na mreži v kupeju njemu ravno nasproti je bil kovčeg, mapa, kjer je ležal klobuk iz svile, kakršne v Fontenáj niso poznali in velik zvit in zavit načrt o posestvu, »da bi pretresal

in pojasnjeval stvari, če bi bilo treba«. Vedno se je že tedne naprej veselil teh odhodov v Pariz, ki jih je napravil trikrat ali štirikrat v letu. Sedaj pa se je veselju, da bo našel prijetne razmere, prijatelje iz otroških let in vso odličnost življenja, ki jo je že dolgo ljubil, primešalo čustvo, radi katerega ni sanjaril in je na poti trepetal. Na Lyónskem kolo-dvoru je skočil k izvoščku in rekel kočijažu: »Hitro vozite, čakajo me.« Niso ga čakali; ni jim tega ponovno pisal; dvomil je, da bi bila njegova mati ob pol štirih popoldne doma.

Bila je doma. Komaj je vstopil v stanovanje v ulici Klebék, je zaslišal znan, lep glas, ki je pravil:

— Kaj, gotovo je! Kako, da je on? ... Mihael?

Nekaj sekund za tem so se vrata odprla in gospa Meksimé je pritekla pred potnika, pritegnila k sebi veliko glavo ter jo obsula s poljubi.

— Pozdravljen, moj oboževanec! Ah, kako sem vesela, da te zopet vidim! Že od Božiča, pomisli vendar! Oče se še ni vrnil ... Toda ob sedmih bo že tu ... Večerjamo v mestu ... Kako sem srečna, da te imam! ... Pojdi v mojo sobo ...

Prijela ga je za roke in ga odvedla v svojo sobo, ki je bila prevlečena z rožnatim blagom, v katero je iz ulice lila svetloba.

Dobro izgledaš! ... Te potovanje ni utrudilo? Ne. Bi lahko bedel danes zvečer? Veš kaj, telefonirala bom in obvestila Virletove, da te pripeljem; to so iskreni prijatelji, ki jih še ne poznaš ... Kako bodo veseli ... Lahko, kaj ne?

Sedel je nasproti nje; pustil jo je govoriti, dobro se mu je zdelo, da se bavi z njim in z velikim veseljem jo je gledal tako živahno, veselo in še tako mlado ...

Šele čez kake pol ure jo je vprašal, skoro brez trepeta, kakor v stvari za katero je prišel čas:

— In moje veliko vprašanje, ste kaj mislili nanj?

Gospa Meksimé je dvignila roko in zamahnila, kakor da bi hotela preplašiti in pregnati te besede.

— Ne govoriva sedaj o tem. Kakor sploh vse resne stvari, je tudi to treba zavlačevati čim dalje ... Sem mislila na to, sem. Oče mi je pripovedoval vajin pogovor. Potem pa mi je prepustil, da naredim kar bi hotela.

— Tem bolje!

— Ne reči »tem bolje«, moj mali. Jaz ne vem ... To je nekoliko od tebe odvisno.

— Od mene?

Materinsko se je nasmehnila.

— Da, ti bom razložila. Mogoče sem našla izhod. Pa ne govoriva o tem sedaj. Dam ti možnost za pogovor ... Kedaj odideš?

— Jutri zvečer.

— No, jutri ob treh. Bo to šlo?

Objela ga je še, nato pa sta se ločila.

Zvečer je Mihael večerjal pri Virletovih. Bil je tam gospod Meksimé, ki ni pokazal niti najmanjšega čustva za težke dogodke v Fontenáj; mati se je kazala nasproti sinu bolj nežno in ljubeznivo kot sicer. V torek je opravil posle in obiske. V sredo zjutraj se je napotil v Vilèt, hodil je več ur, da je videl prihod volov, in da je govoril z živinorejci in trgovci, ki jih je tukaj moral srečati. Treba je bilo poizvedovati, kako stoji trgovina v Franciji in v Belgiji, kupiti nekaj živali; obnoviti trgovske odnošaje, ki bi bili koristni, če bi ohranili Fontenáj; biti do konca zvest svojemu stanu ter pripravljati bodočnost sebi ali drugemu. Bilo je že pozno, jedel je v gostilni, kjer se je sešel z lastniki, z velikimi kmeti, s trgovci iz različnih krajev. Nato pa se je, ker še ura ni bila več kot dve, napotil peš domov.

Ko je bil sam med množico in ko se je podal proti Zvezdi, se ga je zopet polotil nemir, ki ga je bil dosedaj z velikim trudom potlačil ... Čez nekaj minut bo njegovo življenje odločeno. Jata temnih

občutkov ga je obdajala in težila. Ni si mogel pojasniti zakaj. Upiral se jim je. Skušal si je priklicati v spomin materine besede, poglede, pazljivost ter uganiti, za kaj se je odločila. Grozna igra! Volja prevare! Dobro jo je čutil. In potem si je ponavljal kakor edini neoporočen dokaz: »K sreči, da je ona dobra, zelo dobra.«

Gospa Meksimé v resnici ni bila brez srca. Celo njene prijateljice so pravile: »Margareta ima dobro srce.« In navajale so obiske, ki jim jih je napravila ob težkih prilikah; spominjale so se njenih dobrih besed, ki jih je rekla zato, da bi imela žalostna srca in svet za dobro; pripovedovale so zgodbo o nekem kočijažu, ki je padel pozimi na ulici v sneg, bil je ubog alkoholik, ki ga je napadla padavica in ki ga je gospa Meksimé — njo je namreč vozil — dvignila, ga dala pripeljati k najbližnjemu zdravniku in ga je sama oskrbovala, da, moja ljuba, sama nad eno uro in pol! Zdravnik, ki ga je plačala je razlagal, da ne bi prenesel več drgnenj, niti gorčičnih obližev in da je bil prevoz v bolnico nemogoč. Kljub temu je vztrajala, sama mi je rekla. Lahko bi še na druge načine pokazal dobroto gospe Meksimé. Na nesrečo pa jih je delala izven svoje družine in z denarjem ni ravnala preveč pametno. Manjkalo ji je predvsem spretnosti, da bi se natančno izražala, potem duha za razmišljanje in pa svetske zmožnosti, da bi opazovala še kaj drugega, kot le znamenja nosečnosti pri mladih ženah in možganske slabokrvnosti pri starakah. Gospa Meksimé je še sedaj trpela radi slabe prve vzgoje, ki je bila, kakor pravijo, čisto posvetna, to se pravi grozno plehka. Ničesar ni vedela, zapravila je življenje, čas, nagnenja, delo, denar, ne da bi se kje kaj poznalo. V začetku zakona, če bi jo znal mož manj strogo soditi, jo ljubiti manj lahkomišelnost in jo bolje razumeti, bi lahko popravil vzgojo te mlade žene. Sedaj je bila že stara žena, ki je bila že brez zmožnosti, da bi razumela večino stvari. Ve-

selje, zabave, novice, šum to je nanjo zelo vplivalo. Zelo ji je bilo hudo, ko je živela tri tedne izven Pariza; o ničemer ni imela osebne sodbe; imela je v spominu le sodbe drugih, zelo različne po izviru, skoro neznanem, spomini na lahko branje, ali na kramljanje, odlomki zaupljivosti ali pomenkov, ki ji niso mogli pomagati, kaj šele da bi jo poučili, toda ker jih je znala rabiti z neko naravno umetnostjo, so skoro povsod govorili: »Silno je razumna.« Pa ni bila preveč. Izogibala se je zgodovine in pojmovnosti; pri politiki je zehala, govorila pa je rada o vsem drugem. Njen glas je bil zvoneč in učenjaški. Na svojo pamet pa je mnogo dala. A včasih pa je gospa Meksimé le spoznala vso praznost svojega srca, življenja, preteklosti in prihodnosti ter se je prestrašila. Včasih se je pri kaki ljubavni zgodbi ali smrti sama sebi zasmilila. Solze so ji pritekale iz oči, obilne, a prazne in slutila je, da bi jih lahko prelivala za kaj bolj koristnega. To, kar bi lahko bila, se ji je neodločno kazalo, toliko pa vendar, da je trpela. Bala se je samote iz svoje skušnje, radi težkih povratkov. Bala se je bližnje starosti, ker se ne bo mogla več zabavati, ne več »odhajati«, da se bo morala postaviti pred samo sebe in kmalu pred smrt. Živeti, in sedaj se bliža vse h koncu.

Mihael je svojo mater slabo poznal. Iz tega bitja si je naredil roman, z otroškim srcem je dopolnjeval praznine in si razlagal skrivnosti. Besede nagonske ljubezni, skrivne tožbe, solze pri odhodu; predočil si je mater, izvrstno, bolehavo, ki je primorana, živeti v Parizu, a za sinom, da ji je resnično hudo. Popolnoma nič se ne bi čudil, če bi mu kdo nenadoma rekel, da potroši gospa Meksimé mnogo denarja in mnogo časa za dela ljubezni; vedno je sanjal, da bi jo pozneje ko bi bil grad popravljen, poklical v Fontenáj; pa še dalje je šel v svojih sanjah, včasih je razmišljal: »Kakšna prijateljica bi bila, kakšna pomoč in kakšna mati, če bi prišla nekega dne mlada žena

stanovat k nama!« Videl ju je, dvoje ljubih ženskih slik, skupno na cesti ob padajočem mraku, ko je človek tako zaupljiv, mrak nalahno črta mehke sence na zeleno ozadje hrastičja. Mater je gledal mnogo bolj razločno, kot drugo. Imel jo je za najlepšo. Zanj se ni starala. Na dnu srca je nosil sliko svoje matere, to, ki jo je gledal vso svojo mladost v malem salonu v ulici Klebék, pastel, ki je visel na rdečem traku in ki ga je veter skozi vrata gibal.

Markiza Meksimé je sicer še imela te pravilne in drobne poteze, to rumenolaso polt, ki je ohranjala nekaj časa odtenek mladosti. Toda petdeset let je minilo, in nič se jim ne more ustavljati. In starost je bila napisana v mesu, ki se je gubalo pod kožo, ki je bila še vsa lepa. Ko je po mesecih odsotnosti Mihael zopet videl svojo mater je imel ta vtis, tako skupen in tako grozen: »Postarala se je!«

Propad lepote ni bil velik, toda težke obrvi, zelo nežne gube, skoro lepe, so podaljševale oči; neka lepljiva koža pod obrazom in neki višnjevskasti blesk se je plazil za trenutek pod krasno biserno matico ramen in vratu. Trije dnevi pa so zadostovali, da ni več opazil tega odcvitanja materine lepote. Bil je nekam celo prijetno presenečen, ko se je ob treh vrnil iz Vilèt ob uri, ki je bila določena za sestanek, pa je našel v predsobi gospo Meksimé v posetni obleki, na glavi klobuk s perjanico, pleten pajčolanček, soboljevinast ovratnik, ki je bil napol odprt, da se je videl zlat vrat, na katerem je visel obesek iz smaragdov in biserov. Bilo ji je trideset let: kakor na sliki.

— Mamica, se vračate?

— Ne, moj dragi, odšla bom takoj, čakala sem te, kakor sva se dogovorila; še eno minuto imam... Pojdi v mali salon...

Šel je za njo nezadovoljen, sedel je poleg kamina s hrbtno proti svetlobi. Gospa Meksimé je

sedla na nasprotno stran. Nasmehnila se je in njena obleka iz kitajske svile ji je lepo pristojala.

— Pomisli, pozabila sem; povabljena sem h gospe Grešél. Uboga žena je tako nesrečna; pred tremi leti je zgubila svojo edino hčerko in je tako hvaležna, če jo kdo obiše! Tolaži se s tem, da napravlja literarne in glasbene prireditve. Saj veš, da je Velika sreda in da bo to le za največje prijatelje... Zakaj ne bi ti šel? Ali je res tako potrebno, da odideš že danes zvečer?

— Seveda je. Toda mislil sem, da bova imela čas za pogovor; da bom preživel te ure z vami...

— Toda povem ti, moj ubogi otrok, da je to nemogoče...

Stegnila je orokavičeno roko in pobožala sinovo.

— Ne jezi se, vse mi povej; dam ti na razpolago deset minut, več pa ne.

— Treba bi bilo pol dneva!

— Za boga, čemu?

— Da bi vam pripovedoval o svojem življenju, ki ga vi ne poznate.

— To je fraza, ki sem jo slišala že v gimnaziji, moj mali.

— Verjemite mi, da se je nisem tam navzel.

Potrudil se je, da je potlačil svojo misel, čelo nad obrvmi se mu je nagubalo.

— Bodi, kmalu bom sklenila. Oče mi je, kakor vi veste, naznanil, da drvimo v polom...

Mihael je naredil negotovo kretnjo. V tem je videl zanikanje.

— Tem bolje; kajti krivica bi bila prekričeča; Tvoj oče ni nikdar poznal vrednosti denarja... Vse življenje je razmetaval. In ti veš, da mu jaz tega ne očitam. V zelo kočljivem položaju sem: poročil me je skoro brez dote in z eno besedo, bogastvo, ki ga je zapravil je bilo njegovo.

— Mati, ne sodim med vama; nasprotno zahtevam, da mene sodite. Poslušajte me dobro, razumite

me. Če bi bil kdo, ki bi bil brez odgovornosti pri teh velikih potroških, priznate, da bi bil to jaz. No! Z vsemi vezmi sem privezan na Fontenáj, to je naša rodbinska zemlja; prosim vas, da jo rešite s tem, da se vrnete tja.

— Za vedno?

— Seveda, ker oče mi je rekel, da bi zmogli le eno stanarino.

— Na kmete za vedno! Toda, moj prijatelj!...

Gospa Meksimé se je pomaknila na stolu nazaj, bila je osupnjena in komaj je razumela, da ji je kdo sploh mogel ponuditi tak predlog. Njen sin pa je trepetaje čakal lepšega odgovora. Zopet je sedla. Z žensko kretnjo se je dotaknila bluže, čipk na rokavu, krila iz kitajske svile. Z glavo je z mladostnim gibom sledila kretnji...

— Poglej, Mihael, izgledam kakor pastirica?

— Oh, ne!

— Torej, ti pa me hočeš obsoditi na življenje v gozdovih!

— Res, tu govorimo o obsodbi: živeti z menoj, z mojim očetom, koristno in preprosto!

— Želela bi to, moj prijatelj; drugega ne bi hotela, kot le to.

— Napravite vendar to!

— Toda moje zdravje zahteva toliko nege!

Mihael je hitro odgovoril:

— Saj vi, moja mati, rabite le počitka in pokoja!

— Treba je še govoriti, če bo umik možen, moj prijatelj!... Kaj bomo delali tam brez navad in odnošajev?

— Brez zabav, kajne? To hočete reči!

— No, pa če že hočeš: ne morem shajati brez njih.

— Brez literarnih in glasbenih zabav, brez komedij, brez klepetanja in brez avtomobila? Kaj bomo delali, če bomo služili dobri stvari? Če bomo

varčevali, namesto razsipali? Če nas bodo ljudje ljubili? Če bomo mislili tudi na druge, ne le nase? V resnici, vprašanje je strašno, razumem!

— Mihael trd si, zelo trd... kakor oče... Podoben si mu. Ne bi verjela... Mnogo skrbi si mi že pripravil.

Jokala je. Solze so se ji biserile na robu oči in, da ji ne bi močile pajčolančka, jih je narahlo brisala, z obrazom pa je bila obrnjena proti pojemajočemu ognju. Zaslišalo se je snaženje čevljev.

— Da, trd si, le nase misliš.

— In vi, moja mati, na koga mislite vi? Ne vidite, da sem izmed nas treh jaz najmlajši, da bom le jaz moral gospodariti? Nisem trd, če vas tega spominjam. Hočete me tukaj imeti, da bi bil brez dela. Pripravljali ste me za življenje, ko sem vanj stopil in ga vzljubil, mi ga hočete uničiti... Ah! ne, najkrutejši izmed nas...

Dvignil se je in stopil proti njej.

— Mamica, ali razumete, da sem bil nesrečen vse življenje?

Gospa Meksimé je dvignila roke. Hlipala je.

— Ah, moj mali, in jaz?... Nočem se pritoževati... Toda nočem, da bi mislil, da nisem mislila nate... Ne glej me tako očitajoče, poslušaj... boš videl...

Skušala se je nasmejati.

— Mislila sem na neko sredstvo... Tvoj oče mi je pripovedoval o vajinem obisku na Vokréz... Pripovedoval mi je, da je gospodična Tončka Žakmén zelo lepa. Tudi ti tako misliš?

— Da.

— Osemnajst let je stara... Bogata je, zelo bogata... No, spoznajta se... Zopet boš dobil Fontenáj...

Močne Mihaelove rame so se dvignile radi ogorčenosti. Glas se je dvignil in vztrepetal.

— Ne! Prosim vas! Niti besede več! To sredstvo ni zamé . . . Ah, kakšne spomine bom odnesel! . . . Kakšna zadnja prevara! . . . Da mene smatrate za sposobnega! . . .

— Česa vendar, Mihael? Česa? Kaj sem ti rekla hudega?

— Da bi ponudil ruševine za doto temu otroku, čigar oče bo kupil moje Fontenėj. Včeraj bi jo lahko ljubil . . . Danes, kakšen mož bi bil!

Vrata so se odprla. Gospod Meksimé je vstopil. Bil je oblečen v generalsko obleko. Prihajal je od zunaj, veter mu je opihal obraz; bil je za pričo pri poroki enega izmed svojih oficirjev. Videl je sina, ki je stopil proti njemu.

— Odhajaš?

— Takoj.

Izraz na Mihaelovem obrazu, občutek, da ga je nekdo žalil, hlipanje gospe Meksimé, ki je skrila glavo med kožuhovino, vse to je spremenilo generalov glas. Ganjen je bil radi sinove bolesti; mirno je rekel:

— Obvestil sem te, da je to nemogoče . . . Če je kdo petdeset let v Parizu, je pač navezan nanj, to razumeš! . . . Jaz, jaz bi mogoče lahko sprejel, ker sem pač iz kmečke rodovine; toda ona ne more, ti to vidiš . . . Nikdar ne bi tega mislil.

— Jaz bi pa upal. Niti najmanjše utvare nimam več, verjemite mi. Toda preden vas zapustim, bi rad vedel, če ste vi odobrili sredstvo, ki mi je bilo pravkar ponujeno, da ohranimo Fontenėj?

— Sredstvo?

— Filip, jaz sem mu ga ponudila, jaz sem si ga izmislila. Res, Mihael, tvoj oče o tem ne ve ničesar.

— Dobro, oče, sodite. Moja mati je mislila, da bi se Meksiméji, če bi se jaz spoznal z gospodično Tončko Žakmén in jo poročil, mogli vrniti na Fontenėj. Jaz pa sem to odbil . . .

— Zakaj?

— Ker ... Res, vi me še vprašujete? — Ker se mi zdi ta način ohranitve doma, ko drugače ne gre, gnusen. Nikdar ne bom poročil gospodične Žakmén, lastnice Fontenėj, da bi se tja vrnil.

Gospod Meksimé je resno poslušal, nekoliko naprej nagnjen, da bi bolje slišal, kakor pri raportu, kadar ga vprašujejo za pojasnilo. Živahno se je dvignil in ponudil roko.

— Zelo dobro, Mihael, zelo dobro ...

In ko ga je Mihael gledal, oko v oko, začuden radi tesnega objema.

— Mihael, res eden izmed nas si, moj prijatelj! ... Boš to noč na Fontenėj?

— Zelo pozno.

— Boš tam ostal?

— Do konca decembra.

Nekoliko premolka.

— Bog te tam čuvaj, da bi jo še dalje časa obdržal!

Žalosten nasmeh je šel mlademu možu preko lica.

— Bog to lahko stori in upam da bo. Oče, z Bogom.

— In jaz? je vprašala gospa Meksimé očitajoč. In jaz, Mihael, tvoja mati, me ne objameš?

Bližala se mu je. Roke je imela dvignjene, glavo nekoliko nagnjeno, oči radi obžalovanja tega, kar je lahkomišljeno rekla, pobešene, nezmožna, da bi se branila in je za res jokala.

— Oprosti mi; vi drugi, vi preveč mislite ... Res te imam zelo rada; res mi je žal, da ne morem ... res, ne morem več!

Objela je Mihaela, ki jo je poljubil na čelo in ni odgovoril. Odhajal je. Videl je svojega očeta, ki je stal sredi salona, očeta, ki v svoji hiši ni mogel gospodariti, on, ki so ga povsod ubogali; opazil je

mater, ki se je odmikala, sključena, dušeč se, imela je zmečkano in vlažno obleko, pajčolan dvignjen, nabrekle oči, postala je stara. Hotelo se mu je, da bi kriknil:

— Žrtvovali ste mojo mladost letom, ki vam še ostanejo! In vi ste moj oče in moja mati!

Toda glas se je uprl, mogoče tudi srce.

Mihael je obupno zamahnil v pozdrav in odšel.

Velika noč je bila to leto pozno. Bilo je 22. aprila, ko so na belo nedeljo zvonovi vabili k veliki maši. Osem dni je že, kar je minil post. Kdo ga je držal? Mežnar Padovan, star čuvaj pri zapornici na niverneškem kanalu, slaboten in trebušast, je vlekel za vrv v levi ladji in opazoval šestere porcelanaste vaze, ki jih je postavil na oltar in iz katerih se je dvigalo šest pozlačenih palm s pozlačenimi rožami. Mrmral je pred se:

— Bodo prišli danes župnikovi farani? Na Veliko noč sem jih naštel dva in devetdeset, Da, in med njimi so bili znani brezverci! Za veliko noč, na Vse svete in za pogrebe prihajajo. Toda na belo nedeljo! Oh, gospod župnik pač lahko odlaša mašo in me pusti zvoniti... Vidim ga, da mi pomiguje... presneto, Padovan... Čemu je to dobro? Sedem jih je v cerkvi... Ubogi fontenjski župnik!

Ministrant si je v zakristiji počasi zapiral svojo rdečo ministrantovsko obleko, župnik Rubió si je nadeval mašna oblačila; sveče so gorele v dan, komaj bi jih opazil, če ne bi veter, ki je dihal sredi razpoke pri oknih, skozi vrata, skozi luknje v stropu, podaljševal teh čopičev rumene luči in na koncu je vrtinček dima kazal, da je ogenj tu. »Dobri ljudje,« so klicali zvonovi, »Kristus je vstal! Trpel je pa se je zopet dvignil v življenje; posnemajte ga; pridite prezirani, mali, nesrečni, vsi, vsi in nadenite si novo življenje, ki mu smrt ne bo kos. Pridite! Vabil sem vaše očete, pa so prišli! Vabim vas!« Glas zvonov je v mešanih sunkih, kakor dim, ki se vali, zadeval ob del cerkve, ki je ostal še od obsežnejše cerkve, kjer so zgradili cerkveno ladjo. Zvonovi so razlili na vzven svoj klic in tu brez zadevanja, v široko odprto nebo. Lepi valovi godbe so odhitevali, razvijali so se v širok zveneč pas nad hišami, nad travniki, nad še le na pol ozelenelimi gozdovi, nad vodami, ki

so vsrkovale njihove jasne zvoke in vzvalovile do globočin. Toda ljudje niso prihajali.

Ko je župnik odšel in pristopil k oltarju, so bili tukaj v vsem: štiri ženske, en otrok — mali Janezek, sin socialističnega čuvaja pri zapornici, — oče Diznéf, star kolonialni narednik, Mihael Meksimé, njegov sluga in mežnar Padovan, ki je pel: »Quasi modo geniti infantes, alleluia, rationabile, sine dolo lac concupiscite, alleluia, alleluia, alleluia!« (kakor pravkar rojeni otroci, aleluja, pametno, brez zvijače hrepenite po mleku, aleluja, aleluja, aleluja).

Kje so bili ti, ki niso peli aleluja?

Nekateri so delali, kakor če bi jih utrujenost šestih dni ne klicala k božjemu počitku sedmega dne; razbijali so grude; skobljali so na skednju, ali pa pripravljali orodje. Drugi, pač mnogoštevilnejši, so bili že v gostilnah, bodisi v gostilnah domače vasi, bodisi v gostilnah sosednjih vasi in so pili slab alkohol, ki je uničeval njihovo zdravje; pogovarjali so se, a ni bilo pravega in zdravega veselja, čule so se tožbe, grožnje, opravljanje, zabavljanje, nizkotnosti in opolzki. Drugi so brezdelno sedeli v svojih hišah pri ognju in čakali, da bi prišlo kosilo, da bi šli, ko se oče ali gospodar vrne in zopet gre, kakor on, pit. Mlada dekleta so se oblačila za ples. Gladile so si lase, ali pa so si jih kodrale in misleč na zabave minule nedelje, so se zabavale radi nemira, ki ga je spomin budil v njih. Učitelj, občinski tajnik, je skušal oceniti za statistiko število gosi, rac, kokoši, svinj, puranov, ki so bili v okolici, delo mu je prijetno, spreminjati številke, primerjajoč preglede preteklih let, ter jih manjšati ali večati; zabavno se je smejal, ker ga je občinsko bogastvo pri živini zabavalo. Neki kmetski hlapec, bivši rudar, ki je prišel iz Amerike in je bil sprt s svojim očetom, ker mu je očital, da preveč potroši, je to uro pravil svojemu gospodarju kmetu: »Dajte mi pet in dvajset frankov, ker rabim škornje, si jih bom kupil v trgu.«

Odšel je na pot in sklenil, da ne bo kupil škornjev, ampak da bo pet in dvajset frankov zapravil. To je bil že četrti par škornjev, ki si jih je kupil na ta način od začetka leta. Štirje mladi ljudje so nosili sak in trnke, da bi na skrivnem lovili v ribniku; neki čuvaj pri zapornici je, utrujen, ker je to noč petkrat odprl zapornico radi čolnov, ki so šli po kanalu, smrčal na postelji, med tem ko je mati, izmučena radi mrzlice, slabokrvna, sita bednega življenja, brez najmanjšega upanja, oblačila, umivala in hranila v vlažni sobi petero kričavih otrok. Drugi pa so se vozili s kolesom, da bi videli ženske. Vse to ljudstvo, eden dan brez dela, je poskušalo, kako bi se umaknilo navadnemu položaju, a le malo so uspeli, zato so si želeli bogastva, kakor nekaj mogočnega, želeli so si bogastva gozdov, gradov, bogastva, ki je opisano v podlistkih, tega, o katerem pripovedujejo knjige. Radi primerjave se je srdil vsak sam, ali pa v pogovoru. Človekova slaba stran, ošabna in nasilna se je izživljala v teh besedah, kretnjah in pogledih. Sovraštvo je rastlo bolj ali manj. Neznani potnik, ki bi šel ta hip po trgu, bi bil zasovražen; izgovarjali so ime na izberil in jih obsipavali s kletvijo in prezirom: gospoda, Ludovik XIV., Rotschild, ki jih izrabljajo, tudi država, ki slabo plačuje in ki so jo hoteli nadomestiti z drugo, ki bi bolje plačevala, ki bi skrbela za veselje, za zabave v trgu, v okraju, povsod, ne da bi bil kdo prisiljen delati. Grda dekleta so sanjarila, da bi bile s klobukom za trideset frankov, lepe. Nemogoče sanjarenje je poživilo duše, katerih mnoge bi bile ponosne in krepke, če bi jih vzgojili.

Takšna je bila kmečka nedelja, glavno delo dolgočasje, odkar je molitev izginila.

Župnik je maševal in bilo mu je neizrečeno hudo, ko je slutil za seboj, okoli sebe in povsod praznino; praznino okoli cerkve, v kateri ni bilo vernih; praznino duš, v katerih ni bilo milosti in Boga. In vendar je bil to del Francije!

Ko je bila maša končana, je bil duhovnik tako bled, da je stara Perina, zadnja predica v trgu, tiho rekla, ko ga je videla, ko se je opotekajoč vračal v zakristijo in je imel oči pobešene:

— Poslali so nam župnika, ki je tak, kakor moja volna; komaj se drži pokonci. Pa sem mislila, da so Morvandijci bolj koščeni!

Trudil se je, da bi izmolil zahvalo. Glavo je del med roke, bil je sam pod zvonikovim obokom, kjer so počivali negibni zvonovi, ni slišal kričanja otrok, ki so se igrali na trgu, niti golobov, ki so praskali po strešnem škriljencu; poslušal je svojo dušo, ki je omahovala iz skrajnosti v skrajnost in iz preteklosti v bodočnost, kakor strela bobneč in je klicala:

— Kaj so delali ti, ki so morali tukaj oznanjevati evangelij? Ali je mogoče, da je bilo tukaj v enem stoletju šest duhovnikov in niso mogli zganiti tega pepela? ... So se vdali v voljo božjo? Ali so se tudi oni vdali smrtnemu spanju? Ali so pa pet, deset, dvajset let živeli v tej bolesti, v kateri sem sedaj jaz? ... Bog — kako je grozna ta zapuščenost duš! ... Kako rad bi se vrnil v Morvan! Da bi bil odnesen na krilih v Vendé, v Bretanijo, na severne planote, kamor že koli, kjer so žive duše okoli živega Boga! ... Aleluja je padla v prazno. Grehi more pokrajino in ji branijo, da bi pela ... O, moji predniki, sedaj vas občudujem, da ste mogli živeti tu, kjer se jaz dušim, ki ste saj začeli in poskušali svoje delo. In jaz, ki vas obtožujem, kaj sem storil? ... Čakal sem v župnišču bede ur, ki so minevale v samoti. Kakšna napaka! Mnogo sem že molil na skrivnem teh šest mesecev, kar sem v Fonténéj, zanje k tebi, Bog, toda premalo sem drugače storil ... Sicer pa, saj lahko vstanem, kakor moj Učenik ... Šel bom ... Bog bo odšel iz svojega svetišča ... S prvim svojim faranom, ki ga bom srečal, bom govoril ... Tako rad bi jih poznal! Toda drugače se ne moremo spoznati, kakor v cerkvi, kamor

ne prihajajo več. Nič skupnega: niti gostilna, niti gozd, niti kmetija... Če bi mi kdo pomagal?... Mladi gospod Meksimé?... Samo enkrat sem ga obiskal. Izogibal sem se gradu, ker je zidovje tako odbijajoče... Ne, sam bom šel. Sam sem; nesel jim bom naprodaj svojo stvar: mir... Me bodo poslušali? Ne smem se bati zasramovanja, bolj tihote, ki je okoli mene. Gospod, usmili se!

Dvignil se je, obraz je imel moker od solz. Obrišal si je oči z brisačo, ki je visela v zakristiji poleg umivalnika iz zelenega porcelana. Odprl je stolpna vrata. Med prvo stopnico in zidom je pognala šebojeva mladika. Sklanjala se je v vetru pod duhovnikovimi nogami, ki je slutil ljubkost cveta in rekel:

— Zahvaljen, da si se zganil zame, ljudje tega ne delajo.

Šel je preko praznega trga. V gostilnah za okni so ga gledali pivci in se pomenkovali o njem, kakor o vsaki stvari, ki je zanje nova.

Duhovnik jih ni videl. Župnišče je bilo blizu, nasproti cerkve, preko ulice.

Gospod Rubió je odprl pregrajo, ki je bila nekdanj bela, sedaj pa umazana od rok, stopil je v drevo-red, ki je ležal vzdolž ob hiši in v hipu, ko je šel pred kuhinjskimi vrati, se je skoro zadel ob dečka, ki je od tam odhajal s sklonjeno glavo in s praznim koškom v roki.

Ko je opazil duhovnika, se je ustavil in dvignil proti soncu svojo rumenolaso in živahno glavo, ki je izgledala kakor okroglo jabolko; polna luč je padala nanjo.

Duhovnik je opazoval to mladost, kakor če bi gledal cvetočo črešnjo, sliko, ki bi jo prisodil Rafaelu, novo cerkev, zrcalo ali morje, ki ga je ljubil, čeprav ga ni videl. Njegova utrujena duša je počivala na tem malem kodrastem možičku, ki še ni bil zloben, kakor odrasli, niti ne tako trdega srca. Saj on je tako mislil. Ni ga vprašal, čigav je, niti kaj je

delal, niti kako mu je ime. Toda, med tem, ko je otrok čakal, da odgovori na ta pač slutena vprašanja, mu je duhovnik dal roko na čelo in ga je s palcem počasi, pobožno pokrižal.

Mali je razumel, kaj to pomeni: »Pojdi, mali blagoslovljenec!« in se je izvil.

— Pozdravljen, gospod župnik!

Ograja je zaškripala za njim.

— Ta presneti falot, ki ga je mati poslala, da bi nabiral velikonočna jajca, je rekla služkinja, ki se je pokazala na kuhinjskem pragu; da, prosila je za jajca, ker je bil nekdej njen starejši sin ministrant. Oh, to sem ga pognala!

— Nimate prav, Filomena!

— Ja, dobro vem, iz krožnika bi vam vse pojedli, ker nič ne rečete; dobro vedo, da niste od tod... Oh, ne boste jih spremenili!... Hočete jesti? Pripravljeno je.

— Ne, Filomena, v sobo stopim; ko bom lačen, vam bom pa povedal.

Odšel je, težka skrb, ki jo je pogled na otroka odpodil, je zopet legla nanj. Ko je prišel v sobo pred svojo belo mizo, kjer ni bilo drugega kot pivnik, črnilo in brevir, je sedel in skrnil svojo glavo med roke, položene na mizo. Ni dremal; jokal tudi ni več, kmalu se je dvignil. Njegov suh obraz, temne oči, temna polt, močna čeljust onega, ki je trd kruh, vse je postalo kot vedno, resno, preprosto in ognjevito. Pred seboj je gledal sliko, ki je bila obešena na steno, sliko majhne morvanske starke, odete v črno, katere naguban obraz je še vedno imel otroške oči. »Pozdravljena, mamica!« je rekel. »Pisal ti bom.«

Vzel je bel list kvadratastega papirja in začel pisati:

22. aprila, na belo nedeljo.

»Mamica, žalosten sem, rad bi Te videl in vdihoval snežen zrak naših gora. V uri, ko Ti to

pišem, Te vidim; zvonovi zvone, kakor tu za konec maše, toda odgovarja jim šum cokelj na poledeneli zemlji. Tudi Ti si poleg, moja mala mamica; potegnila si si črno kapuco na čelo; zadnja greš, kakor po navadi iz cerkve; na svojega sinaduhovnika misliš, na malega Henrika, ki si ga nekdam vodila za roko in ki je odšel sam daleč iz rodne vasi, da bi poskusil izpreobrniti ljudi iz Nièvrške planote. Preko trga greš, vsi naši prijatelji so tu, to se pravi vsa fara: možje, žene, otroci, nihče ne bi hotel izostati od maše; mrzlo je; od gora vleče veter in gozd, kakor trg imata radi snega le eno stezo, po kateri se gre le posamič. Zato gredo vsi po vrsti. Ti, mamica se vračaš v svojo hišo, ki je pač majhna pa je bila najsrečnejša v trgu, ko sva še bila tam oba. Mamica, žalosten sem! Zapustil sem Te radi teh ljudi v Fontenéj, ki me ne sovražijo, a ne živé za nič drugega kot za zemljo. V teh sedmih mesecih, kar sem njihov župnik, nisem pri njih ničesar dosegel. Moje srce bo radi zapuščenosti postalo plaho. Sprejel sem sveto pomaziljenje in odgovoren sem za vse napake, za vse padce, za vse obupne smrti, ki bi jih lahko preprečil ali potolažil. Sedem jih je bilo pri veliki maši to jutro! Vse jih tlači: njihova narava, njihova nevednost, njihovo časopisje; polno je laži, vse do lahkih prodaj njihovih volov... Gotovo razumeš, koliko trpim. Mnogo je mater kakor Ti, ki imajo duhovniško dušo, ki so jo dale svojim otrokom. Zato boš, ko boš prejela to pismo, molila zame. Vem, da boš to storila. In Tvoja molitev je mogočna pred Bogom. Pomagaj mi! Iščem, kaj naj storim in kje naj začnem... Mamica, sam sem!... Pošlji mi pismo in deni vanj nekaj Tvojega poguma. Bolje mi je, čutim se močnejšega, bolj kakor prej, preden sem Ti pisal. Iz vsega srca Te ljubim, moja mamica!

Pa ne misli, da sem izgubil pogum; le čutil sem potrebo, da se v Tvoji bližini izjočem.«

Henrik Rubió.

Duhovnik je dal pismo v ovoj, v škatlji je poiskal med pobožnimi slikami znamko, odšel je po stopnicah, ki so vedno ječale, kakor mi, že pod najmanjšo težo. Ko je šel mimo kuhinje, je rekel:

— Filomena, sedaj lahko pogrejete juho. Pismo še dam na pošto.

— Lepa je vaša juha; kakor močnik je!

Duhovnik je šel gologlav preko vrta, nato posevno preko malega trga do nabiralnika, ki je izgledal kakor bradavica pod oknom trafike. Ko se je vračal, je opazil na levi moža visoke rasti, rdeče brade, ki je dvignil klobuk in ga z nedoločeno krettnjo dal nazaj.

Šel je proti njemu.

— No, Gilbert Kloké, kako kaj?

— Še ne popolnoma dobro, toda bolje je že, hvala vam, da ste bili tako obzirni.

— Šel sem skozi Volčji dol, mesec bo od tega in prosil sem, da bi vas lahko videl. Toda mati Justa mi je rekla, da spite.

— Zaradi tega bi me kar lahko zbudili, toda dobra žena je kakor pes; kadar ona koga čuva, ne sme nihče blizu.

Duhovnik Rubió se je za hip obotavljal in iskal besedo, ki bi ne šla preveč naravnost ter ne bi pokazala njegove še sveže bolečine in očitkov. Toda duša je bila preporna vsega. Sklenil je roke in rekel:

— Če se ne motim, Gilbert Kloké, niste bili pri maši na Veliko noč. — Danes zjutraj tudi ne.

— To je res.

— Pa ste vendar iz moje župnije.

— Kaj hočete! Že tako dolgo nisem bil! Pač to ni tukaj navada.

Duhovniku so omahnile roke, dvignil jih je naprej, kakor če bi prosil drvarja:

— Ah, kako hudo je biti tukaj zastopnik Boga, ki so ga vsi pozabili in ki ga nihče več ne ljubi!

Mož je bil ganjen radi te bolečine, sanjavo je pokimal z glavo in dobrohotno rekel:

— Čemu bi si delali skrbi za tako malenkostno reč; ne gredo sicer k maši, toda popolnoma pokvarjeni še le niso. Prejšnji se je navadil na nas; storite še vi tako.

Čutil je, da ga gledajo oči kakor oči Kristusa, pribitega na križ. Nihče ga še nikoli ni tako pogledal. Nekaj pristrčnega in nejasnega se je v njem zganilo, vztrepetal je kakor otrok in uganil je, da je bilo to njegovo življenje; dušne globine, ki ne vidijo nikdar luči, toda jih je ta pogled prodril. Sram ga je bilo. Dal je svojemu župniku roko v slovo.

— Ne delajte si radi nas toliko sitnosti. Jaz vas razumem: tako je vam kakor meni, kadar obrt ne gre dobro od rok; vsak ima svoje težave... Zbogom, gospod župnik!...

In spustil se je na trg, med tem ko je župnik odhajal v župnišče. V začetku ni mogel misliti na nič drugega kot na srečanje s fontenéjskim župnikom. Enkrat se je celo obrnil proti župnišču, toda mogel je videti le strešno okno, streho in ograjo.

— Dober človek je ta mali Morvandijec, je mrmral, kakor ženska, tako občutljivo srce ima. Če bi še moja umrla mati živela, bi mi ravno tako govorila kot on.

Šel je med trškimi hišami. Tovariši so ga pozdravljali. Nove misli so za nekaj časa pregnale spomin na duhovnikove besede.

Na koncu trga je Gilbert vstopil v neko zelo revno stanovanje s slamnato streho, kjer so se šperavci že udirali. Mlad mož je pravkar nehaval jesti za mizo iz stare črešnje, od noža izrezano, od rok, skled, komolcev in cunj dveh ali treh rodov obrab-

ljeno. Žena, rjavolasa in sveža, ki je imela rdeča lica, kakor če bi se pravkar jezila ali jokala, je brisala mizo. Mož je sklonil glavo in jedel kruh, pred seboj je še imel napol polno steklenico in krožnik, v katerem je še bilo nekaj krompirja s kisom in oljem.

— Dober dan, Diržé! Zgleda, da ne ješ nič bolje kot jaz!

Mladi mož je dvignil svojo malo glavo, ki je bila do ušes pokrita z velikim klobukom iz mehkega blaga. Diržé je bil še zelo mlad in zelo vročekrven. Imel je močna ramena, ridžo, nakodrano brado, kratke mladeniške brke, zelo rdeče ustnice, kratek nos, nizko čelo; ne mogel bi reči, da je bil lep, toda njegov pogled, pravilen, čist kakor potok, je govoril o moči in preprostosti. Na veselo Klokéjevo vprašanje je odgovoril:

— Spomlad ni preveč dobra. Če škorje ne bodo šle, ne vem, kako bom preživel družino, ki prihaja.

Nasmehnil se je in kmečko lice se mu je razjasnilo, z migljajem oči je pokazal mlado ženo, ki je bila noseča.

— Bo, je rekel Gilbert in se tudi smejal. Toda, Diržé, največja nesreča je, da ne bomo več kosili.

— Ne, povsod so stroji!

— Razen pri gospodu Mihaelu. Jaz kosim njegove travnike, kar sem zapustil Viži, že več kot dvajset let. Kaj bi rekel, če bi rekel, naj tudi tebe najamejo?

— Rekel bi ti — hvala; toda motiš se; vsi so enaki; kupil bo kosilni stroj.

— Strela! je stisnil Gilbert in se približal, kakor če bi hotel skočiti na Diržéja. Kaj si rekel?

— To, kar vem.

— Nikdar ga ni imel.

— Pa ga bo.

— Ne bo. Noče mi odvzeti tega dela. Dvanajst dni dobre plače. Diržé, je to mogoče? ...

— Poslušaj, mu je rekel mladi mož ter se nekoliko nagnil, da bi pripovedoval to stvar. Komolca je naslonil na kolena in z glavo naprej. Na sejmu v marcu je srečal trgovca s stroji in nekdo ga je slišal, ko je spraševal za ceno, da: »Koliko veliki modeli? Koliko ameriška znamka? Vaša?« To je dokaz, Kloké, še hočeš, da ti nadalje govorim?

— Pojdi z mano! Greva h gospodu Mihaelu; poslušal naju bo, poznam ga. Veš kaj, laž je to!

Diržé je, ne da bi se zganil, gledal mlado ženo, ki je postala resna, ko je slišala govoriti moža. Rekla je čisto tiho, stiskajoč platno med rokami, kakor če bil bil to zaslužek dveh tednov, ki ji ga hočejo odvzeti:

— Treba bo tja iti in predvsem ne odstopiti od plače.

— Nič se ne boj! je rekel mož, čigar oči so postale žareče. Poznaš me!

V tem trenutku sta bila oba na pragu, privzdignila sta klobuk v slovo ženi, ki je iz ozadja sobe gledala za njima ter mislila na stvari bližnjega poletja. Ona dva pa sta odšla in izginila na poti, ki gre okoli trga ter doseže nekoliko nižje cesto. Bila sta enako visoka, toda starejši je bil bolj vitek, imel je neko neprimerno visokost, ki se je je navzel med visokimi drevesi.

— Če hočeš, še Diznéfa vzameva sabo; ta ravno tako čaka na košnjo v gradu kakor jaz. Dva in dvajset let že kosi.

Mladi je odgovoril z odobravaljočo kretnjo. Pred njima ni bilo drugega kot travniki, kjer je trava rasla, bila že gosta ter blesteča. Povsod je poganjalo cvetje; voda se je spodaj nevidno pretakala, nad njo je svetilo sonce in veter je valovil listje, cvetje in peclje, polne soka. Mož sta razmišljala o prostranosti, ki jo je pokrivala trava. V spomin so jima prišle zadnje košnje, nato sta bolj raztreseno opazovala gozdne vrhove, še rdečkaste od smole in po-

ganjkov. Vas Volčji dol je bila skrita nekaj sto metrov od obronka. Gilbert in Diržé sta zavila okoli gradu in prišla k Diznéfu, ki je bil doma ter je spal poleg kamina. Bil je star zidar, toda kljub izučanju je bil malokdaj zaposlen pri zidanju hiš ali popravi podeželskih mostov. Mojstri so ga najeli le v največji sili, pa še takrat je mešal le malto. Star je bil že nad šestdeset. Bil je narodnjak, trde glave, nekoliko naglušen, trmast, toda čudovito len, kadar mu ni bil gospodar ali pa delo po volji. Tudi reven je bil. In Gilbert Kloké je mislil, da Diznéf, kakor vsak starejši, zasluži, da sočustvujemo z njim, mu pomagamo ter ga najamemo za košnjo.

Možje so šli ob gradu, šli so preko trate, ki ga loči od gozda. Z višine terase, ki jo je sonce že dopoldne zapustilo, da bi svetilo na drugo stran, je Renard, ki se je važno sprehajal, opazil skupino, ki je šla proti kamenitim stopnicam.

— Hej! Vi tam, po kaj prihajate?

— Da bi govorili z gospodom Mihaelom, je odgovoril Gilbert, ne da bi pridržal korak.

— Bolan je; ne bo vas mogel sprejeti... Kdo vse ga je že nadlegoval, mislite, da ima čas za vsakega?

— Renard, to vas nič ne briga!

Ko je Mihael slišal šum, se je pokazal na koncu gradu; brez dvoma je predmet pogovora razumel. Bil je bled in zasopel, ker je šel trideset korakov.

Pomignil je Gilbertu in tovarišema: »Pridite!« Obrnil se je proti dvoru pri vhodu, ki je bil gorkejši in bolj okrašen kot terasa. Dvor je bil pred vrati, bil je tlakovan in s cementom zalit, pločevinasto streho, ki ga je ščitila, so nosili trije beli stebri. Ta stebrenik, le nekoliko dvignjen nad zemljo, je dala zgraditi Mihaelova stara mati, stara žena, ki ji je ugajal hlad dreves in pogled na polje proti trgu z živo mejo obrezanih dreves ob cesti. Naslanjači so

stali v krogu, vrtni stoli pa vzdolž ob zidu. Mihael je stoje pričakoval fontenéjske delavce. Dva izmed teh sta gotovo dobro poznala pot. Šli so po njej s ponosno gotovostjo, kakor če bi mislili: »Hej, Renard, manj si kot mi; sicer pa ne gremo prvič.«

Vsi trije so ga obenem pozdravili in Gilbert, ki je šel nekoliko naprej, da bi se podomače pomenil, je vprašal:

— Ste bolni, gospod Mihael, kakor pravijo. Če vam to hudo dene, nas ni treba sprejeti.

Mladi mož je stisnil troje ponujenih rok.

— Vse eno pridite. Med tem ko bom pokonci, sem vam na razpolago. Kaj bo?

Nobeden izmed treh ni odgovoril na to hitro vprašanje. Treba bi bilo najprej sestiti in govoriti o manj važnih stvareh. Sedli so na ponujene stole; Gilbert je pogladil svojo ridžo brado ter rekel, gledajoč graščaka:

— Gospod Mihael, ali res mislite kositi s kosilnim strojem?

— Mislil sem na to, a odločil se še nisem.

— Na to mislite: ne bo dobro.

— Zakaj?

— Gospod Mihael, ker bo to proti nam. Sem mogoče slabo delal?

— In jaz? je glasno rekel oče Diznéf. Niste bili v preteklih letih zadovoljni. z menoj? Že od nekdanj, odkar delam pri vas?

— Saj je ja treba, da delavci žive, je dodal Diržé ter se sklonil naprej. Stroj odjeda delavcem delo!

— Gospod Mihael, ne boste storili tega? Ne bilo bi pravično!

— Niti ni v vašem interesu!

— Ne bo miru!

Troje glasov se je razvnelo. Troje mož je pri-mikalo svoje stole k Mihaelovemu, ki je čakal in tiho gledal te, ki so govorili.

— Dovolj buržujev je že, ki ne dajo več kositi! Vi ste zadnji. Vaš oče in vaša stara mati sta nam dajala delo.

— Ne kupujte stroja, gospod. V vašem interesu je, vam pravim.

— Ne, Diržé, ga je prekinil Gilbert; treba je reči radi nas, radi prijateljstva do nas, da imamo mi delo, ne kupujte stroja.

— Vsaj dvanajst delovnih dni, mogoče štirinajst ali dvajset je izgubljenih, če to storite.

— Prav ima, gospod, dol z mašinami! Dajte nam dela!

— No, gospod, dajte ga nam!

Razvneli so se od bojazni, jeze in misli na prisiljene dneve brezdelja. Kosci so spraševali gospodarja travnikov in če oči starejših dveh niso grozile, je bil v očeh mlajšega, ridžobradatega Diržéja upor in nezaupanje.

Ustnice so prenehale govoriti, toda ostale so napol odprte, pripravljene, da ugovarjajo, ali se pritožujejo. Troje mož je imelo isto kretnjo, ločili so se le po izrazu. Sklonili so se naprej, kakor da bi sprejemali kruh.

— Poslušaj, Gilbert, in vi, Diznéf, zapomnita si, kaj bom vama rekel. Radi vaju, ki sta stara hišna prijatelja, letos ne bom kupil stroja, toda pod izrecnim pogojem: dnevna plača ne bo višja od treh frankov.

— To je, kakor je treba, je rekel Gilbert.

— Sindikat se s tem zadovolji za pomladno delo, je rekel oče Diznéf. Lahko sklenejo.

— Tri franke petdeset, je rekel živahno Diržé. Za težko delo kakor je na travnikih, se ne zahteva manj.

— Plačal bom tri franke, nič več. Lahko računate, do deset koscev vsakemu po tri franke, štirinajst ali osemnajst dni, toliko stane kosilni stroj. Od svoje misli odstopim le radi vas, radi vaših inte-

resov. Toda v zadoščenje mi je, da bo vam v dobro. Smo se dogovorili?

— Tri franke petdeset, je rekel Diržé: za manj ne delam.

— Tudi prav, bom najel pa le Gilberta in Diznéfa, je rekel Mihael ter se dvignil. Zaradi vas, Diržé, mi je žal, ker ste dober delavec. Na svidenje.

Oba starejša sta bila s tem zadovoljna, pa si nista upala tega preveč kazati. Diržé, ki je trdovratno molčal ter je imel predrzen obraz, je za slovo le z glavo pokimal. Troje tovarišev je odšlo skupno na cesto. Govoriti niso začeli prej, dolker niso bili že daleč od gradu. Mihael, ki je gledal za njimi, je bil žalosten radi vedno se obnavljajočega nesoglasja, ki je povečalo nezaupanje bolj kot denar. Videl je pogovarjajoče se može in Diržéja, ki je prej molčal, kako je silovito mahal z rokami med drugima dvema, ki sta sedaj molčala.

»Duše brez moči, ali pa vznemirjene duše! Kaj storiti? In takšni so vsi, na kmetih in v mestu! Je Gilbert razumel moj namen, z eno besedo, mojo plemenitost? Mogoče. Diznéf gotovo ni ničesar opazil. Diržé je odšel z novim dokazom proti bogatim. Kakšne besede bi ganile ta srca, ki jih dejanja ne ganejo? Katera je pot do njih? Oh, kako rad bi šel po njej! Ali ne poreko, da pripadamo mi nekemu drugemu človeštvu kot oni? ... Nekaj je med nami, niti ne vem kako naj to imenujem, niti ne kako naj to prelomim ... Mislil sem, da sem s popuščanjem storil žrtev, vredno povračila.«

• Pogledal je na sedaj prazno cesto.

»Čemu naj se trudim. Moja naloga ne bo trajala. Drugi bodo dovršili delo, ki sem ga jaz komaj začel, in tako trdo ... Drugi! ...«

Pred njegovimi očmi se je dvignila slika mlade žene z lepimi lasmi. Videl jo je tu, čisto blizu, na peščenem grajskem dvorišču in tako živo si je vse predstavil, kakor da bi bila to res Tončka Žakmén,

ki je šla pred njim ne da bi ga pogledala, ter se usmerila proti služinčadi in kmetiji. Možje, ki so obdelovali polje, so jo že od daleč pozdravljali, kakor to, na kateri sloni bodočnost gospodarstva.

»Drugi bodo prevzeli moje mesto, in le redko, redkokdaj se me bodo spomnili...«

Sklonil se je v naslonjač in zaihtel. Zaprl je oči, prepričan, da ne bo nihče priča njegove slabosti, da bi ga motil.

Mihael Meksimé se je čutil zelo bolnega. Že od mladosti je imel srčno napako, ki je zdravniki, ali niso upoštevali, ali niso hoteli priznati. Razburjenja zadnjih dni so jo še povečala. Po povratku iz Pariza ga je dušilo in grabilo, da s samo voljo ni zmožgel več ničesar. Posvetoval se je z zdravnikom v Korbiní in v Never. Prvi mu je rekel: »Ni nič hudega, toda ne se razburjati.« Drugi pa je bil pred vztrajnim hotenjem Mihaela, ki je hotel vedeti, manj odkrit in pogovor se je takole končal:

— Hočem vedeti, če bom živel. Sem izmed teh, ki hočejo sovražnika poznati, upam, da imam prisotnost duha. Povejte mi.

— No, gospod, s tem kar imate vi, lahko srečen človek še dolgo živi.

— In če jaz nisem srečen?

Zdravnik je molčal.

— Torej sem izgubljen.

Sam je povedal sodbo. Toda vse dni se je branil, da bi ji verjel. Upiral se ji je in jo preganjal. Toda vračala se je in da bi jo premagal, je klical na pomoč svojo mladost, ki je hotela živeti; svoje plemenito prizadevanje, zaradi katerega pač sme živeti; svoj napor, da bi povzdignil to ponižano kmečko ljudstvo. Strašna borba, brez priče, brez zaupnika, brez kakršnekoli tolažbe, iz katere je bilo treba oditi v hipu, da je dal ukaz, da je sprejel kmeta, delovodjo, obisk. Mnogokrat se je obnovila. Tisoč vzro-

kov, brez prestanka se porajajočih je kričalo okoli njega: »Brezkoristno boš umrl, Mihael Meksimé, in nič ne bo iz tega o čemer si sanjal.« Prilika je bila telesno trpljenje. Spomin pogovorov, ki jih je imel s svojim očetom v kadilnici, ali v Parizu; težka misel na Vokréz in na Tončko Žakmén; pogled na polja, na gozdove, ki bodo kamlu v drugih rokah, ali kakor sedaj, nehvaležen odgovor mož, zavrnitev ponudbe, ki je pokazala, kako so duše bolne od sovraštva.

Nedelja je raztresla delavce. Gorkota je odpravila sitnosti. Mihael je trpel, ure so minevale.

Toda prišel je do tja, kjer je dolgo osovraženo bolečino sprejel in je začela takoj izgubljati svojo moč. Ta dolgi pomladanski popoldne, ta samota, ta mirnost, solze, ki so sušile obraz pa mu vendar niso mogle zbrisati energije, ki se je čez čas pokazala v neki umirjenosti in posmehu, bila je to čudovita zmaga: mož je sprejel smrt. Zopet se je znašel med svojimi, med očeti vojaki in možmi globoke vere. Hrabrejši je bil od drugih. Zase ni več trepetal. Rekel je: »Dovolj je solz! Ne bom več jokal. Goto vo sem se radi sebe že desetkrat jokal, pa je bilo že devetkrat preveč... K sreči sem danes čutil, v svoji skrbi, obžalovanje, da se nisem žrtvoval. To hudo pa bom prenesel... Malo imajo ti ubogi žrtev, ki bi bile le zanje... Oh, kako lepo urejen bi svet lahko bil!... Vladajoča duša, to se pravi sveta, bi branila plahe. Vojak! Trdnjava!... Imeli bodo duhovnika v Fontenáj. Da, upam... In nato, kdo ve iz katere goščave je šmarnica, katere en sam cvet napolni z vonjem ves gozd? Nihče. Iz mrtvega lista izhaja. Bitje, ki jih bo odkupilo, se lahko dvigne med njimi. Treba bo revnih, da bodo dvignili revne... In to bo mogoče radi tega, ker bom jaz odšel prvi, mogoče...«

Sonce je razsvetljevalo pesek, prodiralo pločevinasto streho in svetilo na Mihaela, ki je sedel kakor

drugekrati ter dolgo gledal pojemajočo svetlobo. Ko je prišel sobni sluga proti šestim, da bi ga nekaj vprašal, se ni mogel zadržati, da ne bi vprašal:

— Je gospodu grofu bolje; čisto navadno izgleda.

Nedelja se je mirno končavala. Le nekaj krikov se je še slišalo iz vasi kjer so pivci, ki so zapuščali gostilne skušali peti. Niti vetra ni bilo. Divji lovci so vedeli, da ne bo lune. Ko se je že nočilo, je bil prijeten čas, ko se njive porose. Šum korakov je utihnil in sladkost noči je prihajala skozi odprta vrata ter izvabila na prag žene in otroke, ki so gledali ganjeni od neznane miline pred se ter govorili: »Prijetno je.« Župnik Rubió, ki se je sprehajal po svoji, z zeleniko obrasli poti, je, ko je čutil vonj, ki se je dvigal od hriba, zaprl brevir in dvignil oči ter zašepetal: »Vendar, aleluja!« Na višinah Viží je stari Fortié, ki je vsak večer gledal, drseti zvezde in oblake nad gozdovi, opazil, da je bilo nebo nasičeno vlage, kakor če bi vse zvezde jokale ter je rekel: »To leto še bom imel šestdeset vozov sena.«

Na robu Voškega ribnika v zalivu, ki se ostro zajeda proti severozapadu je nekdo nastavljal vrše. Bil je v platnenih čevljih, hlače je imel do kolena zavihane, jemal je eno izmed košar, ki so bile skrite v gozdni goščavi, poslušal, pogledal na nasprotni breg, nato pa je, prepričan, da ga nihče ne zalezuje — gozd je bil teman in drevesa so pomakala svoje na pol ozelenele veje v vodo — šel po blatnem strmeh pobočju, se opotekal, ko je capljal po mehkem blatu, se sklanjal in dal past med trsje. Sipiá je šel v skrivališče, kjer jih je sušil po šesto vršo, ko je zaslišal na svoji levi, zelo blizu šum razmikajočih se vej. Hitro se je spustil na zemljo, odložil vršo in se skril. Regljanje žab, cvrčanje cvrčkov, ki škrtajo pri vhodu v svoje rove, pljusk ribe, ki se je vrgla nad vodo — to je napolnjevalo noč. Nato je kobilarjevo petje, ki se je zelo sladko oglasilo v istem delu

gozda, kjer so se zganile veje, povzročilo, da je divji lovec vstal in pritajeno zaklical:

— Si ti, Diržé? Prestrašil si me.

Brez opreznosti in otepaje grmovje raz trebuha in ramen je prišel mladi dninar proti divjemu lovecu in ta je videl v senci, kako so se mu med smehom bleščali beli zobje.

— Ko te nisem našel doma, sem mislil, da ribariš in sem prišel sem. Grofa sem videl.

— Je bolan, kakor pravijo?

— Je, slabo diha.

— No, jaz se ne bi jokal za njim! Je pač buržuj, ki zna delati tako, da bi ljudje mislili, da se poteguje zanje. Če bo treba kositi njegovo seno z rokami, se jih bo dovolj ponudilo. Koliko je ponudil?

— Tri franke. Starejša sta sprejela. Toda jaz sem odbil, pa sta bila jezna.

— Najbolje!

Sipiá se je začel smejati, stegnil je svoj nos na planoto, ki je bledela radi noči, kakor žival, ki voha veter.

— Čuj, Diržé, je stvar končana?

— Presneto! To ti ravno prihajam pravit.

— Dolgo ga bo pa vendar sram, je rekel.

— Ta slabič Ravú, prehitel ga bom, o pravici bom govoril in o izkoriščanju. Brani Klokéja in Dizinéfa v imenu sindikata, da bi sprejela tri franke; sam bo šel h gospodarju, ki govori o obljubah in dani besedi...

— Rečem ti, ne bo odstopil, rekel je...

— Gospodar kupi kosilni stroj... In Meksimé bo še bolj osovražen... Tako bo najbolje. Zadnjo vršo še vržem.

Vzel je iz trave zaboj iz vrbe, ves prašen od suhega blata, ga dvignil, stopil naprej, se pomaknil nekoliko na levo, kjer je breg štrlel nad vodo, da je lahko vrgel vršo med trsje.

Vrnil se je, brisajoč si oblatene noge, vzel je cokle, ki jih je pustil pri nekem drevesu, potrepljal je po ramah Diržéja in rekel:

— Še enega imamo med sabo, Diržé, ki ga bo treba. Dobro veš koga. Slišal sem člane sindikata, celo mlade, ki so očitali batine, ki sem mu jih dal. Kmalu bi jih imel ta starec nekaj za seboj...

— Še ne veš zadnjih novic, kakor piše v časopisih?

Diržé je zmajal z glavo, poslušal za trenutek, preden se je podal na pot.

— Kaj vendar?

— Hčerka je že čisto zrušena. Več kot dvajsetim iz trga ali mesta dolguje. Čez mesec dni bo sodni sluga že pri njej.

— Le naj, toda norec še radi tega ne bo uničen. Njegova hčerka je kakor veveričje gnezdo vrhu drevesa; to ga še ne uniči.

Moža sta se drug za drugim pogreznila v gozd. Ribnik se je tam, kjer ga je vzvalovilo metanje vrš že umiril, le na breg so še udarjali majhni valovi. Na kmetijah je vse spalo. Racaki so na paši nekje daleč ob velikih vodah klicali divje skupine, ki so se nevidno preletavale. Gilbert Kloké je ležal, Mihael Meksimé je bral v svoji sobi, okno je bilo na pol odprto. Njuna imena pa so pogosto, tiho izgovarjali in v tem pogovoru je bilo polno ostrine in sovraštva fontenéjskih ljudi.

Delo košnje je Gilbertu ušlo. Gospod Mihael je kupil kosilni stroj. Proti koncu maja so ga videli z njegovimi kolesi in s cinobrasto pobarvanim sedežem, njegovi ostri nazobčani zobje, njegovo krmilo, ki je nosilo tovarniško znamko, privedli so ga kakor kip v procesiji preko polj.

Torej dninar, mož, ki ga je razpad pri Mariji Liré držal pokonci vse noči, je prosil, da bi lahko delal s plevicami, ki so jih kmetje poslali že na velika žita. Hodile so počasi, previdno, da ne bi zmečkale klasja, bile so upognjene, eno roko na hrbtu, držeč šop plevela, z drugo pa so semtertja segale v valujoče morje mlade žetve, povsod, kjer je poganjal osat, mak, plavice, mladike grašice od prejšnjih setev, ali kokoljev popek, že pripravljen, da se odpre. Zaslužil je malo. Norčevale so se, pa ne vse, jezile so se, da mož odjeda ženam kruh. Čutil je to preziranje; tudi se ni ustavljal pri delu kakor one, ko so se na koncu brazd zravnavale s prsmi proti vetru in nekoliko poklepetale ter skušale uganiti, koliko je ura; a on se je zopet pognal v gosto žito, skoro bežal, da bi se skrtil med to zeleno zidovje, ki se je vsak dan večalo. Mislil je predvsem na svojo hčerko in na sramoto, ki ga je zadela. Toda ni še vedel za vso nesrečo. Žene so vedele; vendar si niti ena ni upala reči: »Gilbert Kloké, slabo si čuval nad otrokoma v trnski kmetiji. Kajti zadnji dan v maju je sodni sluga šel po hlevih s svojim papirjem; šel je v konjušnico; toda del živali je bil odveden, preden je prišel in jih ni mogel zapisati. Ti jih nisi srečal, Kloké, toda vsi vedo, da so bile v gozdu: ena kobila, najlepša, črna, troje krav in štiri ovce, čuval pa jih je neki pocesten capin. Pri-segla sta tvoj zet in tvoja hčerka, da ničesar ne skrivata; lažnika sta in kmalu, ko bo prodano, bosta tatova.«

Tega ni vedel. Odkar ga je hčerka pognala iz kmetije se tja ni vračal. Prišla ga je prosit odpuščanja in denarja. Ko pa ji ni imel dati drugega kot odpuščanje se ni več prikazala. Bilo je v juniju, poletje pred žetvijo, ko je zemlja vsa odeta. Okoli Fontenėj, na pobočjih hribov, na obronkih travnikov, ki so se spuščali proti jezeru, ki so se le nekoliko odpirali, kakor pozabljena knjiga, v sredi je tekel moder potok, je trava bujno poganjala. Bila je zrela. Nekega večera je Mihael Meksimé poklical delovodjo in mu pokazal dolge travnike, ki so se vlekli proti jugu med gozdovi in med mejo ovsenega polja ter rekel:

— To bo za jutri. Poslali boste že pred peto uro dva moža, da pregledata in porežeta trnje.

Za travo je prišel zadnji dan. Svit je bil čist. Dolgi travnik, ki se je začel trideset metrov od gradu, se je prijetno vzpenjal za gozdno krivino, šel je preko gričeve višine na drugo stran preko popolnoma posekane breke. Noben žarek se ni dotaknil breke, niti hrastov, ki so stražili na robu gozda. Toda trava je čutila dan: čudno in nemo življenje jo je dvigalo, šopki popkov so stegovali svoje cvete, regrat je razcvel svoje rumene cvetove, marjetice, ki se tudi ponoči ne zapro, so se obračale proti soncu, ki bo prišlo; gorak dih je šel preko neštevilnih zrn med žitom, v grozdih, v kobulah in strokih, vonjajoče olje, ki ovija plodnico. Lahek veter je tekel preko polja, kakor preko mirnega morja, opral se je s cvetnim prahom in se napolnil z vonjem po sočnosti. Dolgi prt je valovil; niti eno steblo ni bilo potlačeno, niti eno mrtvo, toda barva valov je govorila o zreli žetvi. Valovi so bili rjavi, zeleni, svetili so se kakor srebro in barve so se tukaj mešale med seboj. Ko sta hlapca vstopila na travnik skozi belo ograjo, je odletela prepelica, ki je imela svoje gnezdo v travi, kobilar se je dvignil s hrasta na obronku ter se spustil v veter, krila so se mu

bliščala v soncu; kosec iz bodičevja se je vtihotapil med goščavo in se dvignil kričeč kakor krastača, potem pa je bilo vse mirno med živalmi, ki jim je trava stanovanje, ki raste z njimi. Celo cvrčki so za hip umolknili. Kosa je zaznamovala pot in posekala sta trnje na robu velikega travnika.

Ob devetih je bilo toplo. Ograja se je zopet odprla, vstopila sta dva konja, vprežena v kosilni stroj. Kje so bili ti Fontenėjčani, ki so kričali proti stroju in ti, ki so potuhnjeno prekinili pot, ki so jo sklenili z Gilbertom Klokéjem ter povzročili, da je bil kupljen sovražnik, ki je prihajal blesteč, cinobrast, valeč se na svojih kolesih, zadaj za konji? Nikogar ni bilo videti na ovsenem polju in le eden človek je šel mimo že na vse zgodaj, pastir, ki je šel proti pašniku, kjer je gospod Fortié redil svoje bele vole. Kedo bo vodil stroj? Oh, če bi vedeli! Ves trg je bil tu! Mihael Meksimé je odšel iz gradu v obleki iz belega platna, pokrit s slamnikom, sedel je v železen sedež nad kosilno pregrado. Renard, ki je držal konje, je zadnjič rekel:

— Gospod grof, naj bi koga dobil. Utrujen, kakor je, ne bi smel opravljati težaških del. Če dovoli gospod grof, bi jaz, jaz bi lahko . . .

— Hvala, Renard. Mislim, da je bilo vse govorichenje le iz trte izvito, toda dovolj je, da bi kričali: nisem izmed teh, ki izpostavljajo druge.

Vzel je vajeti in zažvižgal; sonce se je odbijalo na ridžavih konjih. Zobje so se zajedli v travo in trava je legala, polzela je na pod, nato zopet padala vsa blesteča na zemljo, še vlažna ob steblih pri korenini. Zadaj za strojem, ki je šel brez odmora, s pravilnim škrtanjem, se je delala red, dolgo zrcalo sočnosti, ki jo je svetloba končno dosegla in sušila. Mihael se je veselil popolnosti dela s kosilnim strojem in predvsem čutil se je gospodarja, ki dela, kakor še nihče njegovega rodu. Šel je hitro naprej.

Dosegel je hlapca, ki sta bila nekoliko pod vrhom griča.

— Umaknita se! je rekel, odidem na širok travnik, ne da bi se obrnil.

Žrtvoval je nekaj šopov trave.

Kaj za to! Zanj se bo to leto vse končalo. Konja sta se znojila. Naenkrat pa je eden klecnil, skoro padel, pa se zopet dvignil; stroj se je nagnil in padel, obrnil se je kakor na tečaju in voditelj je odletel na zemljo tri korake stran v travo. Stroj za košnjo je bil pokvarjen. Mihael se je dvignil, tekkel je h konjem in jih ustavil. In tisti hip sta se na meji pokazala dva moža, medtem ko se je na drugi strani, na ovsenem polju, ki ga je od travnika ločila le živa meja, dvignil drug mož in zaklical: »Živijo! Dol z buržuji!« Mihael se je obrnil v tisto smer, toda nikogar ni videl. Šel je tja, kjer se je kosilni stroj zadel ob oviro. Hlapca sta pritekla. Iskali so v travi.

— Glejte, gospod Mihael, je rekel eden izmed njiju. Poglejte!

V svoji roki je držal zvit konec žice, ki so jo ponoči napeli med dva kola in ju zakrili v visoki travi.

— Čisto gotovo je to Sipiátovo delo! je rekel.

— Seveda, on je bil skrit v ovsu! Spoznal sem ga! Tečem za njim! Da uniči stroj! Ej, bo še videl! je rekel drugi.

— Spravite konje, je rekel Mihael, ustavljaajo moža, ki je že hotel teči. Pustite jih. Čez dva dni bom imel nov nov kosilen stroj in ga bom vodil kakor tega. Povejte to kmetom.

— Vam ni hudo, gospod Mihael?

— Ne, prav malo.

— Bledi ste... Izgledate kakor...

— Nič se ne vznemirjajte. Pojdite, moji prijatelji.

V tem trenutku je neki glas zaklical:

— Gospod Mihael?

Preden se je obrnil, je Mihael spoznal to, ki ga je klicala. Tončka Žakmén je stala ob vznožju breze, bila je čisto majhna ob vrhu velikega travnika, mahala je z roko:

»Pridite! Pridite!«

Mihael je šel naravnost proti njej. Hlapca sta šla v grad, vodeč konje in pokvarjeni stroj. Presneto! Ravno pripraven čas si je izbrala ta mala iz Vokréz! Ali naj sploh grem tja? Lahko bi se ustavil, našel kakršno že koli pretvezo in se vrnil v grad. »Zakaj ji ne bi ubežal? Kaj naj storim? Kaj mi hoče? In kaj ji naj rečem? Naj se ji pritožujem radi propada mojega očeta in radi Fontenáj, ki mi ne pripada več? Ona o tem ničesar ne ve. Ali naj ji pokažem, da bi jo lahko ljubil, da sem jo že ljubil? Ne morem je več. Da bi ji zaupal drugo bolečino, tretjo, to, ki bi me osvobodila drugih, je še premlada. Naj ji njena mlada leta ostanejo vesela. Pripravi se! Nič solz! Nič slabosti! Slabega se čutim! Čemu grem vendar k njej!« Šel je, ker je bila ona usmiljenje in ker ga ni nihče tolažil. Šel je s svojo tajno, ki je ne bi nikomur povedal, toda, ki jo bo ona mogoče uganila.

Od svojega obiska na Vokréz se je močno spremenil. Lice se je osušilo; oči, prej tako zaprte, so postale radi trpljenja drugačne: imele so videnja, ki so jih napravila nemirne, bolj nežne in zameglele. Sprva se je vprašala: »Ubogi sosed, ali se naj smejem njegovemu padcu? Ne šepa. Le klobuk ima razmučkan in na rokavu je zelen od trave.« Ona je padla s konja več ko énkrat. Njena veselost je bila še prej pripravljena kot njena usmiljenost. Toda ko je prišel Mihael na razdaljo, odkoder se pogledi že razumejo in duše začutijo bližino, je pa govorilo usmiljenje.

— Upam, da niste ranjeni, gospod?

— Nisem, gospodična.

— Kaj pa je bilo? Zakaj se je stroj obrnil? Kamenje?

— Past za buržuja, gospodična, žica, napeta to noč, da bi padli konji in da bi se stroj pokvaril.

— Oh, to je strašno! Toda, blede ste, gospod. Kakšno prostaško dejanje!... Kakšna podlost!... Jaz sem prišla v Fontenėj to jutro z vozom, ki gre nakupovat... Radovedna sem. Rada bi videla uspeh tega kosilnega stroja, o katerem so govorili več, kakor je bilo treba... Veste za mojo obljubo... sedite, gospod, sem k vznožju mojega drevesa... Ne?... Povem vam, da ste potrebni počitka...

— Ne, potreben sem stiska prijateljske roke.

— Pa vzemite mojo.

Tega materinskega otroka, rojenega zato, da tolaži bolečine, ki jih ni razumel, je našel Mihael popolnoma takega kot na Vokréz. Gledala ga je z nemirno nežnostjo, z velikimi odprtimi očmi, obrvi je imela res kakor pozlačene radi bleska njenih las, radi jutra, ki se je odbijalo od trave. Ničesar ni govorila, toda za najmanjšo stvar bi rekla: »Ljubim vas.« Mihael se je bal tišine, kjer je priznanje raslo tako hitro. Strl je vablјivost s tem, da se je odmaknil za korak. Roki, ki sta bili združeni, sta se ločili. In to je bilo slovo, ki ga je razumel le eden od njiju.

— Sem prav naredila, da sem prišla? Ni bila moja misel preveč »otročja« kakor vi pravite?

— Ne, globoka, draga in ravno pravočasna misel, za katero se vam zahvaljujem. Ne morem vam povedati, kako sem ganjen, da vas vidim na fontenėj-ski zemlji.

— Enkrat sem že prišla blizu grajske ograje, pred kakimi osmimi dnevi. Opazila sem vas od daleč. Toda bila sem z gospodično Margareto Brown, mojo učiteljico, in ne bi mogla z vami prijateljsko govoriti. Čemu pa naj bo vsakdanjost pozdrava, hlimba presenečenja in obžalovanja, da je minilo, ne da bi duša pri tem kaj mislila ali čutila. Kajne?

Sprejemal je besede drugo za drugo kakor puščice, ki lete v isto rano. Toda ni pokazal, da jih je slišal ter je nadaljeval svojo misel:

— Da, prav ste naredili, da ste prišli, da vam morem pokazati sam nekaj tega posestva, na katerem tudi najmanjšo grudo ljubim. Poglejte ta dolgi travnik proti hiši, kakor dolina je. Kajne? Kako je breg lep!

— In ves cveti! Jutri bo manj lep, nekaj lepega mine. Jaz zaprem oči, kadar kosé na Vokréz. V tem času se pri nas pokrajina spremeni. Mi nimamo takega visokega gozda...

— Nekega dne ga boste imeli.

— Podobnega? To je nemogoče.

— Kdo ve?

— Jaz, jaz vem. Treba je stoletij, enega najmanj. Koliko so stari vaši hrasti? Ta tu! In drugi, ki ima mrtve veje. Za divje golobe?

— Sto šestdeset in dvesto let. Stari oče jih je sadil.

— Mi smo še manj časa na Vokréz. To delo opravlja čas. Vaš grad je napol zavit v drevje in zdi se mi, kakor...

Pokazala je strehe iz stare opeke, ki so bile nižje od dreves.

— ... Zdi se, kakor jésen, kadar je ves pokrit z mrtvim listjem: popolnoma pripada gozdu: to je le en star hrast več.

— Ljubite ga, prosim vas!

— Seveda, jaz ga ljubim... kakor vso pokrajino.

— Boste ta, ki ne zapušča svoje zemlje, da gre v Pariz?

— Je treba priseči? Takoj sem pripravljena.

— Ne smejte se! Ne jemljite tega za šalo. Govorim vam bolj resno, kakor vi mislite. Prosim vas, gospodična, kakor da bi bil vaš starejši brat, da ostanete v deželi, kjer je vaše ime spoštovano in ste

priljubljeni; ne zametujte je, ker je boljša kot druge francoske pokrajine, ampak storite zanjo to, česar naši starši niso znali storiti. Živite tu. Mnogo dobrega boste storili, res velika gospa boste, bitje dobrote in usmiljenja...

— Zatrjujem vam, da tudi jaz to hočem in da bi vsaka žena na mojem mestu to hotela. Toda govorite le o enem...

— Zakaj?

— Kakor o stvari, ki jo želite, pa je ne boste videli...

— Res je, ne bom je videl.

Gospodična Žakmén se je začudeno sklonila.

— Vi ne boste več tu? ... Kje pa boste vendar?

Mihael je čutil Tončkin pogled uprt vase in nemir je postal sorazmerno s trajajočo tišino. Moral se je potruditi, da je premagal glas, ki ni hotel govoriti. Njegov obraz je ostal uprt v dalj proti Fontenáj.

— Mi obljubite, da boste molčali?

— Obljubim.

— Zaročen sem.

Umaknila se je, kakor če bi smrt stopila med njiju. Vsa se je zdrznila.

Neka druga Tončka je bila tu, ne več otrok, ranjena žena, tudi tako močna kakor on v svoji ljubezenski bolečini. Ne, ona ne bi jokala! Ne bi mogla izmeriti gorja, ki ji je bilo pravkar storjeno. Bila je močno bleda tudi ona, njena lepa, ponosna glava ji je omahnila nazaj in obrvi je imela radi prezira napol zaprte. Našla je besede za odgovor in jih dala na svoje popolnoma obledele ustnice.

— Čestitam vam. Toda ne vem, čemu sem jaz obveščena prva. To je preveč častno, prav res. Je mlada?

Mihael je zanikal.

— Bogata pa je gotovo? Meksimé se ne more drugače poročiti kot le bogato.

— Da, vse milijone, ki jih hoče, ima. Le skloni se, da jih pobere.

— Kako pravite to? ... In vas daleč povede, ker zapuščate Fontenėj?

— Zelo daleč...

— Bo to kmalu?

Mihael je zaprl oči.

— Ne vem.

— Bolj in bolj ste tuji. Oprostite mi; šla bom za vozom, ki me čaka na trgu. In od tega, kar sem vam rekla, ohranite le eno stvar, edino resnično ...

Nervozno se je smehljala in smehljaj se je izgubljal v neizmernem prostoru.

— Prišla sem le, da vam ponovim rek, se spominjate, ko sem rekla, da vi morete ugajati: prav sem imela, sedaj vidite!

Konec rumenih čevljev je udaril po šopu trave in ga razklal. Mihael je imel sedaj le pogum, da je zopet pogledal Tončko Žakmén. Videl je, da se je umikala. Rekel ji je počasi, kajti v istem času je prestajal muko in svoje zadnje ljubezensko videnje:

— Ne govorite, kakor delate ... Obžalovali boste, kar ste nekdanj imenovali krivičnost ... Toda že naprej vas prosim, ne obtožujte sami sebe ... ko boste razumeli in ko boste vse vedeli ... Zelo hudo bi mi bilo, da bi vedel, da ste žalostni. Napram meni niste naredili niti ene napake ... Gotovo da ne, — ne odgovarjajte mi, prosim vas ... Bili ste prva ljubezniva prikazen v mojem življenju in vse, kar ste mi rekli, celo vaši očitki, vse mi je pokazalo izbrano bitje, v bližini katerega bom šel ... Želim vam, da bi bili vedno srečni ... Zbogom ... Hvala ...

— Zbogom, gospod.

Šla je pokonci, nema in vzvišena, dokler ni prišla do poti. Tedaj pa, ko je videla, da je on daleč, da se ne obrača, se je približala drevesu, naslonila svojo roko na deblo in glavo na roko in je gledala, kako

se je manjšal vzdolž ob ograji ta, ki ga je vesela pričakovala. Ko je bil blizu travnikove ograje, je upala, da bo vsaj enkrat pogledal nazaj. Toda ograja je bila odprta. Odšel je. Tončki se je zazdelo, da fontenéska drevesa trepetajo pod njo. Jokala je.

Mihael je bil razburjen do dna duše. Kakor večina mož neoporečnega življenja je imel navado, da je pregledal svoje dejanje in je sodil sam sebe. V kadilnici, kamor se je zaprl, je hodil z velikimi koraki, oči je imel uprte v parket, kjer je šla pred njim senca od enega okna h drugemu. »Treba je bilo, da sem zapuščen. Mislim, da je to storjeno. Lahko bi ji povedal, ne da bi razumela, svojo najvišjo zaobljubo. Ta dežela z Meksiméjem ničesar ne izgubi... Sedaj upam. Razumela bo. Besede, ki mi jih je rekla, so bile zavite v njeno jezo, v njen užaljen ponos, v njeno ubogo nežnost, ki je mislila, da je nepriznana. Toda vse to bo padlo. Kako je bila močna! Kakšna ženska, že junaška duša je v njej! Kakšno dostojanstvo v prvi žalosti, ki sem ji jo napravil, jaz... jaz! Oh! kako sem nesrečen! Kako rad bi jokal! Toda ne smem več! Obljubil sem!«

Da bi se ubranil joka, ni hotel biti sam. Pozvonil je slugi, nato je, ko se je preoblekel, šel v konjušnico in poizvedel, kako je s konji. Služabniki fontenéske kmetije in hlapci so pravili: »Zopet je dober.«

Ko je pojedel, je odšel, kakor je to storil drugokrat; odšel je na cesto. Obvladujoča moč volje ali bolesti ga je držala pokonci. Hodil je hitro. Spel je brez sopihanja pod žgočim soncem po poti, ki vodi v trg.

V tej uri pokrajina spi pod brenčanjem mušic. Ko je Mihael odprl pregrajo pri župnišču in vprašal, stoječ na kuhinjskem pragu: »Je gospod župnik doma?«, ni nihče odgovoril. Ponovil je vprašanje ter se umaknil za dva koraka do srede zeleničine aleje. Nato se je okno v prvem nadstropju odprlo, ne brez

škripanja; župnik se je sklonil proti soncu, nad alejo.

— Kdo je tu?... Ah, vi gospod Mihael! Filomena gotovo spi. Pridem.

— Ne, gospod župnik, bom prišel gori.

Na vrhu malih lesenih stopnic je našel duhovnika; ta ga je povabil v sobo, ki je imela za pohištvo štiri stole, mizo in fotografijo stare mamice. Na mizi je bil odprt seznam in poleg je bil zvezčič, med čigar strani je dal duhovnik, preden je odprl okno, pivnik.

— Slišal sem o jutranji nesreči, je rekel duhovnik. Gotovo vam je zelo neprijetno.

— Je. Pet let dobre volje poplačanih na ta način.

— Oh, ne sodite o vaši izgubljeni dobri volji, gospod Mihael. Gotovo je ganilo katerega izmed teh tihih, ki so okoli nas... Čujte, prepričan sem, da ste že odpustili radi... radi plemišva.

— Motite se.

— Res? Se še jezite?

— Ne, motite se v izrazu. Gospod župnik, pustite mi reči, da vas slabo poznamo in da mi je tega žal. Bali ste se, o tem sem prepričan, da ne bi rekli, da si je bil župnik na kmetih zelo dober z gradom. Toda, kar se tiče graščaka, je to mož vaše starosti, ali še bolje, bitje brez posvetnosti, ki nima neumne mladosti, pravim vam, zakaj se umikate? Čujte, če bi govorila od srca do srca, vsaj dvakrat ali trikrat, bi mi takoj rekli, da naj oprostim radi krščanstva. To je prava beseda. Zame je pravi plemič — Kristus.

Duhovnik se je hitro dvignil. Njegov prsteni obraz se je hitro razsvetlil. Ponudil je roko.

— To je zelo lepo, kar pravite!

— Ne, to je preprosta resnica, v katero verujete vi in verujem jaz. Moje sanje kakor vaše so bile dvignjene od teh resnic, polagoma do tja, da izginejo in puste večje delo kakor sem jaz, da so delavec, ki pomaga zidati konico zvonika katedrale...

Toda treba bi bilo več časa, kot ga bom jaz imel. Komaj je opaziti temelje v blatu.

Duhovnik je približal svoj stol Mihaelovemu. Sedaj se ni bal več. Upal si je govoriti. Njegova duhovniška duša, njegova navdušena in preprosta bogoslovska duša, veseleča se pri osvojitvi sveta, toda že žalostna pri spominu prvih duhovniških prevar, duhovnik ji je pustil govoriti. Sklenil je roke. Pri-povedoval je svoje stare načrte, od časa, ko je bil upravnik v Morvan in kako je spoznal, da so neizvedljivi, odkar je v Fontenėj. Govoril je o svojih nerazumljivih klicih, o praznem pričakovanju v spovednici, v župnišču ali na poti, ko je tako želel, da bi prišli k njemu; priznal je, da še ni niti enkrat uspel; pokazal je, da še »svoje ljudi« vedno ljubi in da še njegovo upanje ni upadlo, kakor ne usahne vodnjak, ki dobiva vodo iz globočine. To je bil pač sin matere Rubió, ki je govoril; otrok naroda, ki skrbi za srečo drugih, slaboten na zunaj, toda zavedal se je svojega svetega poslanstva ter je bil prizadeven kakor vladar. Bil je eden teh mladih, ki jih dih od zgoraj spremeni in jih pokaže v vsej božji družabnosti. Šel je tako daleč, da je imenoval Mihaela »moj prijatelj«. Mihael je poslušal, sedaj prepričan, da se je prišel zaupat močnemu bitju.

— Bi verjeli, je rekel duhovnik, da mi je bila naložena težka žrtev in da sem se obotavljal? Pa vendar nič ne uspeva brez žrtev. To je blagoslov večne zemlje. Naše veselje, naša nagnjenja, naš počitek, lepa stebila porezana, poteptana, ki nas žaloste, toda niso nikdar zaman. Bil sem plah. Bi verjeli, da mi je moj škof zapovedal...

— Kaj?

— Da grem na biro za bogočastje! V Fontenėj!

— Ubogi gospod župnik!

— Dvakrat mi je zapovedal. Odklonil sem: »Oznanil bom pri veliki maši, vzel bom darila, če jih bodo hoteli prinesti v nadomestilo za odškodnino po

konkordatu. Toda iti od hiše do hiše, to je brezkoristno. Sprejeli me bodo povsod lepo, toda dali mi bodo malo, malokdo, o tem sem prepričan.«

— Kaj je škof odgovoril?

— Odgovoril je: »Pobirajte, boste vsaj faro poznali.« Odšel sem sam k škofu; prosil sem ga; rekel sem mu: »Toda jaz to faro poznam! Čemu naj prosim od teh mož in od teh žena, ki niti k maši ne hodijo, ki ob nedeljah delajo, ki prisegajo kot peklenščki in se še iz tega norčujejo? Da bi jim poskušal pridigati? Sem takoj pripravljen! Biti njihov nepriznan, zasmehovan, mogoče še preganjan prijatelj, to še tudi! Toda izzvati maloveren ali sovražen odgovor in vedno šteti: Zopet eden, ki taji Boga, še eden, še in še! To je, gospod, zahteva, ki presega moje moči!«

— Vas je poslušal?

— Ne! Ponovil mi je: »Tretjič vam rečem, pojdite povsod! Ura je prišla, ko je treba dati o Franciji račun. Pojdite, moj prijatelj, ne bojte se ničesar!«

— In?

— Poglejte, odločil sem se: pripravljam svoje listine.

Nekaj časa ni nobeden spregovoril.

— Gospod župnik, je rekel Mihael, povedati vam hočem zgodbo, ki je popolnoma podobna vaši. Tudi jaz sem se bal žrtve, ki so jo zahtevali od mene.

— Je tudi tako težka kot je moja? Oh, potem vas pa pomilujem ...

— Mogoče še težja ... Toda mislim, da sem jo sedaj, vsaj od danes zjutraj sprejel ... Prihajam, da vam jo zaupam, da bom o tem, kar sem storil, še bolj gotov. Gospod župnik, močno sem bolan ...

— Moj prijatelj, nekoliko ste bolni, treba je ...

— Obupan sem; poslušajte resnico. Moj zdravnik mi jo je dal uganiti, bral sem jo v zdravniških

knjigah in drugod in dobro jo čutim. Ne imejte z menoj obzira, ne zanikujte; nič ne koristi... Te pol ure bolje veste, kaj sem. Rad bi vam pomagal pri izboljšanju te župnije, rad bi odkupil vse napake, ki so jih zakrivali proti njej Meksiméji, vso njihovo malomarnost, vso njihovo odsotnost... Bil bi pravičen in bratovski, brez težave, se mi zdi. To bi bilo brez dvoma najbolje... Ne bom imel več časa. Gospod župnik, popolnoma po pravici mi povejte, če mislite, da je prostovoljno sprejetje smrti močno pred Bogom?

— Neskončno, je rekel duhovnik; kakor je najtežja pokorščina najvzvišenejša molitev.

— Ker torej nisem mogel dati svojega zgleda in svojega srca, dam svoje življenje, da bi naš trg zopet oživel. Sprejemem smrt. To je vse, kar mi ostane. Gospod župnik! Zbogom!

Poskusil se je nasmehniti in je uspel. Njegove ustnice, ki so pravkar imenovale smrt, so ostale junaško napol odprte, njegove oči so jo videle in niso vztrepetale. Bil je kakor mlad plemič pred sovražnikom, posmehljiv, ljubek, z izrazom, ki so ga imeli Meksiméji pri prvem boju, ko so skočili s konja, trompete so pele in oni so izvlekli meč, da služijo kralju. Uboga mladost! Bil je mlad, imel je njene običaje, tudi on se je smejal nevarnosti, toda ni imel druge priče kot kmetskega duhovnika; ni čakal slave, in kralj, za katerega je sprejel smrt, ne bi nikoli ničesar vedel.

To je bilo lepo mladostno dejanje, ki je trajalo le nekaj časa. Nato so se ustnice raztegnile. Niti besede ni bilo. Oba moža sta stala.

Pogovarjala sta se še nekoliko, pa le s pogledom kakor ti, ki ne najdejo dovolj lepih besed, da bi izrazili vso dušno globino. Bila sta bleda eden kakor drugi. Toda zdelo se je, da je Mihael Meksimé manj razburjen.

— Prišel bom k vam, je rekel duhovnik. Oh, gospod Mihael, če bi bil v vsakem gradu, v vsaki župniji vsaj en mož!

Mihael je bil že pri hišnem oglu na trgu. Šel je po poti. Nekaj žena je tu in tam dvignilo s prstom, ki je držal šivanko, zaveso in reklo:

— Pravkar sta kartala z župnikom... Bogati vedno lahko zapravljajo čas.

Vročje je bilo in vonjalo je po senu. Cestni prah se je dvigal v vrtincih. Hudourniški oblak je šel nad gozdovi. Mihael je prišel v grad. Utrujenost ga je mučila. Toda prvič po letih je bil zopet popolnoma miren.

Fontenéjski ljudje so se pogovarjali o prodaji, ki bi se morala vršiti pri Liréjevih v nedeljo, dne 22. julija. Lepak, prilepljen na občinsko desko, je naznanjal to »prostovoljno« prodajo in našteval vse stvari, ki bodo prodane.

Odkar je bil ta tu, je Gilbert odšel daleč. Ni se več pokazal v trgu radi tega rdečega papirja; bil je na neki oddaljeni kmetiji in se je le v soboto vrnil v svojo hišo v Volčji dol. Ogibal se je, da ne bi srečal svojih nekdanjih prijateljev. Hodil je po stezah namestu po cestah, bil je osramočen in razdražen, da ima spufanca za otroka.

Župnik RubiÓ je zapustil svojo župnijo, ker ga je klicala bolna mati, preden je začel bero, ki jo je obljubil, da jo bo napravil, in ko se je vrnil v Fontenáj, je od dneva do dneva odlašal to tlako, ki ga je vznemirjala.

19. julija, ko se je sonce dvignilo, je bil zrak topel in ves prašen. Že šest tednov se je zemlja sušila. Listje je viselo ovenelo ob vejah; lesk trave je prešel; zrnje se je usipalo in ljudje so se dušili, ko so se sklanjali za žitom.

Žetev je bila mnogo težavnejša kakor navadno in kakor je vse kazalo, bo malo dobička.

O tem je razmišljal duhovnik RubiÓ, ko je šel iz Fontenáj, da bi prišel v Volčji dol. Po poti, ki je odmevala kakor razpokana skala, je šel proti svoji navadi počasi in s sklonjeno glavo. Dvignil jo je, ko je šel mimo gradu, in opazil je Mihaela Meksimé, ki se je naslanjal na belo ograjo. Mladi mož mu je pomahal: »Pridete k meni?« Bil je čisto miren. Nič na njem ni izdajalo, da je prestal težko krizo, razen blede in še razprte nosnice in trepetanje prstov. Vsa plemenska volja je oživela v njem, spremenjena, tiha in gospodujoča v domu bolečin.

Duhovniku, ki je poizvedoval:

— Kako se imate? —

Odgovoril je:

— Slabo.

Toda to je bilo izrečeno z neko višjo nenavezanostjo. Dodal je:

— Čakam volarja, da bi se pogovoril o pošiljatvi volov. Poljedelstvo je, kakor vidite, že skoro pri kraju. In vi? Uganem, kam greste.

— Moj Bog! ...

— Kje boste začeli?

— V Volčjem dolu! Pet hiš, niti ena krščanska! Žurim se, ker sedaj je opoldanski počitek in delavci so doma, ali vsaj morejo biti.

Mihael je smehljaje pozdravil:

— Mnogo sreče pri misijonarenju! Gospod župnik, mi boste prišli zvečer povedat o prvem dnevu vaše bere? Jaz imam upanje!

— Res?

— Poglejte, gospod župnik, v telesu imamo osem litrov krvi in tudi v najslabši krvi je vedno vsaj ena kaplja, ki veruje.

Stisnila sta si roke in župnik je hitro odšel, da bi prišel na sosednjo pot, ki gre med travniki.

Prva hiša, kjer je vstopil, je bila hiša Gilberta Klokéja. Delavec je dobil pri žetvi sončarico. Vrnil se je domov. Bil je še slab in je ležal na postelji. Ko so vrata zaškripala in se odprla, da je planila v sobo svetloba, se je dvignil in skočil na tla; bilo ga je sram; hitro si je zapenjal ovratnik pri srajci ter si natikal cikle.

— To pa je naš župnik! je rekel. Oprostite, nisem pričakoval vašega obiska, nisem mislil na vas.

— Nerodno mi je, da vas motim, Gilbert. Toda imam vzrok, da sem prišel ...

— Gotovo, gospod župnik. Vašega prednika nisem nikdar videl tu, razen takrat, ko je prišel po

telo moje uboge žene, da ga je pokopal. Sedite vendar!

— Hvala.

— Kozarec vina? Ste mogoče žejni? Rad vam ga dam. Toda jaz ga danes ne morem piti.

— Ne; prihajam radi zelo resne stvari. Pregledal bom vso svojo faro in začenjам v Volčjem dolu. Gilbert Kloké, vi veste, da nas država ne plačuje?

— Bral sem o tem v časopisih.

— Prihajam vas torej prosit in vse farane: Hočete nekaj darovati za duhovnike, zame in za druge, ali pa hočete zapustiti vero? Prosti ste. Odgovorite mi po vesti.

Duhovnik je trepetaje povedal te besede, ki se jih je naučil in ki jih bo povedal vsakemu družinskemu gospodarju. Zdelo se mu je, da ima pred seboj vse polje zamišljeno in zaprto. Prosil je. Vas, utrujena od vročine, je molčala. Božja žabica je pela, skrita pod vinskim sodčkom. Gilbert, v srajci in hlačah, s sklonjeno glavo, je tehtal besede, ki jih je pravkar slišal, kakor da bi šlo za sveženj škorij, katerih težo mora poznati. Izgledal je kakor v dneh velikih razprav, njegov razsodni obraz, viseča brada, napol priprte obrvi in stisnjene trepalnice. Kakšni spomini so šli čez njegov spomin? Kakšni razlogi so odločali? Vse bo ostalo tajno. Niti besede ni rekel, niti najmanjše teh, na katere je mislil. Vzravnal se je in njegov vedno pameten obraz je ostal resen.

— Gospod župnik, ni mi preveč za vero, toda da bi je ne bilo, to mi pa tudi ne ugaja. Pokopan hočem biti v blagoslovljeni zemlji kakor moji pokojni.

Duhovnik, ki je mislil reči hvala, se ni zavedel, bil je zmeden, kar na glas je že molil tiho začeto molitev: Sancta Maria, mater Dei... Delavec na to ni pazil. Obrnil se je, brskal je po žepu in izvlekel staro usnjeno denarnico, nato je dal svoj dar v župnikovo roko:

— Nisem več bogat... Ne morem veliko dati, čeprav bi rad. Moja uboga Marija, v nedeljo bo razprodaja...

Duhovnik je, ves bled, vzel med prste novca za dva franka in naredil po zraku znamenje križa.

— Benedicat vos! (Blagoslovi vas!) je rekel. Hvala, Gilbert. Bog vas ne bo zapustil.

— Da, saj ga rabim, je odgovoril mož.

Mogoče bi rekel več, toda župnik je odšel. Šel je preko gozdne ceste, vstopil je pri Ravúju v nizko sobo, kjer je družina peterih otrok, oče in mati, nehavala jesti. Skleda, polna kislega mleka in kruh — to je bilo pred njimi. Ravú je vstal, namršil obrvi in kakor Gilbert gledal duhovnika. Toda med njima so bila vsa gozdna branja, ki jih je delavec imel. Župnik je začel plaho ponavljati svojo prošnjo.

— Ne, gospod! ga je prekinil Ravú; je vse zaman! Veste, da nisem vaše stranke.

— Tudi jaz nisem nobene, razen božje, je rekel duhovnik.

— Dovolj! Kar rečem, rečem! Ne dam za duhovniško kapo...

Župnik je drugič dvignil roko nad prestrašenimi otroki:

— Benedicat vos!

Pozdravlja je odšel. Ravú je šel za njim. Bil je razburjen, morda na dnu srca tudi ganjen. Črni, nakodrani brki so se zganili na njegovem licu.

— Kadar ne boste več imeli kruha, je rekel za odhajajočim duhovnikom, vas ne bom odbil. Kar odklanjam, je stvar sama in ne vi.

Duhovnik je pokimal z glavo, ne da bi se obrnil, med tem ko je Ravú gonil v sobo mater in otroke, ki so prišli na prag.

— Smešno za farja, da je tu župnik, je rekel smehljaje. Tukaj misli na svojo vero.

Duhovnik je nadaljeval svojo bero. Vstopil je v hišo pri Klokéjevi sosedi in debela mati Justa je vprašala:

— Vam lahko dam brez moževe vednosti? Ni ga doma.

— Ne, treba je, da mu rečete, da bo tudi on deležen zasluge.

— Torej ne morem.

— Zbogom, mati Justa!

Duhovnik se je obrnil, toda ni še naredil štirih korakov proti hiši očeta Diznéfa, ko je dobra žena sopihajoč pritekla za njim.

— Čujte, gospod župnik, vseeno vzemite tole! Dala je novčič. Imela je šest otrok.

Oče Diznéf, stari vojak, je napol ohromel, desna roka se mu je nagubala, vrat zvil, oko je bilo pijano in kalno. Sedel je v slamnatem naslonjaču poleg okna.

— Bi raje za mene pobirali! Nikoli več ne grem v cerkev!

Nato pa se je obrnil na drugo stran.

— Pa vseeno vzemite novčiče, ki so na kaminu, to je vse, kar imam. Potem mi pa dajte mir. Pozdravljeni!

Duhovnik je vzel dva, ostale je pustil.

Lapova žena, ki stanuje skoro na robu gozda, mala, živahna žena, skoro še lepa, ki so jo videli iti večkrat v cerkev kakor njenega moža, je videla razburjeno vas; poznala je že vzrok župnikovega obiska. Ni čakala, da bi jo prosil, vzela ga je na stran za hišni ogel.

— Povejte mi, gospod župnik, ali je Ravú dal?

— Ni.

— In Gilbert?

— Pri njem sem začel in je dal.

— Torej bom tudi jaz dala. Mož je vedno na Gilbertovi strani.

Ko je odhajal iz gozda, si je župnik glasno govoril: »Ni preslabo, ne bi mislil, da bi bil Volčji dol najboljši v fari. Kako to? Vendar! Sedaj, Rubió, se ne boj!«

Ni šel po cesti, šel je preko travnikov ter prišel na kmetijo k Liréjevim, kjer ga je Klokéjeva hčerka s prezirom odbila. Ko je šel preko fontenéske poti, je vstopil na bogato kmetijo. Radi vzpetosti je bilo težko kositi s strojem. Kosili so s koso. V šope stisnjeno žito je zgledalo kakor kožuhovina, bolj občutljiva od živalske; prt gibajočega se zrnja, odkoder se je že dvigal vonj po kruhu, kajti vročina je posmodila slamo in sušila zrnje. Prav tedaj so na to žarečo peč stopili ljudje. Žanjejo. Župnik išče svoje ovčice. Trije možje so tu. Sklonjeni so, žareči tilniki, roke, kose, ki jih drže, črtajo polkrog; telo sledi kretnji z manjšim zamahom, noge se vsaka dva zamahljaja premaknejo. Ta, ki je začel prvi, je bil že na sredi brega; kakih petdeset metrov za njim mu je sledil njegov brat in skoro v začetku polja, čisto blizu duhovnika, si je oškrbnil hlapec, šestnajstleten deček, svojo koso na kamenju. Ko je videl skozi lesu prihajati duhovnika, se je nasmehnil, skomignil z rameni in začel kositi. Mnogokrat so v njegovi bližini govorili o župnikih, pa ne dobro. Imel je rdeča lica, toda blede kožo na vratu, na ustnicah že mehko in nagubano radi napol odprtih ustnic, slabotna rast z vsemi mladostnimi strastmi se je skrivala pod obleko.

— Mali, je rekel župnik, prvikrat te srečam. Odkod si?

— S te kmetije.

— Si že bil pri prvem svetem obhajilu?

— Še ne.

Smrt se je režala iz teh ubogih ust, ki so bile modrikaste radi utrujenosti in izčrpanosti. Fant je postavil koso pokonci. Bil je poleg nje čisto majhen.

— Si samo krščen?

— Najbrže, ker sem bil nekdam pri krstu svojih sester.

Duhovnik je povedal svoje besede, da bi obrazložil, po kaj je prišel. In smeh je postal manjši.

— Če te prosim, te ne prosim za denar, prosim te predvsem za tvojo malo dušo. Tudi jaz sem rojen kakor ti, na kmetih. Delal sem kakor ti. Toda jaz sem zapustil to, kar sem ljubil, svojo mater, sorodnike, sosede, da bi vas vse bolj ljubil. Ali nič ne veš o dobrem Bogu, saj nočeš biti med njegovimi sovražniki?

Sonce, ki je že izpilo iz zemlje vso vlago, je sedaj srkalo sočnost iz trave in gozdov. Radi tega so najbrže nastajali beli oblački, veliki kakor pest, ki so plavali zelo visoko, kakor ptiči, ki imajo svoja gnezda med travo pa odlete kvišku. Duhovnik je imel obleko vso potno in prilepljeno na telo. Moža, ki sta kosila, sta dvignila glave, da bi videla, kaj dela hlapec. Otrok je dvignil oči, ki so se srečale z duhovnikovimi, in ne vem kakšna dobrota je vstopila v njegovo, še ne obdelano dušo. Z roko je šel na potno čelo, potrepljal je po žepu in se pošalil, toda z resnično mladostjo v pogledu in v glasu:

— Ničesar nimam pri sebi, toda rad bi vam naredil veselje. Hočete: v nedeljo vam prinesem svoje novčiče?

Preko kupov požetega žita, preko poti, ki so bile med njimi, je šel duhovnik naprej proti drugemu možu in za sabo je slišal škripanje kose mladeniča, ki je začel delati. Ko je bil blizu kosca, ga je duhovnik pozdravil in je hotel začeti govoriti, ko mu je rekel mož resno, ki je uganil ali slišal pogovor na začetku polja:

— Da, zapišite moje ime. Katoličan sem in vi to dobro veste: vsako leto naročim mašo na dan, ko je umrl moj oče.

— In vaš brat?

— Ne vem. Pojdite ga vprašat!

Duhovnik je spel kvišku, krenil je na levo proti ograji. Žito je vonjalo po kruhu. Duhovnik je premotril trdega moža, ki je bil najstarejši in brez dvoma gospodar. Bil je velikan, ki je pri vsakem zamahu segel daleč naprej. Nagovoril ga je, dasi še ni bil pri njem, toda mož je suho odgovoril, ne da bi se bil obrnil:

— Ne!

— Nočete?

— Ne!

Duhovnik je ostal zadaj, klobuk je imel v rokah in je stopal počasi za možem, ki je kosil.

— Zaradi teh, ki so kosili tu pred vami, je rekel, in ki so mrtvi!

Moža sta šla drug za drugim po strnišču in poslušala cepetanje drug drugega.

— Radi vaših otrok, ki brez Boga ne bodo imeli srečnega življenja!

Oba je oplaznilo padajoče žito.

— Radi vaše zapuščene duše, ki bi jo rad rešil!

Kmet ni odgovarjal. Bil je jezen in je divje kosil ter se je hotel spustiti na drugo stran brega. Ko je duhovnik to videl, je odšel proti drugim poljam in drugim srcem.

Ob osmih zvečer se ni prikazal v fontenějskem gradu. Videli ga niso od četrтка. Šele v soboto zvečer so videli iti med bukvami nekega duhovnika Rubió, toda ta ni bil več podoben prejšnjemu. Zdelo se je, da je še bolj shujšal, šepal je naslanjajoč se na palico, toda mala črnikasta glava, ki ni pazila na pot, utrujena, je gotovo poslušala visoko pesem novega življenja. Prihajal je v poletni mrak, ki je prav tako čist kakor dan, le da je slajši.

— No, in bera? je zaklical Mihael, ki je šel preko dvorišča. Je končana?

Srečala sta se pri zadnji bukvi ob cesti.

— Ne morem več, je rekel duhovnik, toda sem poln upanja. Prav ste imeli! Veste koliko družin me

je odbilo, gospod Mihael? Šest! Vse ostale so dale!

— To je pa res čudno!

— In še to: sedaj me poznajo; sedaj sem bolj njihov duhovnik, sedaj se ne bojimo več drug drugega... Oh, gospod Mihael, če bi jih videli! Kako različna dejanja vere! Kakšna priprostost! Kako pogosta revščina! Toda v vsem tem se razkrije skrivnostno srce!

Dokazi — prinašal jih je. Dokazi so bili odgovori, zbrani na polju in po kmetijah. Še enkrat jih je doživljal. Pripovedoval jih je s kretnjo in naglasom. Govoril je o teh iz Volčjega dola, o teh ženjih, o besedah, ki so bile polne nevednosti: »Gospod župnik, jaz sem za vero, ker to pospešuje trgovino. Kako bi pa bilo v trgu, če bi ne bilo nedelj? — Jaz, jaz se ne bojim, jaz sem katoličan in kadar morem, grem k maši. — Vpišite vendar ime mojega očeta, če je mogoče; zadovoljen bi bil, če je v nebesih. Dal bom zanj...«

— In ti, ki so me odbili, je nadaljeval duhovnik, so skoro vsi skušali vse pojasniti; opravičevali so se; eden je imel brata čuvaja na kanalski zapornici in če bi dal za cerkev, bi se bal svojega brata; drugi mi je rekel: »Uradnik sem« in njegovo uradovanje je obstojalo v tem, da je redil neko mladoletno siroto... Oh, gospod Mihael, to so njihovi odgovori. Ubogi so, kakor oni; nevedni so, plahi, trepetajoči; toda vso brezbržnost, da bi odpadli, so zavrgli. Kako jih bom sedaj še bolj ljubil! Od česa so živeli do sedaj? Od katere zaloge milosti? Od krstov in Zdravihmarij svojih prednikov. Toda pogledjte: izpovedovali so osebno vero. In jaz, ves se jim bom posvetil, delal in molil bom zanje, vrnili se bodo. Bog živi Fontenéj, gospod Mihael!

— Bog jih živi! Srečen sem kakor vi in poln nekega veselja, ki je napolnilo naju oba.

— Nisem še jedel in ne se že od jutra prikazal v cerkvi. Zbogom!

— Hvala!

Duhovnik se je oddaljil, odšel je proti trgu. Začelo se je temniti. Čutil je okoli sebe dihljaje gorkega vetra, ki jih je noč vlekla na polje; vsak dihljaj je imel svoj zvok, vsak svoj vonj, vsak svojo govorico: veter s posušene lucerne, veter s strnišča, veter s travnikov, veter iz gozdov in ribnikov. Duhovnik je šepetal: »Bom kakor ste vi vetrčki; ovijal jih bom, miril jih bom in jih polnil z nevidnim življenjem. Šel bom k njim, k vsem... Vedno jim bom duhovnik. Vedno... Zahvaljen, Gospod!«

Na poti ga je pozdravila neka senca.

— Dober večer, Vranar! Kam pa greš?

— Prenočišča iskat!

— Hočeš spat pri meni?

Potepuh, ki je imel polno bisago, ki jo je pokrival okoli in okoli plašč kakor šotor, je dvignil svojo razkuštrano glavo in svoje posmehljive oči.

— Oh! Kaj bi pa Filomena rekla? Vranar v župnišču, Vranar v postelji! Vsa fara bi se jutri temu smejala... Hvala, gospod župnik. Poleg tega pa sem nekam poslan, tudi jaz...

Odšel je. Tema ga je kmalu zakrila s plotovi in med cestnimi nasipi. Po gozdni poti je šel proti Volčjemu dolu. Gozd ga je sprejel, ga skril ter mu pospešil korak. Da ga ne bi videli, se je priplazil do Gilbertovih vrat. Vrata so bila od znotraj zapahnjena. Naselje je spalo, le otročji krik se je zaslišal, ki ga je mati takoj uspavala. Vranar je šel okoli hiše in odprl lesa v zadnjem delu vrta.

Tu je našel na nekem drvu sedečega moža, ki je razmišljal, ali pa je spal. Glavo je imel naslonjeno na roke. Zažvižgal je kakor ptič, ki se zbudi. Senca se je dvignila.

— Potep, hočeš, da te z vilami?

Miren Gilbertov glas je zazvenel po vrtu, a ni ustavil Vranarja, ki je vrgel raz sebe plašč, nato pa dvignil lovsko torbo, ki jo je nosil preko rame.

— Ne plaši se, moj stari, jaz sem, Vranar, ki te prihajam obiskat ...

— Pridi rajši drugič; noč je, nisem razpoložen.

— Ravno radi tvojih skrbi prihajam.

Vranar je med tem, ko je Gilbert sedel nazaj na drvo, stal pokonci, naslonjen na svojo palico.

— Tvoja hčerka, pri kateri bo jutri notar razprodajal ...

— Ne bo me tam! Ne govori mi o njej in če te je ona poslala — molči! Pusti me! Ves sem potrta ... moja hčerka, tovariši, delo, mrtva žena ... vse ...

— Saj pravim, življenje je kakor morje, ki sem ga videl, ko sem bil še majhen: pravijo, da globlje ko se pogrezaš vanj, bolj je slano. Ne morem te ozdraviti, Kloké, toda vem, da si pravičen mož.

— Čemu mi je to v dobro?

— Da ne pustiš, da bi ti, ki so odvisni od tebe, jemali imovino drugih ...

Gilbert se je dvignil in je grabil za beračevo roko:

— Ne govori mi o tem! Zgubil sem ves svoj denar radi hčerkinе prodaje; izgubil sem mir in pokoj. Kaj hočeš, da še več dam?

— Pusti me in me poslušaj! Ko je sodni sluga prišel k njima zadnjega maja, ali mogoče misliš, da je vse Liréjeve živali zapisal?

— Brez dvoma.

— Motiš se.

— Kako?

— Teh ni mogel zapisati, ki so bile v gozdu!

— Skrite?

— Za vruga, vsi v Fontenéj to vedo, le ti ne!

— Tatovi! Moji otroci tatovi! Norčuješ se, Vranar! Toda jaz ti bom te želje pregnal!

— Kar pojdi to noč pogledat tja, pa boš videl, da se ne šalim. Odpri hlev; videl boš, da je troje krav manj; v ovčjaku mukajo štiri ovce, v konjušnici ni najlepše kobile.

— In kje so živali?

Vranar je zamahnil z glavo na levo in desno, da bi pokazal, da so raztresene tu in tam po deželi.

— V zavetju čakajo, da bo prodaja končana. Potem jih bodo pa prodali prijateljem. Toda upniki ne bodo o tem ničesar vedeli, niti notar, niti sodni sluga. In tvoj zet, Gilbert, bo še imel denarja za zabavo! . . .

Dninar je močneje stresel beračevo roko.

— Ne varaj me, Vranar, ali pa te bom poiskal v gozdu in bova obračunala. Moja hčerka tatica! Živina skrita! Povej mi imena krivcev, ki so skrili živino! Vranar, povej in grem!

Vranar je tiho, ne da bi se zganil, kajti noč je bila tiha in ni bilo treba, da bi ga sosedje slišali, povedal imena kmetij ali ljudi. Nato si je vrgel plašč na hrbet in obesil bisago na ramo.

— V gozdu imam svoj brlog; z bogom, Gilbert: to uslugo sem ti naredil, ker si dober mož. Kadar ne bom imel več kruha, mi ga boš dal?

Gilbert se je že vrnil v hišo. Tipaje je vzel cepec, zaklenil je omaro, kjer je bila hrana. Ko je odšel, je bil vrt prazen. Gorka megla je zavijala zelenjavo, hruške, panje, mejo in gozd okoli in okoli. Luna se je morala že dvigati, kajti od daleč nekje se je slišalo tuljenje potepuškega psa; kakor človek, ki ni čisto pri pameti, je začel teči, skakajoč preko ograj, šel je preko polj ter s krepelcem razmikal veje. Tekel je proti kmetiji svoje hčerke.

Kmalu se je prikazala v že blesteči se megli hiša, kjer bo jutri razprodaja. Gilbert je poslušal. Mož in žena sta morala spati. Še bolj se je približal in prisluškoval pri polknicah. Nato je šel previdno ter odprl vrata pri hlevu, pri konjušnici, pri ovčjaku, pri svinjah . . . Ko se je torej prepričal o resnici, je zakričal z vsemi močmi v noč, obrnjen proti hiši:

— Tatova! Tatova!

V urnem teku je zbežal na hrib nad kmetijo.

Dan potem, ko je sodni sluga popisal pohištvo na Liréjevi kmetiji, se je Liré odpravil k notarju. Ta je bil že navajen na take hrupne obiske zasledovanega dolžnika. Za nič se ni brigal, poslušal je proteste; znal je izrabiti trenutek, da je posegel vmes in zaključil: »Prav imate, da nočete biti zarubljeni. Ni prijetno, če človeka vlačijo po lepakih in časopisih na ta način . . . Poslušajte me: spremenite dražbo v prostovoljno prodajo, naredite se, kakor da ste kmet, ki se prostovoljno odpove svojemu imetju. — Hm, res ni prenapačno, toda kako? — Zelo priprosto. Dajte možnost svojemu lastniku, da proda vse vaše pohištvo in vso živino; prepisal bom akt in prodaja bo nekoliko pozneje, na dan, ki ga bomo skupno določili. Prav?«

Nasvet je bil dober in vsak ga je sprejel.

V nedeljo 22. julija, okoli enih, se je pripeljal notar, že starejši, pa še zabaven. Pripeljal se je na dvorišče s svojim pisarjem, ki je nosil aktovko iz turškega usnja. Izklicevalec je prišel že prej, bil je to star mož, suh in bleđ, imel je široka prsa, oblečen je bil črno radi uslužnosti do sodnije, s katero je bil mnogokrat sosed. Povsod po okolici je užival spoštovanje radi svoje vesele nravi, s katero je izjavljajoč. Te tri osebe so se pripravile, takoj ko je bil voz razprežen. Ob vodnjaku in vzporedno s hišo so že bili razstavljeni plugi, brane, sejalnik, dvoje dvokolic, ciza, vetrnik, na drugi strani vodnjaka pa je bila ena železna postelja, ena lesena in še nekaj stolov. Ravno nasproti ob zidu pa je bila najprej ena stara bela kobila, privezana na železen obroček; glavo je imela v senci, telo na soncu, dremala je in rep je zganila le, da je pregnala muhe raz svojega bleščččega se hrpta. Nekoliko dalje je bila dolga miza, za katero je bil izklicevalec — miza je bila

prej v veliki kmečki sobi —, bila je obložena s predmeti, ki bodo prvi prodani: pozlačena stenska ura, kozice, kuhinjska posoda, blago, obrisače, srajce, robci, kupi krožnikov in kovinastih pokrovk. Še dalje nasproti stopnic, kjer je bil vhod, so postavili stol za pisarja in mizo za obleko — za obleko Marije Liré —, tam je bilo črnilo, pero, beležnica in popečaten zvezek, odprt na prvi strani.

— Čez eno uro in pol začnemo z razprodajo! je rekel notar, ki se je sprehajal po dvorišču ter se pogovarjal s strankami.

Ljudstva še ni bilo mnogo, toda pomalem se je množilo. Preko travnikov, po poti, ki vodi od trga, je vsak trenutek prišel eden ali dva, prihajali so previdno, počasne hoje, ter mislili na to, kaj bi se najceneje kupilo. Prihajali so rajši, ko so zvedeli, da sta se Liréja, mož in žena, zaprla v zadnjo sobo, da ne bi bilo očitkov. Nekaj žen je prišlo s spremstvom in med stoječimi možmi so naredile polkrog ter začele sedati na pluge in na kamenit rob pri vodnjaku.

Trška ura je bila pol, notar je odvrigel cigareto, ki jo je kadil, se približal suhemu pisarju, ki je sedel in je iz spoštovanja vstal ter zamahnil zbranim ljudem, da naj molče, in je glasno rekel, oči je imel obrnjene proti zvezku popečatenega papirja:

— Leta 1906 v nedeljo 22. julija bo na prošnjo gospoda Liréja Štefana, kmeta v kraju, ki se mu pravi Trn, v fontenéjski občini, razprodaja pohištva in živali, ki pripadajo Liréju in njegovim ženi.

Ko je prebral, je spremenil ton, gledajoč prisostvovalce:

— Dobro poslušajte, je rekel, običajne pogoje: deset proti sto za dražbo, tri manj za tiste, ki takoj plačajo; vsi pa morajo plačati v gotovini...

Nato pa je dodal:

— Izklicevalec, k svojim stvarim!

Nekateri so se zasmeljali v žgoč dan. Ljudje so bili rdeči radi vročine. Ženske so iskale majhno senco pri vodnjaku. Izklicevalec je vzel pozlačeno stensko uro, kjer sta bila upodobljena dva goloba.

— Gospe, stenska ura za petnajst frankov!

To uro je kupil Gilbert Kloké za hčerko osem dni pred poroko, prinesel jo je iz Korbiní, držeč jo na kolenih, ovijajoč jo z rokami kakor nekaj dragoce-nega, medtem ko je bodoči zet vodil pokrit voz.

— Za petnajst frankov petdeset, za šestnajst, šestnajst petdeset...

Črna koprena Marije Liré se je pokazala čisto blizu za zavesami. Skoro nihče je ni opazil. Notar je izgovoril: »Izdražbano!« in nekdo je odnesel uro.

Drug za drugim so bili prodani predmeti, ki so bili naloženi na dolgi mizi. Kljub vsemu izkliceval-čevemu prizadevanju ni bilo previsokih ponudb.

Toda oživel je, vsaj nekoliko, proti trem, ko je notar naznanil prodajo konj, goved, ovc in ko se je mlad trški dečak, ki ga je komisija najela, pognal proti beli kobili, odvezal konopec in obrnil žival, da bi jo predstavil občinstvu. Dvesto mož in žena iz Fontenáj in iz sosednjih trgov je bilo sedaj tu. Kmetsko orodje je bilo razneseno na vse strani. Pri-bližali so se. Šum in smeh se je dvignil.

— Pogledamo malo na zobe? je vprašal neki kmet.

— Stara je, je rekel drugi.

— To pa radi tega, ker je bela, je rekel tretji. Ko sta jo Liréja vpregala, se mi zdi, da je bila drugačna.

— Za stopetdeset frankov, je prekinil izklice-
valec.

Nagnil se je naprej, s pestmi je bil naslonjen na mizo, z očmi je iskal nemih višjih ponudb v sosednjih očeh, ko je neki porogljiv glas iz konca dvorišča pri vходу na pot, ki vodi proti trgu, zaklical:

— Liré! Pokaži se, moj dečko, poglej!

— Vranar kriči, je rekel notar.

Vsi pričujoči so se obrnili.

— Liré, je zopet zakričal Vranar, ali ni ta črna kobilica, ki se vrača, tvoja? Poglej vendar!

In v resnici, lepa črna žival se je pravkar prikazala na bregu. Počasi je prihajala, zdelo se je, da sama, med dvema suhima plotovoma proti domačemu hlevu.

— Liré, poglej sedaj še svoje krave!

Troje belih krav je šlo za kobilico. Mulile so robidne poganjke.

— Poglej, tvoje ovce! Vse se vrača! Vse gre domov!

Mogočen klic se je izvil iz množice in se valil proti gozdu. Ženski glasovi so vse prekričali.

— Kloké! Gilbert Kloké! On je pastir!

Šum je naraščal. Možje, ki so sedeli, so vstali; ti, ki so kramljali bolj v ozadju dvorišča, so se rinili proti poti. Vso človeško maso, hitro ali počasno, je gnala radovednost v isto smer. Naredili sta se dve veliki skupini, ki sta segali do srede dvorišča, dvoje obcestnih meja. In po poti med temi živimi plotovi, ki so se gibali, med iztegovanjem rok, med dvigajočimi se palicami, med dvignjenimi klobuki, ki so pozdravljali dogodek, je hitela kobilica, glavo je nosila visoko, bila je preplašena, za njo so šle bele krave, nato ovce, nato Kloké, ki je bil višji od radovednežev, bled in utrujen, šel je naslanjaje se na svojo palico. Glavo je imel obrnjeno proti kmetiji in ni nikomur odgovarjal.

Liré se je prikazal na pragu. Bil je v najlepši obleki, v tej, ki ni hotel, da bi jo prodali. Za njim mu je govorila preplašena in trepetajoča žena, ki ga je skušala zadržati. Toda ni je poslušal. Imel je nastop kot poljski delavec, izvežban pri stavkah in pri težkih besedah. Njegova mehka obleka je bila dvignjena, obraz, poln energije, je bil razsvetljen,

brke je imel privihane, gledal je prezirno, telo je imel ukrivljeno, zaklical je:

— Preženite živali, tovariši, pomagajte mi, da jih spravim z dvorišča! Niso naprodaj!

Izvil se je Mariji in treščil v sredo skupin. Tovariši ga niso ubogali, ker so jim bile potrebe enega šala. Večina ga je celo skušala ustaviti. »S Klokéjem se hoče pretepati! Ustavite ga!...« Ognil se je nastavljenim rokam. Tekel je h črni kobili, da bi jo spravil na pot. Toda živali so prestrašene stekle na vse strani po dvorišču. Ženske so se kriče razbežale. Sredi trušča človeške množice je le eden ostal miren in nem. Vse se je vrtelo okoli njega. To je bil Kloké. Roke je naslanjal na palico. Liré, ki je nehal tekati za kravami in za črno kobilo, se je hitro obrnil in navalil proti njemu. Pest mu je pomolil pred obraz.

— Kanaliija! Vi ste izdali svojo hčerko!

— Stran z nogami! je zakričal Gilbert, čigar roke so zavihtele palico po zraku, da se je Liré umaknil.

— Ne udarjajte tako močno!

— Ti pa tako ne govori! Ničesar ne izdajam; prignal sem živali, ker so na razprodaji; vso noč sem tekal za njimi; vse imam; vračajo se, da plačajo zate.

Pogledal je ljudi, ki so se v hipu zbrali okoli njiju; bili so radovedni, norčevali so se, ali vznemirjali, pač kakršnega so bili značaja. Ta veliki Gilbert, tako miren, jih je zopet pomiril.

— In ni nikogar med vami, ki bi rekel, da to ni prav? Če je kdo, naj reče!

Za hip je bilo tiho. Liré je spoznal, da ga ne podpirajo. Spustil je pesti, ki jih je držal na prsih pripravljene, da bi udarile. Dvignil je rame, zdelo se je, da se smeji.

— Mislim, da se to ne tiče drugega kot mene?

— Ne; nočem, da bi kdo rekel, da je moja hčerka tatica.

— Ubogi neumnež! Ona je peljala telico v so-
sednjo vas.

— Lažeš, Liré!

— Ona je prosila mlinarja, da bi spravil kobilo. Z vsem je soglašala... Ali vas je sram, da bi si ohranila nekaj imetja?

— Da, Liré, sram me je, kakor neke stvari, ki ni pravična.

— Tem slabše za sodnijo. Ne bodo prodali krav; nimajo pravice, da bi jih prodali? Gospod notar?

Ko se je obrnil, je videl Liré notarja, ki se je s težavo rinil med stisnjenimi vrstami ljudi.

— Kaj je vendar, Liré, ali so te živali res vaše?

— So moje ali od koga drugega, to ni važno; ne boste jih prodali, temu se protivim.

— Niste prvi, Liré, ki je tako napravil. Skrili ste jih, na druge kmetije ste jih dali...

— Oprostite, gospod notar, vprašanje je, če jih je sodni sluga zapisal v svoj zapisnik. Lahko pogledate; tam jih ni. Protivim se prodaji!

To je rekel s poudarkom. Premeril je notarja. Z naraščajočim veseljem je poslušal mrmranje ljudi okoli sebe: »Prav ima... če jih sodni sluga ni zapisal... To, to je po zakonu... Tako je treba narediti, kakor predpisuje zakon... Tem slabše za te, ki verjamejo vanj...«

Toda njegovo veselje je bilo kratko. Notar se je dvignil, štel je po dvorišču raztresene, ustavljene živali.

— Peljite črno kobilo v konjušnico. Spravite v hlev troje krav in troje ovc! In hitro! je kričal... Le eno stvar ste pozabili, Liré. Ste, da ali ne, podpisali akt o razprodaji?

— Seveda sem ga podpisal.

— No, dali ste mi možnost, da prodam vse vaše pohištvo in živino, vse... Slišite?... Gospodje, nadaljujmo s prodajo; za meno!

S pogledom je iskal Gilberta Klokéja, pa ga ni bilo več.

Ko je Gilbert povedal to, kar je bilo potrebno, je odšel iz gneče. Prišel je na skrajni del praznega dvorišča, skoro do ogla hiše, pri vstopu steze, ki vodi v gozd. Stal je, duša mu je bila na pragu, kjer je Marija jokala; čelo je naslanjala na tram ter ga skrivala z rokami. Videla je očeta; a ni pritekla k njemu.

Polglasno je rekel, ne preglasno, da ne bi vsi slišali:

— Marija! Marija; Vse sem ti dal, ti pa svoje kradeš! Marija, niti beliča nimam več, ti pa mi odnašaš še polovico časti! Marija, jaz ti govorim! Jaz ti to pravim, a mi ne odgovoriš!

Jokala je naprej. Množica je prišla s smehom in kramljala z notarjem. Prijatelji so se bližali, sovražniki bodo prišli.

Gilberta je zaklical neki glas; spoznal je, da ni Marijin. Odšel je po bregu do kraja, kjer steza preseka ograjo. Videl je, da sta pisar in izklicevalec zopet za mizami. Videl je, da so se pričujoči razmikali, Liré je tekkel med njimi, vstopil je v hišo, nato je odšel iz nje, v roki je držal majhen kovčeg iz platna, z drugo pa je vlekel Marijo, ki se je skušala skriti za moževim hrbtom... »Zbogom! Pustite me! je kričal Liré. Vsi ste me izdali! Ne bom se več vrnil sem!« Štefanov črn klobuk iz mehke klobučevine in Marijin, podoben cvetoči kapici, sta se oddaljila in izginila.

Vzdolž ob meji pa je Gilbert dvignil roke.

— Marija! je rekel. Moja uboga Marija, nimaš več od česar bi živela! In vendar sem te jaz vzgojil! Šel je naprej in dodal:

— Nekoliko... Kolikor sem mogel...

Zbežal je proti Volčjemu dolu, preganjal ga je pojemajoči izklicevalčev glas, ki je klical:

— Lepa bela telica naprodaj! Lepa bela telica, ki jo je privedel pošten mož.

Gozd ga je zakril . . .

Dva dni nato je, ko se je pod mrak vračal z dela na stezi pod drevesi, ki gre preko Voró in se obrne proti Fontenáj, opazil Mihaela Meksimé. Mladi mož je šel počasi in v isto smer kot on. Nekolikokrat se je ustavil, da bi poslušal ali boljše vdihaval. Gilbert bi se mu lahko ognil, kakor se je ognil tolikim ljudem iz Fontenáj, odkar je sodni sluga prišel k hčerki. Sramota ga je napravila nevljudnega. Toda ne, sedaj je podaljšal korake in preden je dosegel izprehajalca, je zakašljaj, da bi ga opozoril nase. Mihael se ni obrnil ter je šel naprej; toda stegnil je roko v tistem hipu, ko je delavec šel blizu njega in ljubeznivo je položil roko na Gilbertovo ramo, da se ta ni niti potrudil, da bi se izvil ali ustavil. Spoznal ga je, ne da bi ga videl; pomiloval ga je.

— Prav je, kar si naredil v nedeljo, Gilbert!

— Tudi zelo žalostno je, gospod Mihael.

Odšla sta drug ob drugem po poti, na katero je prihajalo nekaj blede svetlobe, padala je na njune obraze, na grmičje in na travo. Mihael je še vedno držal roko na delavčevi rami. Padajoča tema je zmešala njune obleke, kakor je drugod bratovsko spojila kamenje, drevesa, griče, hiše, ljudi.

— Veš, Gilbert, kaj si čestokrat rečem, kadar mislim nate in na nekatere druge, najboljše v okolici, na te, ki so ti podobni?

— Ne, tega pa res ne vem. Ne vem niti, kaj mislite o meni.

— Pravim si, da z duhom presegaš svojo obrt . . .

— Da, včasih je to mogoče.

— Da ne poznaš le sebe. To je dobro, to mi na tebi ugaja in me dela sosednega tebi . . . Najbrže ti niti ne zapaziš, da so tebi ukradli resnico . . . tebi in milijonom drugih; toda ti bi jo ljubil, če bi jo lahko videl, o tem sem prepričan.

— Kakšno resnico, gospod Mihael?

— To, ki te dela prav tako plemenitega, kot sem jaz in po kateri si lahko še bolj...

Umolknila sta, eden, ker je mislil, da bi bilo brezkoristno dalje govoriti in drugi, ker mu te vrste pogovori niso bili domači in ker ni našel besed za odgovor. Toda Gilbert je spoznal, da ima ta bogataš bratovsko dušo, neke vrste nežnost, ki ni bila položena na nobeno navidezno vzajemnost, ampak na skrivnostne reči, ki jih vsak čuva zase v največji tajnosti.

Prva zvezda je zagorela nad topolom, ki se je zdelo, da se je hoče dotakniti s svojim vitkim vrhom. Oba sta jo gledala in njuni duši sta se morali nekje v neskončnosti srečati. Šla sta počasi, neka milina je bila v začenjajoči se noči.

— Vedno ste bili tako dobri do mene, gospod Mihael... Rad bi vam nekaj povedal; za nekaj prosil...

— Kaj, moj prijatelj?

— Da bi odšel. Po vsem tem, kar se je dogodilo, ne morem več tu živeti... Ne upam si več gledati ljudi, zdi se, da vsi mislijo na Marijo in na Liréja, kadar me srečajo... Nihče drug razen vas ne misli name. Odit hočem.

— Kaj boš delal tam daleč?

— To, kar tu.

— In kam hočeš iti?

— Da bi peljal vaše vole, če bi jih prodali v septembru. Kjer bodo oni, tam bom ostal.

Mihael je po kratkem razmišljanju odgovoril:

— To je mogoče, Gilbert, imam šest starih volov, ki bi bili ravno za sladkorne pridelovalce. Če se bom odločil, da jih prodam na semnju v septembru, te bom obvestil.

Dal je delavcu roko in nista več spregovorila. Toda mislila sta drug na drugega, ko sta šla vsak po svoji poti sredi gozdov, ki so postali vsi črni in nad katerimi je visel pas neba kakor železna pre-

graja, da se polja po končanem dnevu ohladi in zgladijo na nakovalu.

Mnogokrat sta se še videla v avgustu. Slučajno sta se srečavala na poseki, ali na poti v Fontenėj ali na sosednjih grajskih poljih. Nekdaj sta se le pozdravila in šla; sedaj pa sta oba rada govorila. In le eden se je temu čudil in to je bil Gilbert. Ko je govoril četrť ure z Mihaelom, je razmišľjal ves dan, včasih še več dni o tem, kar sta govorila, in bil je kakor ti, ki se vrnejo s potovanja.

Proti sredini meseca, ko sta se pogovarjala na oglu ovsenega polja in fontenějskega travnika — jerebice so se beže klicale — je Mihael rekel:

— Moda je, da se laskamo delavcem in obsojamo plemenite. Res je, Gilbert, da smo propadli eden kakor drugi. Na isti bolezni bolehamo: lenoba in ošabnost. Vse sovraštvo je odtod prišlo. Ko še niso bili razvajeni ne od avtomobilov, ne od lova, ni bilo lastnikov, ki bi se bolj razumeli z delavci kakor plemiči. Neki davnini pripadava ti in jaz. To je eden izmed vzrokov najinega prijateljstva.

Gilbert si ni upal odgovoriti, ker je imel malo skušenj izven Fontenėj; toda na dnu srca je spoznal, da je bilo to res zanj in za Mihaela. In ljubil je tega, ki je govoril prosto o vseh rečeh.

Nekoč drugič v začetku septembra si je upal tako daleč, da je vprašal:

— Vendar ste vi vedno proti sindikatom, gospod Mihael? To razumem, to ni vaš svet, toda je moj. O tem se ne bodo nikdar sporazumeli.

— Motiš se!

Mihael se je smejal. Boljši je bil ta dan. Zrak se je v gozdu nasrkal življenja in ga odnašal v dalj. Bolnikove dolge ustnice so ga vsrkavale, njegove rjave oči, razsvetljene radi odboja gorke zemlje, so se napolnile z njim. Ni lagal ta mož, ni razmišľjal: pokazal je svojo navdušeno dušo.

— Motiš se, Gilbert... To, kar me jezi, to, kar me skrbi in žalosti, to je nemogoč, vznemirljiv ideal, proti kateremu so vas pognali, če je ubog, se ne bi nihče hotel zadovoljiti; to so vaša od vaših vodij porezana krila; pohlep namesto pravičnosti, sovraštvo namesto ljubezni. Toda dobro poslušaj! Vse se lahko spremeni... Če je delo nekega dne povišano, če je nad njim blagoslov, tedaj, Gilbert, bom z vami živ ali mrtev in bom veroval v boljšo zemljo, to se pravi plemenitejšo, v novo viteštvo in v povratek svetih med srečen narod... Tudi res, da je to svetel dan... ta je, na katerega upam... Zbogom, moj stari Kloké! Mnogo bi ti še lahko povedal. Kmalu mi bo žal, da nisem več govoril s teboj.

— Meni tudi, gospod Mihael.

Gilbert je gledal za oddaljujočim se mladim možem, dokler je mogel. Srce je imel polno te žalosti, ki ne pričakuje slovesa, zato da nas muči. Mislil je: »Enega prijatelja imam; toda kmalu bom moral reči, da sem ga imel, ker ga bom zapustil.«

Gilbert Kloké torej ni bil nič presenečen, ko je videl, da prihaja na predvečer semnja v Korbiní, ki se vrši drugi torek v mesecu, fontenéjski čuvaj.

— Kloké, je rekel Renard, gospod grof vam pravi, da bo jutri prodal šest velikih volov. To noč je treba oditi, če jih hočete peljati na semenj.

Delavec je ravno žel grašico na polju blizu trga. Stresel je svoje cokle, ki so bile polne blata, kajti deževalo je vse jutro, nato je šel z roko v svojo brado, da bi premislil in je rekel:

— Pripravljen sem!

— Gospod grof mi je rekel, naj vam rečem o trgovcih iz belgijske strani, iz Severa...

— Recite vendar Pikardijci, to je njihovo ime!

— No pa! ... da bo Picardijcev mnogo v Korbiní... Torej se nudi prilika, da bodo naši voli dobro prodani za na polja sladkorne pese v Pikardiji.

— Bom torej šel z njimi, kajne?

— Če hočete.

— Če bi me silili, ne bi šel . . . Čujte, Renard, ne da bi vas hotel prezirati s tem, kar bom rekel, toda zakaj mi ni prišel gospod Mihael sam povedat? Prijatelja sva.

— Bolan je, leži. To ne gre. Torej na svidenje, Gilbert! Obilo sreče pri Pikardijcih!

Gilbertov obraz je postal teman. Z glavo je pozdravil čuvaja, ki se je vračal v grad. Nato je vzel šop trave ter skrbno obrisal rezilo svoje kose in ko je pogledal na sonce, ki je kazalo, da je ura proti petim, je zapustil polje, da bi šel zaklenit svojo hišo.

Izmed vseh sosedov v Volčjem dolu je povedal le materi Justi. Ko je del vse stvari v red, kakor je hotel, da so med njegovo odsotnostjo, se je snažno oblekel, pristrigel je svojo ridžo brado ter povezal v zavoj obleko, da bi jo odnesel sabo; nato je legel na posteljo ter nekoliko spal. Pred dnevom je potrkal na okno sosedove hiše. Tako je bilo dogovorjeno. Dobra žena je napol odprla okno in se takoj umaknila radi gozdnega mraza, ki je šel noter.

— Mati Justa, tukaj je ključ, čuvajte ga, dokler se ne vrnem.

— Bo to kmalu?

— Mislim, da ne; srce imam bolno.

— Pozdravite ga, moj ubogi Kloké. Toda to ni lahko, kadar bolezen prihaja od otrok . . . Vsega se bom spominjala: da bom odprla sobo, kadar bo lepo, da bom pazila na čebele, da bom izkopala krompir, o čemer vam bom dala račun . . .

— Še nekaj, je rekel Gilbert.

— Kaj pa? Kako je vam za na pot mrzlo!

— Naznanil vam bom svoj naslov; pisali mi boste novice iz Fontenéj, zlasti novice o gospodu Mihaelu.

Dobra žena je pomaknila svoj debeli, veseli obraz naprej, kjer je Gilbert v sivini končujoče se noči spoznal oči, polne usmiljenja.

— Jaz nisem dovolj učena, je rekla, toda moj sin Štefan in moja hčerka dobro pišeta . . . Če bo kaj novic v Fontenėj, vam jih pa bosta pisala . . . Težko mi je, Gilbert, da odhajate, sosedstvo je postalo kakor sorodstvo . . . Zbogom!

— Zbogom!

Pol ure pozneje je šest najlepših volov iz grajskega hleva, šest velikih, belih volov, ki so bili privesani za roge in zvezani po dva in dva, šlo s svojo delavsko hojo po poti v Korbiní. Spredaj pred prvima dvema, na levi, pa je Gilbert Kloké držal bič.

— Torej, Kloké: imeli boste hrano in petdeset frankov na mesec kakor tovariši. Vaši voli niso podkovani?

— Ne, gospod, pri nas jih ne podkujemo bolj od ovac.

— Jutri zjutraj boste šli v kovačnico. Pojdite!

Mož, ki je tako končal svoj prvi pogovor z Gilbertom Kloké v mali pisarni, prevlečeni z zelenim in črnim papirjem, je imel trd obraz, govoril je kratko, imel je prirezano brado in vedno je nosil ščipalnik, podoben tem, ki so pogosti pri matematikih. To je bil gospod Walmery, še mlad gospodar velike kmetije Pen-Fendí (Rezan kruh), diplomirane kmetijskih šol, sin starega uradnika, ki je sam zapustil svobodno kariero. Gospod Walmery je pospremil novega volarja do konca hodnika, ki loči pisarno od družinske jedilnice in ki se odpira na dvorišče. Tu se je nagnil ven.

— Juda, to so volovi iz Nièvr. Dajte jih privezati v tretji hlev.

Vrnil se je v hišo, pognal se je do tja, kjer je bled dan šel poševno preko preprog in videli so ga že čez nekaj minut, ko je govoril s služkinjo. Gilbert Kloké je našel na dvorišču svojih šest volov, zvezanih po dva in dva. Vzel je svoj bič, vrezan med poganjki božjega lesa v Fontenáj in ko je iztegnil roko na vrat Plavca in Sivca, je čakal na poslovodjo kmetije, Juda Heilmana, ki si je umival roke pri koritu v ozadju velikega dvorišča. Delovodja, ki je bil sklonjen, se je dvignil, stresal svoje gole roke in prišel odvihajoč rokave pri srajci. Občudoval je Gilberta radi njegove rasti, radi njegove vesele nihajoče hoje, radi mladostnosti, radi odločnega pogleda njegovih oči, ki so imele barvo Severnega morja, ki so že oddaleč izpraševale novega volarja. Ta velikan, oblečen v dolge hlače in v srajco, je

imel obraz in brke kakor podoficirji, drobne, privzdignjene zlate barve.

— Gilbert ste? je rekel. Malo star za potovanje!

— Lahko bi vam rekel, da ste malo mlad za zapovedovanje in ne bi imel bolj prav kot vi. Po delu me boste sodili.

— Tako je prav. Pojdite razvezat svoje živali... Kaj je ta okras za jermenom? Navada!

Pokazal je rdeč šopek, ki so ga delavci iz Nièvr obesili na jarem njihovih volov, da jih okrase.

— To, gospod, to je znamenje občudovanja, ki ga imajo ljudje pri nas za najlepše pare volov. Bili so gizdalini v Fontenáj. In lahko so bili.

Z lahkim udarcem biča je obrnil prvi par volov.

So videli! je mrmral. Nobene pohvale za živali, kakor so moje! Ali imajo Pikardijci samo vole?

Šest volov je šlo v procesiji in on je dodal:

— Lepi so njihovi voli iz Pikardije! To bi bilo za božične jaslice!

Dvoje kobil je bilo privezanih za primerjavo, ki jo je lahko vsak na dvorišču naredil ta čas, med privedenimi niverneškimi in živino pri hrani, zgnani na dvorišču. Prizor je bil res poln kmečke lepote. Šest velikih belih volov je počasi hodilo okoli kupa gnoja, ki je bil stlačen, ter se je dvigal nad osemdeset centimetrov v višino nad dvoriščem. Okoli njega je bila ograja iz železnih kolov, kakor jih je videti na kmetijah, kjer ljubijo trojne zgradbe. Na tej gnojni ploskvi, ki so jo spravili na sredo dvorišča — več kakor šest sto voz gnoja — ki ga bodo raztrosili po prahah, je korakalo štirideset volov, ridžih ali bledih z belimi lisami, nekaj ogromnih, kupljenih na kmetih, ki so morali priti sem, na to gorko pomešano steljo, ki se je kadila pod njihovimi trebuh, podnevi in ponoči v jeseni, podnevi in ponoči pozimi, ter so odšli pomladi na travnike, da so se odebelili, preden so odšli v klavnico. Na gotove razdalje so bila nameščena korita, polna vode, in

druga, polna sladkorne pese, ki je prišla iz čistilnic ter je bila pomešana z razsekljano slamo. Voli so jedli, pili ter nadaljevali svojo pot v krogu ali pa so mirno stali, kakor je pač kateremu ugajalo. Ograja je imela le eno odprtino, čisto v ozadju, v delu, ki je bil od hiše najbolj oddaljen. Toda tu je bil priklenjen pes, ki je z očmi oprezoval za svojimi jetniki in čuval ta edini izhod. Golobi, kokoši, race so živele z živalmi na istem dvorišču in se grele pri istem skritem ognju. Okoli gnojišča je bil hodnik, tlakovana cesta, kjer so ljudje, živali in polni vozovi mogli iti, nato je bilo pravokotno poslopje, delovodjevo stanovanje, konjušnica, hlev, star ovčjak, drug hlev, delavnice, skednji, skladišča, svinjaki; stene so bile iz rdeče opeke, prav tako strehe. Nad vso to ogromno kmetijo pa so gospodovala krasna vrata med dvema stebroma iz opeke, nad njimi pa je bil okrasni steber tudi iz opeke, ampak pozelenel radi neviht in očrnel radi prahu in dima. Edino od tu, kadar je bil kdo na dvorišču, je lahko opazoval polje, zemljo, nekoliko zeleno in rumeno. Vendar je bilo slutiti proti zapadni strani, da je za zidno ograjo zelenjadni vrt in nekaj dreves, zaprtih v to kmečko trdnjavo; preko sploščene strehe je bilo videti nekaj vej, že razjedenih od rje.

V tem okviru rdečega kamenja, okoli gnojišča, je bil to lep pogled, ko je počasna procesija belih volov iz Nièvr, ki so jih ocenjevali, ko so šli mimo, delavci, zaposleni v hlevih so obstali, voli so se ustavili, da so jedli pičo in golobi so se prestrašili teh visokih rogov in dolgih hrbtov. Vsa kmetija razen delovodje, ki se je zdelo, da ne kaže prevelikega zanimanja zanje, se je zdelo, da je rekla: »Lepe živali! Dobro vodene! Kako lep rdeč šop za jarmom!« Gilbert je čutil, da ga opazujejo; šel je pokonci, za njim pa šest volov, šel je tako do hleva, kjer je našel dvajset drugih volov iz Nièvr, toda mlajših in navajenih, da so jih vlekli za vratove. Ko je jemal

svoje vole iz jarma, se je smejal, misleč na te vratove in na to vprego, ki zgląda kakor cunjá, pod katero se voli krivijo radi napora in se zravnjajo, kadar gre lahko.

Popoldne je bil Gilbert zaposlen s skrbjo za svoje živali in da je šel po kmetiji. Niverneški volar je videl lepe kmetije, trdne in mnoge boljše izrabljene, toda nikjer ni srečal pod enim samim kmetom tako razsežnega posestva, tako prostornih hlevov, toliko stvari, niti tega videza industrije, tovarne, kot je bil tu, v tem mejnem kotu, kjer je zemlja sama raskava in neplodna. Kajti prihajajoč iz kolodvora, ki je bil kilometer oddaljen, se je čutil zelo tujega v tej deželi brez mej, ravna, kjer je obzorje vseeno kratko, radi v daljah nejasnega dneva, odkoder so se odražali le nenatančni obrisi vasi, štrlečih tovarniških dimnikov, odlomki predmestij, ki so padali na polje. Imen ni vedel; vedel je le, da se velika skupina hiš, skoraj mesto, skozi katero je šel, imenuje Onaing.

Radi sonca in muh so živali mukale ter hodile po dvorišču, odkoder se je med zidovi dvigal vonj po gnoju. Štirikolesni vozovi, ki so vozili zadnje snopje, so se vračali vsi prašni. Slišati je bilo kletve, rožljanje verig, udarjanje konjskih in volovskih korakov, ko so stopali preko praga. Nato so volarji, ki so stanovali v Onaing ali kje blizu, zapustili kmetijo. Gilbert Kloké je vstopil s temi, ki so stanovali na kmetiji, v sobo, okrašeno s prečnim papirjem, kjer je služabništvo jedlo. Dolga povoščena hrastova miza, vrči piva, beli krožniki in serviete — na Viží jih ni bilo —, dva volarja, trije hlapci, zaposleni pri konjih in pri prevozu, dvoje žena iz mlekarne, ki sta vonjali po kislem mleku, in na koncu mize veliki Juda Heilman, ki je imel obraz tolst in surov in poleg njega ... Ko je Gilbert Kloké opazil v mešajoči se svetlobi svetilke in dneva mlado delovodjevo ženo, se je obotavljal sesti, preplašen, kakor če bi bil pred veliko gospo iz nivèrške dežele.

Vendar Perina Heilman ni bila visoka gospa. Oblečena je bila v črno obleko, preko katere je imela naramni predpasnik iz slezenastega platna; bila je delavna, preprosta, vesela, na vse je pazila, od kuhinje in kokoši, do mlekarne in celo do hlevov, in ti, ki so poznali kmetijo, so pravili, da je delovodja, ta je bila delovodkinja, in da eden dela ves hrup in drugi vse delo. Toda Gilbert ni videl drugega kot kostanjeve lase, lepo zglajene kite, zvite nad vratom, droben vrat, bled od žil, rožnato lice; nekoliko okroglo, ne tako lepih potez kakor gospa Meksimé, manj poduhovljena kot gospodična Antonija Žakmén, toda sladko, radi tako pravičnega hotenja, radi neke tako pripravljene dobrote ter radi oči, ki so ga gledale, njega, novega prišleca. Priklonil se je z glavo, nerodno, kakor je to delal v mladosti pred Marijinim kipom, ki je visel na hrastu ter je sedel. Gospa Heilman se je v veliko Gilbertovo začudenje prekrižala, ko je sedla za mizo, nato je prinesla juho. Ljudje so pridno jedli ter se glasno pogovarjali med seboj. Gospa Heilman se je včasih smejala njihovim rečem, toda nanjo niso merili, bolj radi njene plemenitosti kakor radi ugleda. Mož, zdravnan, večji za glavo nad drugimi — čeprav so bili nekateri velike rasti, — je umerjeno jedel juho, kruh, meso ter pil v močnih požirkih pivo, gledajoč steno nasproti sebi, kakor če bi zadaj videl polja, kjer je bilo spravljanje končano, kjer je utrujena zemlja pričakovala in zahtevala počitka. In on je mislil na polja, jim delil setve ter jih silil k življenju. Razmišljanje in računanje je le redko kdaj zapustilo te male trdne oči, trde do zemlje, trde do ljudi, trde do živali. Pri mizi je bil kakor nem. Ukaze je dajal zjutraj ob pol petih ali ob šestih, kakor je pač bil letni čas, ko so bili vsi delavci te velike kmečke tovarne zbrani na dvorišču.

Večerja se je končala, ko je eden izmed volarjev potegnil iz svojega žepa pipo in zavoj belgijskega tobaka, prižgal ter se zleknil na stolu in njegov obraz

se je zdel rdeč in moder radi svita ognja in dima. Ostal je pri mizi, z rokami naslonjen na njo, medtem ko so drugi hlapci zapuščali sobo, da bi kadili zunaj, ali se ohladili, ko so dekle pospravljale krožnike in vrče. Gilbert ni rekel niti besede. Tudi on bi rad kadil, toda dejanje tega Pikardijca, ki si je prižgal pipo v bližini gospodinje in še čisto blizu nje, se mu je zdelo proti vljudnosti. V Nièvr niso tako delali. In nekaj, da bi poučil in nekaj iz želje, da bi ga videli, je odmaknil stol od mize, ga nesel do peči, ki je bila v koncu sobe ter dvignil svojo kapo in vprašal:

— Lahko, gospodinja, prižgem, prosim?

Pokazal je pipo v svoji dlani.

— Seveda, gospod Kloké. Tukaj lahko vsak kadi.

Obrnila se je, da je to rekla. Nato je znova poslušala svojega moža, ki je bil mnogo večji od nje ter je glasno govoril, kakor če bi ošteval gospo Heilman, radi kakega pogreška pri delu, ki ga je dovršila. Ko je zapustil jedilnico, je pomagala služkinjam pospravljati in ko je šla mimo Gilberta, je rekla:

— Nisem še videla tako lepih volov iz Nièvr, kakor so vaši. Če so še pri vpregi dobri, je to res lepo.

— Zelo jih hvalite, je rekel Gilbert ter pomaknil čepico nazaj in na tihem je ponovil to, kar so rekli o njih.

Ko je pokadil, se je dvignil. Soba je bila prazna. Na dvorišču, pod zvezdami brez lune, so dremale živali, leže ali stoje z razkoračenimi nogami, da bi bolj stale. Gilbert je želel, da bi poznal svoj novi dom. Velika vrata so ostala odprta do desetih; potem je bila kmetija zaprta in je bila kakor trdnjava iz opeke na ravnini vzdolž katere je bril veter. Gilbert je šel naprej, roke je imel v žepih. Od nekod je prišel gorak in trepetajoč zrak. Troje mož je sedelo na kameniti klopi, na desno od vhoda. Še bolj daleč je

Gilbert slutil drugega, ki je dal roko okoli neke ženske, brez dvoma služkinje. Nenadna žalost ga je obrnila od te strani, kjer se ljubijo. Volar je sklonil glavo skozi vrata na levo in tam preko, kjer so se v noči pogrezale poti, zemlja, telegrafski drogovi, je opazil ogenj, ki ni razsvetljeval in okoli katerega se je zibala drobna svetloba.

— Kaj je to? je vprašal.

Neki glas je odgovoril:

— Velika peč v Kievrén, Kievrén v Belgiji. Še ničesar ne poznaš?

Ni odgovoril, toda obrnil se je in šel proti hlevu, kjer bi moral spati.

Njegova postelja ni bila več, kakor v mladosti na Viži, postavljena v hlevski kot in obdana s plotom radi živalskih rogov, ampak je visela pet čevljev nad zemljo, sredi dolge vrste živali, razsvetljena od svetilke, ki je visela na železnem kavljju. Gilbert je šel po lestvi, ko je pregledal jasli, da bi videl, če ničesar ne manjka njegovim volom in nad tridesetimi pregibajočimi se hrbti, razporejenimi na desno in levo, katerih belina se je manjšala bolj in bolj do konca dolgega poslopja, je skušal zaspati. Kljub utrujenosti radi potovanja je dolgo časa bedel. Ni mislil niti na Marijo, niti na naselje Volčji dol, niti ne na svoje tovariše, na nič tega, kar mu je bilo nekdanj sosednje. Sramota, strah pred trpljenjem, to je povzročilo, da se je umikal spominom ter je mislil na čas, ko je ležal na precej podobnem ležišču pri gospodu Fortié. Primerjal je to preteklo s tem, kar je pravkar spoznal v Pikardiji, in je zaključeval: »Zakaj sem prišel v Onaing rajši kot v Lyon, ali v okolico Pariza, ali na šampanjska polja, kjer je tudi poznano sladkorno pridelovanje?« Nobenega razloga ni našel za to, čutil se je tujca, ki ga nič ne veže in nič ne zadržuje. Premislil je še enkrat najmanjša večerna dela in obraze ljudi. Proti volji se mu je vračala slika te žene, objete od moža v mraku po-

slopja, in ga vznemirjala. Doma se je malo brigal za dečke in dekleta, ki jih je srečaval, vse zaljubljene, mogoče je le pomislil: »Poročili se bodo, čimprej tem bolje.« Toda na tem ležišču v Pikardiji, zakaj so bila ta videnja bolj vabljiva? Zakaj se je kri volarja, ki je že dolgo živel, razgrela kakor mladeničeva? Gilbert je razumel, da sprememba ni le okoli njega. Čutil je, da je mnogo šibkejši kot v Fontenáj. Priče njegovega navadnega življenja so bile tako daleč, tako daleč...

Silen pikardijski veter je zavijal okoli hlevskih zidov.

Naslednjega dne, ko je nakrmil svoje živali, je skrbno ojarmil štiri najboljše vole z jarmi, ki so bili okrašeni z rdečim šopkom, trdno odločen, da zapusti Pen-Fendí, če bi ga silili, da spremeni to lepo niverneško navado. Ko je ustavil svojo vprego pred vrati delovodjevega stanovanja, je šel kakor drugi volarji in hlapci iskat z maslom namazan kos kruha in liter piva, ki ga je dal v staro torbo, ki mu jo je posodil eden izmed tovarišev in je odšel na polje. Heilman jim je razdelil naročila.

To je bilo težko delo, daleč ob potoku, ki ga je bilo lahko spoznati po nekaj pritlikavih vrbah in po zeleni travi. Prostrana planota brez sence! Zemlja, že nekaj mesecev suha, se ni razmikala pod lemežem; bila je kakor dolge grude, kakor bruna, legala je preko pluga, dvigal se je prah iz nje, oster dim, poljske miši in žuželke, ki niso mogle dovolj hitro zbežati, so tekle možu preko cokelj obenem z izvlečenimi žitnimi koreninami. V majhni razdalji od Gilberta so delale druge vprege. Toda ustavljale so se bolj pogosto kot njegova in za dalj časa. Ni še bilo deset zjutraj, ko je prostor, obdelan od Gilberta in njegovih volov, bil med rumeno barvo strnišča kakor pega, mnogo širja od drugih, ter se je kadila, kakor blaten kanal, obsevan od sonca.

— Dobro delo, je rekel Heilman, ki je šel mimo, obut v škornje in s slamnikom na glavi; toda vaši voli bodo trudni do vrha.

— Niti oni, niti jaz, je odgovoril Gilbert.

— Bomo videli, ko bo prišlo puljenje sladkorne pese. Petdeset hektarov, stopetdeset tisoč kilogramov je treba odpeljati pred 15. novembrom.

Gospodar je šel po svoji poti, manjšajoč se v polju, toda še vedno večji kakor delavci, s katerimi je za trenutek govoril.

Zvečer v Pen-Fendí niso govorili o drugem kakor o tem nivernèškem volarju in o njegovih volih. Gilbert je slišal pri mizi svoje ime, mrmrali so, hvalili, ali pa se norčevali. Jedel je, bil je nekam bolj truden kot včeraj in nekam bolj tuj. Zvečer je kadil na istem prostoru poleg peči. Delovodjeva žena ni pazila nanj, bila je zaposlena, da je služila ljudem in da je odgovarjala na klepetanje dekel, ki so govorile o svojih načrtih za naslednji dan, za nedeljo. Toda, ko so možje odšli, se je približala Gilbertu, kakor je to storila sinoči, stala je poleg njega, ki je sedel.

— In vi, je vprašala, kaj delate vi ob nedeljah?

— Nič, gospa Heilman.

— Ne greste k maši?

— Ne.

Dala je s sočutno kretnjo roko na volarjevo ramo.

— Tako nesrečni izgledate, gospod Kloké. Dober delavec kakor vi! Ali vam denarja manjka?

— Ne.

— Če ste bolni, vam ne bo hudo tu; skrbeli bomo za vas, kar povejte!

Čutila je, da jo gleda kakor pes, ki ga božamo; videla je v tem blešččem, dolgem pogledu prese-nečenje, hvaležnost, ganjenje, željo, da bi to ne bilo končano. Zasmejala se je:

— No, ko boste le en teden tu, se boste na vse navadili. Niste več mlad fant, pa vsak bi vas imel za velikega otroka! Moj ubogi Kloké!

Oddaljila se je, noseč stol na svoj prostor, in že je bila vsa v delu. Gilbert se je dvignil. Odšel je, ne da bi se obrnil, odšel po hodniku, se obrnil tja, kjer so se obračali voli na gnojišču in je pribežal na konec poslopja v bližino kovačnice, katere ogenj je ugasnil. Sedel je ter šel z rokami preko čela, da bi pregnal sladko videnje in besede, ki so se vračale: »Moj ubogi Kloké!« Kako je to rekla! Da, prav tako, kakor je to nekdanj rekla Adela Mirèt, žena, ki jo je ljubil,

ta, ki jo je v tej zapuščenosti posebno ljubil. To je bil isti naglas, ista kretnja in v pogledu ista čista nežnost: »Dobro mi poglej v moje oči, moj Kloké, dobro mi poglej, trpim, kadar trpiš ti!« Oh, kako stare besede, medtem nikdar slišane toliko let in ki so vstale v hipu pri spominu na preteklo in so mu ovijale srce! Tako lepa je bila ta gospa Heilman! Gilbert je zaslišal konje, ki so se brcali v sosednji konjušnici; preklinjajoč je tekel, kakor da ne bi delal nekaj navadnega, in jih je z udarcem jermena ločil tako divje, da si je rekel:

— Kaj mi je vendar ta večer, da sem tako divji do živali?

Naslednjega dne, v nedeljo, je on, tako varčen, odšel takoj, ko je opravil pri živini; zajtrkoval in kosil je v krčmi v Onaingu in se pod noč vrnil na kmetijo. Ves dan je blodil sam kakor vojak, ki pride v garnizijo, po valensienski poti in po zakajenih četrtih poleg kolodvora.

Kmalu je začelo deževati. Več tednov niso mogli delati ne moške, ne konji in ne voli. Dan se je dvigal pozneje in se je hitreje pogrezal v meglo, ki je ležala vse popoldneve nad polji, kjer so delali, in ki je odšla takoj, ko je začelo sonce slabeti. Potem je prišel čas spravljanja sladkorne pese. V razmočeni zemlji so vozili sedaj Gilbert in njegovi tovariši štirikolesne vozove, napolnjene s sladkorno peso, do sladkorne tovarne v Onaing. Nivernèški voli so komaj vlekli, čeprav jih je bilo šest, voz po kolovozih, ki jih je silna teža razrezala. Treba se je bilo ustavljati, da so si živali oddahnile. »Kaj iščeš na obzorju, Kloké? Drevesa? Pri nas jih ni. Dobro prijateljice? Moj stari, čas je minil. Kozarec piva? Blizu tebe je.« Previdno so se šalili iz njega radi njegovega ne preveč prijetnega pogleda. Poskušali so ga povpraševati, da bi videli, kaj ve o svetu. Toda ni bil pripravljen. Po nekolikih neuspešnih poskusih, da bi govoril o nivernèški deželi, ali o drugi stvari, so ga tovariši nehali

motiti pri njegovem razmišljanju. Gledali so ga kakor enega teh pastirjev, ki izgube govorico, tako po malem in ne vedo z drugim govoriti kakor z ovci in psi.

Kaj mu je bilo? Neka trdna in slaba misel ga je obvladovala. Bolje bi storil, da bi zapustil kmetijo. Toda manjkalo mu je volje. Čutil se je slabega, ostal je in se skrival, da bi videl iti mimo ženo Jude Heilmana. Gospodinja ni kazala, da bi opazila čudno obnašanje tega moža, ki je oprezal za njo zjutraj in zvečer. Ni se približal, gledal jo je, ko je šla preko dvorišča, ko je odpirala okno, ko je spremljala trgovca, ali obiskovalca. Kadar je bil blizu nje, pri kosilu, je bil v zadregi in takoj, ko je pojedel zadnji kos kruha, je odšel. Odkar je živela sredi te hiteče služinčadi hlapcev in dninarjev, se je morala že večkrat braniti proti enemu ali drugemu. Toda ta je bil posebne vrste, bolj mračen, bolj vznemirjajoč. Kaj naj stori? Že drugi dan je spoznala, da ie v Gilbertovem molku strast in ogibala se je, da ne bi dajala pretvez temu malopridnemu sanjarenju; toda njen način ni bil prisiljen in gospa Heilman je bila pred volarjem tako vesela, tako živahna in naravna, kakor če ne bi ničesar opazila. »Če ga odpravim,« je mislila, »kam bo šel?«

Nekega dne pa ga je vendar poklicala. Bil je tretji teden v oktobru. Neki mesar iz Kievrén je prišel v Pen-Fendí. Na hodniku je glasno govoril z delovodjevo ženo. Bil je to prijatelj in redni obiskovalec na kmetiji, včasih je kupoval; poizvedoval je za cene in za stanje živali. Imenoval se je Ivan Urmel: velik mož, mlad, ugleden, pošten in živahen pri svojih stvareh.

Gospa Heilman je bila sama pri hiši; moža pred poldnem ne bo. Dala je kozarec piva temu belgijskemu mesarju, ki ga je odklonil z roko in je poprosil, da bi obiskal hleve. Mlada žena ga je spremljala do hodnika, pogledala je na dvorišče, kakor če bi

nekoga iskala, rekla nekaj besed čisto tiho gospodu Urmelu in zaklicala s svojim nekoliko zategnjenim glasom:

— Gospod Kloké!

Ridža brada in bleščeče se oči Nievernèjca so se prikazale v strešnem oknu.

— Gospod Kloké, pojdite z gospodom Urmelom pogledat hleve!

Mesar, ki je nosil na roki sivkasto kozjo kožo in le telovnik, kakor večina njegovih tovarišev iz Sentr ali iz Pariza, kadar potujejo, se je ustavil pred Gilbertom ter ga gledal s prikrito, resno in nemo pazljivostjo. Majhen zgib je dvignil gladko pristrižene brke. Končal je svoje izpraševanje z zmajanjem glave, čigar pomen je ohranil zase, in šel za Gilbertom, ki je kmetijo dobro poznal in je mogel pojasnjevati. Prvi nemi hip je minil, potem pa sta mnogo govorila. Govorila sta o Franciji in o Belgiji, o travnikih in trgovini in Gilbert je začel pripovedovati o svoji mladosti in o oblikovanju sindikatov nivernèških drvarjev. Drugi je pritrjeval: »Poznam; pri nas ravno tako; le zdi se mi, da ste brez vere v vaši deželi. — Ona nas ne ovira. — Vas, nas ona podpira.« Nekoliko pozneje je rekel: »Gilbert Kloké, treba bi bilo, da bi prišli pogledat k meni!« Bil je dobričina ta mesar iz Kievren. Bratski je bil do neznanega volarja, ki ga je srečal na kmetiji; imel je silo, ki ni rabila besed, da pritegne v sočutje, ki ga je bilo lahko uganiti, celo kadar se je šalil.

— Kakor se mi zdi, rabite razvedrila; veste kaj, pridite na lepo nedeljo!

— Kaj je to?

— Kievrenski praznik, proščenje, ali kakor rečemo pri nas, lepa nedelja, ki je v nedeljo po 18. oktobru. Pri nas boste.

— Bom prišel, je rekel Gilbert.

Nedelja 21. oktobra je bila zanj odlog in skoro vesel dan. Proti pol desetim je stopil na tramvaj, ki

pride iz Valensién za v Onaing in v pol ure je bil v Belgiji. Mesarjevo hišo je bilo lahko najti; treba je bilo le iti ob tračnicah in ob koncu ulice na desno. Zelena hrastova vrata nasproti mesnice, soba, ki je služila za jedilnico, zadaj kuhinja, nato dvorišče in skladišča; hiša je prijazno izgledala.

Gostitelja sta sprejela Gilberta kakor prijatelja in gospa Urmel, drobcena, sladkih in nemirnih oči radi gospodinjskih skrbi, mu je stregla kakor princu. »Sedite; boste skodelico kave? Imate rajši pivo? Urmel, daj no premoga v peč; gospoda Klokéja gotovo zebe.«

Ubožec, že dolgo ni poznal take uslužnosti dveh bitij, pripravljenih, da ga sprejmeta, skrbita zanj in ga razvedrujeta. V sobi je občudoval okusno okrasje, ki je pokrivalo stene, pobožne podobe, dvoje gamsovih glav iz žgane gline, hrastove stole, belo pobarvane, lepe mnogobarvne posode, nekoristne v skromnem gospodinjstvu, klešče za sladkor, za šparglje, žlice za ribe, žlice vseh oblik in velikosti, kupe in košare iz blesteče se kovine. Občudoval je. Pripovedovala sta mu zgodbe iz Kievren. Pozabil je na svojo. Dolgo časa je ostal pri mizi v gorkoti peči. Mesarjeva žena je uganila, da je Francoz veliko trpel in da je bil brez vsake moralne pomoči. Rekla je resno, kajti imela je neko resno dobroto:

— Postreči grem odjemalcu, medtem pa se vi oglejte tu, toda prosim vas, da imate odslej hišo kakor eno izmed svojih prijateljev.

— Mojega prijatelja torej, je odgovoril Gilbert, kajti ne poznam jih, vsaj ker tako ne nazivljem gospoda Mihaela.

— Nimate prijatelja? Niti moža, niti žene? Oh, tako... Zardevate... Oh, ni prav, da ste nama to prikrivali! Francoza to ne postara... Morali bi se tega spomniti... Zabavajte se!

Moža sta preživela dopoldne kakor otroci, Gilbert se je navzel nekaj veselosti od veselega značaja

mesarja Urmel. Streljala sta na karabinko; bila sta pri igri papagajev, videla sta plesati delavce in delavke iz Kievren in okolice; obiskala sta prijatelje, ki so jima nudili kavo in ko so se ločili pozno zvečer, ko so skupaj večerjali, so bili dobre volje in zadovoljni, da so se spoznali. Urmel je vprašal:

— Na svidenje, kajne? Kako dolgo boste še ostali na Pen-Fendí?

— Mogoče teden dni, mogoče vedno. Toda če bom ostal, se bom vrnil sem.

— Vendar pred 17. novembrom, je rekel Urmel, kajti takrat grem na potovanje.

In tramvaj se je pogreznil v noč proti Onaing.

Najbolj mračni tedni v letu so prišli. Ves dan in vso noč so se podili deževni oblaki. Morje je dalo vanje življenje in hrano za milijone klasov in cvetic, dreves in ljudi, za rastline in živa bitja. Zapovedalo je vetru: »Razdeli sile, in to kar je preveč se bo vrnilo v globočine, da znova odide.« In veter je namakal Severne pokrajine, vso Belgijo, Flandrijo, Nizozemsko in nizke pokrajine Nemčije so komaj spravile zadnje pridelke; možje so kleli poleg v blato žavoženih voz, bili pa so tudi dnevi, ko so morali ostati doma ter čakati, da se zjasni, pa se kar ni hotelo.

Žalostne ure, nevarne za te, ki imajo v srcu nezdrave sanje. Pred koncem prvih štirinajst dni v novembru je gospod Walmery dal populiti ogromne množine sladkorne pese, ki je zorela na petdesetih hektarih zemlje. Veliki vozovi so vozili pridelke v tovarne. Gospodar je torej naročil Heilmanu, da nadaljuje z obdelovanjem zemlje in kljub slabemu vremenu so šle vse vprege ven in razmočena zemlja se je bleščala za njimi, oglašena od železnih plužnih desk. Možje so si pokrili rame z starimi oblekami; ali z vrečami. Nevihta je gonila svoje črne vode iz vzhoda na zahod, iz severa na jug in celo živali so imele rdeče trepalnice radi neprestanega udarjanja vode. Veter je razmetaval preletavajoče se vrane. Trava se je zvijala pod grudami. Včasih so se delavci vrnili, ker niso mogli vzdržati radi plohe. In če se je zgodilo, da je ostal eden sam na polju, je bil to vedno Gilbert Kloké, ki so mu dali nov plug, ki so ga vlačili trije pari volov, ki so sopli proti svojim iztegnjenim podkolenicam.

Tako se je bilo treba v četrtek 16. novembra v naglici vrniti na kmetijo že ob desetih. Nebo je bilo prevlečeno z enim samim oblakom, brez razpoke in

ki se je zdel nepremičen. Lilo je že od zjutraj, da so živali vzdrgetavale s kožo.

— Živali ne vlečejo več, je rekel Heilman. Lahko bi zbolele. Možje vrnite se!

In ko je videl, da Gilbert nadaljuje svoje delo, je zaklical:

— Ukaz je za vse, za Nivernejce kakor za Flandrijce!

Gilbert kakor da ni slišal.

Šest volov je v nalivu vleklo naprej, oddaljevali so se, zaviti v meglo svojih dihov in sopar, ki so se dvigale iz njihovih hrbtov. Volar za njimi v modrikasti meglici svoje poteče se vprege se je zdel mnogo večji kot navadno.

— Pogini, če hočeš, Nivernejec! Toda če ena tvojih živali zboli, boš ti plačal stroške!

Vsi plugi, razen enega, so drug za drugim odšli proti kmetiji. Gilbert je ostal sam na neizmernem polju. Bela pega njegovih volov se je pomikala po zemlji, v nevihti, pod nizkim oblakom. Vaški otroci, ki so gledali od daleč skozi okna, so govorili: »Kdo je ta, ki je tam in je bel?«

Gilbert ni ubogal, ker je sovražil Heilmana, ker se je strast polastila volarja in ga je napravila nespametnega. Ni več spal. Prepiral se je s hlapci za najmanjše stvari, zlasti s temi, ki se mu je zdelo, da jih ima gospa Heilman rajši. Delovodjo ni več pozdravljal, tudi odgovarjal mu ni več. Neobčutljivi Heilman je prenašal ta značaj in se radi tega ni vznemirjal. Celo opravičeval ga je. »Star je,« je pravil. »Mogoče je prinesel sabo skrbi, za katere nihče ne ve. In še, on je močan.« Moč mu je ugajala, kakor najlepša stvar, ki jo je poznal.

Ne, ni od doma prinesena žalost zmešala Gilbertu glave, to je bila soseščina te lepe mladosti, ki jo je srečal na kmetiji in oddaljenost družinskih stvari, ki so slabile duha in telo. Kako so bile daleč priče njegove sramote, vsi ti, ki bi se lahko norče-

vali, pomagali ali svetovali! Nič več ga ni spominjalo matere Kloké, nič več mladosti, niti let lju-bezni, niti dolge dobe, ko je Gilbert ostal zvest hiši, vrtu, leseni postelji, kositrasti žlici in spominu smrti. Štefan, Justin sin, ni pisal. Novice o gospodu Mi-haelu niso prišle. Vse navadno je bilo prekinjeno, tovarništvo, pogovori, delo v gozdu in na travnikih. In v praznini je rada malopridna želja. Bila je te-mu, skoro staremu možu, gospodar. Niti ena beseda ga ni opogumljala, niti en pogled. Gilbert je dobro videl, da se ga gospa Heilman čuva, da se ogiblje pogovora z njim. Silna ljubosumnost mu je zagren-ila ukaze, pregled, Heilmanovo navzočnost. Zaho-telo se mu je, da bi šlo kolo preko tega veseljaka, mirnega in mladega; želel je, da bi videl, da ga je konj udaril, ali da ga je strla vreča zrnja, ki je padla s skednja, ali da bi se zlomila lestev pod delovodjevo nogo. Če bi mož zginil, bi postala žena manj odpor-na, slabejša in nihče ne bi tako čuval nad njo... Gilbert je čutil, da ga obdajajo zločinske misli. Vča-sih se je samega sebe zbal; spoznal je svojo neum-nost; spoznal je, da je doba, ko je mogel ženi uga-jati, minila in tedaj ga je zgrabil obup. »Čemu ži-vim? Čemu delam, ko se nihče ne briga zame? Ko me nihče ne bo več ljubil?« Tovariši so pravili: »Kaj mu je?« Z nikomer ni več govoril; zjutraj je vsta-jal, ne da bi spal, spraševal se je, če ne bi bilo naj-bolje, da bi zginil. Nato je prišla žena po kmečkem hodniku; neki glas je klical deklo; neka roka je od-mikala zaveso v veliki sobi in divji pohlep se je vnel v volarjevih očeh, kri mu je zaplala in oči so gledale kakor mačkove, ki zalezuje bližnjega ptiča.

Kako se je v malo časa spremenil! Kje je bila sedaj njegova misel o pravici? Ni več mislil; ljubil je. Novost skušnjave je zmagala takoj to zapuščeno bitje.

Ko je Gilbert delal v nevihti, si je izmislil, tako ga je obvladala neumnost, pred seboj nad praho, ki

so jo zorali njegovi voli, veliko ženo, rožnato, pokrito kakor gospo, in njene mirne oči, ki ga sočutno zro, moj Bog, prve dni. Videl jo je, naglas je govoril z njo, tako, da so se voli, ki niso slišali več svojih imen, čudili in izgubljali na pogumu.

Čez eno uro je volar vendar spregel svojo vprego in se vrnil. Ko je privezoval vole pred polne jasli, je mislil, da preobleče perilo in obleko. Ker pa ni imel več kakor dvoje oblek, je moral obesiti telovnik, klobuk z velikimi krajci ter premočene coklje na klin ter je obul škornje, ki jih je nosil le ob nedeljah. Prišel je k tovarišem.

Ti so delali na pokritem skednju, ki je bil sezidan ravno nasproti stanovanju in na drugi strani preko dvorišča, med skladišči, ki so se dvigala nad njim. Heilman je ukazal, da naj očistijo in namažejo kmečke stroje in voze. Delavci so nezadovoljni mrmrali, da so jim dali tako delo. Niso se žurili, klicali so drug drugega ter se vzpodbujali, da bi zapustili delo, govorili so dovolj glasno, da bi jih slišal delovodja, ki je pregledoval hleve. In ker tega ne sme nikdar manjkati, kadar jih je več, ki se jim ne ljubi delati, zato sta se dva moža sprla na skednju, kjer je Gilbert začel skladati debela drva. Prepir je bil na pol resen in možje so spoznali, da se nudi prilika, izpiti steklenico piva na stroške gospoda Wal-mery, da bi zalili spravo. Držala sta se za roke. Gilbert je posredoval.

— Dovolj, je rekel Gatién, poškodoval ga boš. Najmočnejši si, ne bodi strahopeten!

— Najmočnejši?

Mali Viktor Valon je zardel kot opeka, stisnil je Gatiéna, da bi ga zadušil in ga je vrgel v prah proti kolesu nekega voza. Krik. Heilman je vstopil; zaklel je po navadi; ločil pretepača; vendar je na skrivnem ljubil pretep in kazanje moči, zato je rekel:

— Vendar lepo . . . Ti vražji Valon! . . . Dva nankrat bi premlatil . . . No!

Viktor je, zasopljen in pokrit s prahom, dvignil pas pri hlačah, počasi obrnil svojo glavo, kjer so žarele majhne oči, rumene in zakrvavljene kakor bikovske. Stal je med vozom in kupom debelih drv, na katerem je stal Gilbert. Pet ali šest mož je prišlo iz hlevov, iz kovačnice in skladišča in ju smehljajoč se gledalo. Gatién je popravljaval voz pri svoji rdeči kravati in skomiznil z rameni. Zunaj je lilo dalje. Dež je padal na zeleno zidovje lope, ki je bila odprta v smeri dolžine in je zapirala dvorišče. Delovodji se je hotelo zabave. Oster vonj dvignjenega prahu je podžgal živce.

— Za vas Viktor stavim; je rekel . . . Plečat je mali Valon! . . . Najbolj močan! . . .

— Kaj stavite? je rekel v kotu oglar.

Neki glas poleg njega, ki se je nagnil ven, je dodal:

— Glej, gospa Heilman gre: ta, ki bo zmagal, objame gospodinjo!

— Tako je! je reklo nekaj smešnih glasov. Kdo se bo šel?

Heilman ni nič rekel. Čutil je s to družabnostjo kakor vsi. Tudi on je videl prihajati svojo ženo. Prišla je, bolj pritekla, skakajoč s kamna na kamen, obuta je bila v coklje, na glavo si je dala siv šal, ki ga je jemala zjutraj, kadar je bilo zelo mrzlo, da je šla nadzirat v mlekarno.

Ko je vstopila pod obširno streho, sta še prišla dva moža iz konjušnice in iz skednjevev kakor golobi, ki se spuščajo s strehe in Viktor ji je rekel: »Gospodinja, ta, ki bo v boju zmagovalec, vas bo objel!« skomiznila je z rameni kakor matere, ki mislijo, da je pač zrno neumnosti v zahtevah njenih otrok in je rekla:

— Prišla sem, da povem Heilmanu, da je pivo pripravljeno.

Sedla je na hrastovo tnaló, ki je ležalo ob steni. Stisnila je obrvi. Opazila je Gilberta, ki je skočil z visokega kupa na tla in ki se je pripravljál na boj. Telovnik je vrgel na vozno oje in se pognal na dva koraka pred Viktorja.

— Vas vse izzivam! je rekel.

— Bravo, stari! je nekdo rekel... Lepo izgleda!...

Saj si zanič!... Daj, Viktor, pouči ga!... Dol z Nivernejcem! Živeli Valonci!

Nasprotnost dveh plemen je vse oživila. Vstopili so v polkrog; iztezali so vratove, mnogi so kazali rumene zobe nad radi mraza razpokanimi ustnicami.

— Pazi Viktor! Večji je kot ti.

— Je, je pa tudi trideset let starejši... Ne pušti ga iz oči, Viktor!

Oba sta molčala, kakor dvobojevalca in vsak je tipaje gledal telo drugega ter iskal prostor, kamor bi zasadil svoje roke. Toda med tem ko je mali krčil noge in se pripravljál za skok, je ostal Gilbert pokonci, le noge je nekoliko razkoračil, roke dvignil, prsa in boke je imel nezavarovane. Viktor je mislil, da je to radi pomanjkanja spretnosti. Sklonjen se je pognal proti Nivernejcu, ga zgrabil pri zadnjih rebrih in zbral vse moči, da bi ga zvrnil, da bi ga zamajal na levo, na desno, da bi ne mogel dihati ter da bi mu klecnile noge. Vratne mišice so se mu vozlele pod kožo. Gilbert se je komaj zganil; videli so le, da mu je lice zardelo in da je usta napol odprl radi pomanjkanja zraka. Pustil je, da se je njegov nasprotnik izčrpal. V hipu pa so se dvignjene roke spustile; ovil jih je okoli sklonjenega Viktorja, ga dvignil, se v bokih zravnal ter zavrtel moža, čigar noge so šle v krogu. Kriki veselja in jeze, vsi pomešani so obdali bojevalca: »Dovolj! Premagan je! Ne! Ubil ga boš! Presneto!« Gilbert je še med tem, ko so oni še vpili, dal roke pod telo svojega na-

sprotnika, njegovi prsti so se zajedli v obleko in telo, dvignil ga je in ga je držal na koncu rok. Viktor je kričal in se otepal. Vsi so se dvignili. Heilman je v šumu ploskanja in krikov dal znamenje: »Dovolj! Pustite ga!« Gilbert je spustil na tla prestrašenega tovariša, ki se je preklinjevaje rešil.

— Živijo! Gilbert, je rekel Heilman med smehom, zmagali ste! ... Kje pa ste se naučili?

— V gozdu se človek vsega nauči, je rekel Gilbert, nadevajoč si telovnik nazaj.

— No, se je nekdo oglasil, ne boš objel gospodinje?

— Njegova stvar! je rekel Heilman. Pojdite pit! ... Vsi! ... Pivo je pripravljeno ...

Hlapci so šli za delovodjo in so stisnjeni v skupinah odšli po dežju. Dva zadnja sta pogledala nazaj. Gospodinja je še sedela na hrastovem tnalu. Ni se smejala. Ona dva sta odšla.

Gilbert Kloké je ostal sam z njo. Ves je pobledelel. Ni si upal, da bi se približal ... Ker ni ona ničesar rekla in ker ga je gledala nekako očitajoče in sočutno, je vendar prišel plaho kakor otrok. Mlada žena je zgledala kakor cerkven kip, bila je sicer nekoliko razburjena, vendar materinska.

— Objemite me vendar, ker ste zmagali, je rekla. To ni greh.

Nagnil se je in jo poljubil na lice. Ni ga odbila, sam se je umaknil.

— Gospod Kloké, je rekla, to, kar je greh, je misel, ki jo imate v srcu. Mislite, da nisem videla? ...

Nič ni odgovoril, toda po obrazu je postal bel kot smrt. Govorila je počasi, oči je imela široko odprte in polne dobrote.

— Mož pri petdesetih letih! Mož, ki ima hčerko moje starosti, poročeno kakor jaz! ... Sramota je, da me zalezujete ... Dobra sem bila do vas od začetka ...

Slišala je tih glas, ki je rekel:

— Da.

In mož se je še bolj oddaljil.

— Nočem vas odpraviti; služite si svoj kruh; toda to se mora nehati!

Glas je odgovoril:

— Da, nehalo se bo.

— In takoj ter za vedno!

Prvič jo je pogledal dobro v obraz in videla je, da je smrt v resnici stopila v volarjevo srce.

— Zbogom! je rekel.

— Kam greste? ... Ne gonim vas! ...

Ni odgovoril. Obrnil se je in vzel klobuk in krenil proti vzhodu, tam kjer se je skedenj odpiral na dvorišče in dvorišče na polje. Neki glas s kmetije je zaklical:

— Ej! Kloké, tod! Pot si zamenjal!

Glas, bolj blizu ga je klical:

— Ostanite, moj ubogi Kloké! Ne gonim vas! Smilite se mi, le ne morem ...

Niti eden, niti drugi glas ni ustavil, niti zadržal volarjevega koraka. Njegova visoka senca se je kazala skozi vrata kmetije. In Gilbert je krenil na levo, hodil je hitro, ne da bi kaj videl, po blatu, v dežju, ki ni ponehaval.

Bilo je okoli poldne.

Ko je bil že več kot dve sto metrov od kmetije, se mu je zdelo, da sliši v vlažnem zraku ženski klic in besede: »Vrnite se!« Toda v njegovem srcu je bila smrt. Ubožec je šel po zapuščeni poti. Ni čutil vode, ki mu je tekla po vratu in po rokah. »Mož pri petdesetih letih ... Sramota je, da me zalezujete! ... Prav ima! ... Ni več vredno živeti! ...« Ni vedel kod je hodil; bežal je; veter je divjal. »Pognala me je! ... Nikogar nimam več na svetu ... Nikogar! ... Kakšno življenje sem imel! Sedaj je konec! Podoben sem bil drugim ... Bednik sem ... Vendar si bolje začel, moj ubogi Kloké ... Pojdi,

pojdi! Ne vračaj se!... Sramota je, da me zalezujete... Kloké, tebi, tebi je to rekla!... Bodite mirni, gospa Heilman, daleč bom odšel, ne bom se več vrnil.« S težavo se je poganjal proti vetru, proti nalivu; blato je zadrževalo njegove škornje, oblak je šel kakor valjar preko mrtve zemlje in zaprtih hiš...

Kloké je težko dihal; gledal je preplavljeno zemljo, ki je ležala pod njim. Mraz, tema, utrujenost, sramota, žalost nad vsem življenjem, vse to je pomešano izoblikovalo mogočno norost, ki se je razvila pod silnim nalivom v pršenju voda, ki so slabile kri. Črna ptica, krokar, sloka ali priba je stekla pred Gilbertom, ki se je hitro ustavil: »Pustite me, vi drugi! Ne dotikajte se me! Dovolj sem že nesrečen!« Krila so bežala v viharju. Skušal je spoznati, kje je. Ko je odšel iz kmetije, je šel po poti, ki gre preko polj proti vasi, nato pa proti Kievrén. Vso kri mu je pognalo v obraz in v možganih ga je tiščalo. Kloké je z blodečimi očmi gledal vaške hiše na svoji levi in je mislil: »Da le najdem valensiénsko pot, pa se bom vrgel pod tramvaj... Saj gre mnogokrat... Ne bodo me več spoznali, ko bom mrtev.« Obotavljal se je. Temna slutnja ga je zadrževala... Ali so bili to glasovi, ki so prihajali v vetru s kmetije? Ne. Prostrano kmetijo je nevihta zabrisala. Blatna pot, zvijajoča se preko polj, ni imela drugega potnika kot volarja. Kloké je zelo daleč pred seboj opazil majhno lučko, brez dvoma razsvetljeno okno katere izmed kievrénskih hiš in to ga je spomnilo na Kievrén, ki je čisto blizu in na mesarja, njegovega prijatelja... Njegova uboga, utrujena glava se je trudila, da bi se spomnila nekega datuma... Kako je že rekel Urmel?... O katerem dnevu je že govoril?... Ne o 17? O potovanju? Spomin ni odgovarjal. Misli so se zapletle. »Ne vem... Ga ne bo več tam?... Vendar bi se mu zasmilil...« To je bilo tisto šibko upanje, ta

šibek spomin, ki je oviral Gilberta, da ni šel po poti, ki doseže tramvaj. Pognal se je naprej, premočen, ne da bi več mislil, pijan od bede. In v viharju je dosegel Kievren. Nato je z zadnjimi močmi odprl vrata pri svojem prijatelju Urmelu in padel v gorko sobo.

Čez dve uri se je zbudil v postelji, poleg katere je bedel Urmel. Mesar je prijel za roko ubovega Nivernéjca in rekel:

— No, stari, kako je? Zakaj ste prišli v takem času? ... Zgrešili ste pot, kaj ne? ...

Kloké je še imel v pogledu ostanek neumnosti.

— Mislim sem, da nisem, kakor so drugi, Urmel; pa sem kakor oni; nimam, od česar bi živel! ...

— Ne bojte se! je odgovoril mesar ter dal znamenje svojemu prijatelju, da naj molči; ne bojte se, dokler bo pri meni kruh, vam ga ne bo manjkalo. Bodite mirni; ste že boljši.

Na te besede je vstopila žena. Ni si razlagala tega, kar se je dogodilo. Toda uganila je mnogo bolje kot njen mož, da tu ni bilo pomanjkanje prvo. Z modrim glasom je rekla:

— Škoda, da ti jutri odideš, Urmel. Treba bi bilo tega moža potolažiti. Srce je bolno. Bi ti mogel odpovedati pot v Faí?

— Bolje bom storil!

— Kaj neki?

— Odvedel ga bom.

— Bo hotel?

— Žena, Gilbert Kloké je naš prijatelj. Če bi ga mogli vrniti na pot?

— Tako bodi, je rekla žena.

Naslednjega dne, v soboto, je Gilbert vstal zelo pozno, kakor če bi na predvečer mnogo pil. Hotel

se je posloviti od Urmela. Toda ta ga je zadržal. Vprašal ga je:

— Zvečer grem na potovanje. To je že dolgo dogovorjeno. Ker pravite, da sem vaš prijatelj, se pač ne bova ločila; me spremljate?

— Kam?

— V Faí-Manáž, ki ni ravno predaleč od Kievrén.

— Kaj boste delali tam?

Mesar se je obotavljal odgovoriti ter se je kljub nemirnosti začel smejeti in je rekel:

— Ne bomo ravno slabi belgijski tovariši, ki bomo isto delali. To delamo vsako leto prej ko mogoče. Vi ne poznate tega, vi iz Nièvr. In ravno to je, česar vam manjka... Sicer pa ne boste prisiljeni, da bi isto delali. Greste le radi prijateljstva do mene? Obljubite?

In Gilbert je rekel da. Bil je utrujen od življenja; bal se je, da bi bil sam. Stopil je zvečer z Urmelom na vlak, ki ju je potegnili sprva v Mon in proti sedmim v Luvièr.

Pot pa, ki loči Luvièr od hriba Faí-Manáž, sta prehodila peš.

Noč je bila jasna. Šla sta po dolgi poti, ki ni bila niti poljska, niti kmečka, niti mestna. Včasih so jo obdajale poljske meje, včasih nizke hiše, včasih tovarniški zidovi ali pa mreže, za katerimi je bil gozdiček, nekaj drevja in streha meščanskega hotela.

Druge ceste, tej podobne, so jo sekale. Potem delavska stanovanja plinovi gorilniki, zloženi na eni strani, ridža para iz kavarne, kjer so se gibale sence.

Dve uri pozneje, ko sta stopila na kievrški kolodvor, da si kupita vozovnici, je Urmel rekel svojemu tovarišu:

— Nočem vas zvijačno peljati, moj ubogi Gilbert. Sledili ste mi iz zaupanja, toda povedati vam moram, kaj bom delal na Faí. Že meseca maja sem obljubil, da bom šel tja. Jaz in drugi, stotine in tisoči mojih belgijskih tovarišev imamo navado, da gremo od časa do časa v dom duhovnih vaj. Lep je naš dom v Faí; dobro je tam; živimo skupno in poslušamo govore o veri; ne mislimo na druge kakor le na svoje stvari. Jaz nisem nikdar tako srečen kakor te dni. Toda če vam to vseeno ne prija, vam ni treba iti.

— Bomo videli, je odgovoril Gilbert. Ko sem dal besedo, je ne bom jemal nazaj.

Urmel je smeja se dodal:

— Ne boste prvi Francoz, ki je šel z mano. Lepo vas bodo sprejeli. Stalo vas ne bo nič. In če hočete, da boste tako izgledali kakor jaz, rabite nekaj novega.

Bolj prav je imel, kakor je mislil. Kaj je bilo Gilbertu, če gre sem ali tja? Najbolj se je bal, da bi bil sam, da bi občutil, da je osamljenec, ki se mu smrt približuje v najmanjšem trenutku tišine. Radi tega je bil po poti skoro vesel ter ni nehal govoriti

s svojim tovarišem. Tudi nekaj hvaležnosti ga je vezalo na Urmela. Hvaležen mu je bil, ne samo, da ga je sprejel in zanj skrbel, ampak še radi nečesa drugega, da ga ni več spraševal: »Kaj se je zgodilo na Pen-Fendí? So vas pognali? Ste sami odšli ali kaj?« Ne, Urmel se je zadovoljil le z besedo: »Tudi tam sem bil nesrečen bolj, kakor sem mogel prenesti.«

Šla sta tako pol ure. Za njima je šla skupina ljudi. Lahko je bilo radi njihovih veselih glasov, ki so zveneli v noč, uganiti, da so bili mladi. Urmel je pokazal s prstom na grič, kjer je bil zvonik med golim drevjem.

— Cerkev, je rekel, hiša ni daleč.

V tem trenutku so se trije fantje, ki so ju pravkar prehiteli, ustavili in eden je rekel:

— O, ti si, stari? Ni treba praviti, kam greš, tudi jaz grem!

Ti trije delavci, dva sta bila kovinarja, eden sprevodnik na tramvaju! Imeli so majhen kovčeg v roki. Ko je povedal imena, je Urmel pokazal na svojega tovariša:

— Francoz, moj prijatelj, ki gre pogledat, kako je to pri nas.

— To pa ni skrivnost, je smehljaje se odgovoril sprevodnik.

Nekoliko bolj daleč so jih dohiteli rudarji iz Borináž, ki so prihajali od druge strani. Na levi, ob zidu, ki je šel po bregu, so se odprla široka vrata. Belgijci so vstopili, ne da bi čakali, kakor doma ter obstopili Gilberta Klokéja, ki je radovedno gledal. Bil je na položnem vrtu. S peskom posut drevored je obkrožal trato. Na vrhu pa je bil velik grad iz belega kamenja, zgrajen v dvoje nadstropij. Na koncu hodnika so se gibale sence — brez dvoma prišleci — in neka visoka senca je držala na koncu roke svetiljko, ki jo je veter potresaval.

— Tod, šermán! ... O, vi, Henin, in vi, Derdel! Pozdravljeni! Mrzlo je, kaj? Hitro vstopite ...

— Kdo je ta, ki sveti? je vprašal Gilbert.

— Oče jezuit; ti tukaj pridigujejo.

— Nisem ga še videl. Podoben je župnikom.

Šel je po hodniku in Urmel ga je, ne da bi ga imenoval, predstavil kot svojega francoskega prijatelja duhovniku, ki je svetil in ta ni vpraševal dalje.

— Prav, moj dragi Urmel. Vam nasproti naj stanuje. Pozdravljeni ... Tu prihajajo pa še drugi! Znova se je nagnil preko ograje.

Gilbert je prišel v zelo razsvetljeno dvorano, ki je bila polna praznično oblečenih delavcev. Skoro vsi so bili mladi kakor ti, ki so jih srečali na poti; govorili so, klicali so se brez vsake zadrege in hodili glasno po hodnikih.

— Koliko vas bo ta večer tu? je vprašal.

— Med osemdeset in devetdeset, je odgovoril Urmel. Ni mogoče več ... Pojdite, vam bom pokazal vašo sobo.

Šla sta v prvo nadstropje. Notranjost sobe je Gilberta manj presenetila kot zunanost stavbe. Sobe so bile pač snažne, to je res, toda brez dragocenih ogledal, brez velikih zaves, brez rožnatih, prešivanih posteljnih odev, kakor jih je videl pri Meksiméjevih ali Žakménovih. Videl je železno postelj s preprosto odejo, mizo, železen umivalnik, stol in čiste stene. Najbolj prijetno pa je vplivala gorkota. Pri Belgijcih je bilo dobro zakurjeno. Tovariši so bili glasni, toda zdelo se je, da se razumejo in da so dobrih značajev; poznali so se; šalili so se kakor šolarji; večina je že večkrat prišla na Faí. »To je moja stara soba, oče, jo lahko zopet vzamem? — Ne, je že oddana.« Tudi duhovniki so se mu zdeli veseli, le on sam je bil žalosten. »Po kaj sem prišel sem?« Od začetka je bil na samega sebe jezen in

rekel si je, da jutri, gotovo pa jutri zvečer, lahko odide, ne da bi bil radi tega neotesan. Toda misel, da ga ne bi imeli za neotesanca in nekoliko radovednost, to ga je zadrževalo. Večerjal je v veliki sobi nad kapelico, poslušal je, ne da bi mnogo razumel, z otrdelostjo radi novosti te mešanice branja in jedi. Neki delavec v telovniku je glasno bral, razsvetljevala ga je svetilka in sedel je visoko na stolu vzdolž ob levem zidu.

— No, je vprašal mesar, ko je bila večerja končana, med tem ko so se nastanili kmečki in tovarniški delavci v sobi poleg obednice ter si prižigali pipe ali cigare, no, ali morda hočete, da vas odvedem?

— Za danes še ne vem, morda jutri.

Tovariš se je zasmel in skupine so se družile in razhajale okoli nièvrškega drvarja, njihova veselost, njihovo tovarištvo, njihova vernost, vse to je znova vzbudilo v njem žalost pred samoto.

Dobri ljudje, brez dvoma — eden izmed njih je pričel govoriti z Gilbertom, vpraševal ga je o francoskih kmetijah — toda tako različni od teh, ki jih je poznal!

Proti pol devetim je šel za njimi v kapelo, kjer je osemdeset fantov pelo slavospev in odgovarjalo na večerno molitev, ki jo je molil plečat Flamec, mlad, ki je izgovarjal besede z glasom, ki premišljuje, z glasom, ki je izražal mladostno vero in ki je segal v srca.

— Kdo je ta? je vprašal Gilbert.

— Delavec v mlekarni, je odgovoril sosed, dečko, ki strelja z lokom kakor Viljem Tell. Zadnjo nedeljo je zbil podaljšek jambora.

Glavni oltar je bil iz hrastovega lesa, Gilbert je sodil, da je dobre kakovosti in dobro narejen. Pod tabernakljem je bilo z zlatimi črkami napisano: Sanctus! Sanctus! Sanctus!

Francoski drvar je pazljivo poslušal, večkrat se je začudil, prvo premišljevanje, ki je bilo ta večer v kapeli. Govornik je bil velik mož, sedel je za mizo ter je že od začetka naslonil čelo na bel robec, ki ga ni izpustil. Toda kako resno in krepko je govoril! Imel je dušo za ljudi in kadar je umolknil, bi človek mislil, da bo slišal njegovo srce, ki bo še govorilo: »Ljubim vas, moji ubogi, in le za vas živim.«

Vendar je Gilbert legel brez veselja in zaspal. Belgijski veter je udarjal na okna.

Naslednji večer, ko je že trikrat poslušal redovnika, ki je vodil duhovne vaje, pel je z drugimi ter poskušal razmišljati v samoti svoje sobe, med »prostim časom«, je sklenil, da odide. Po večerji se je približal duhovniku, ki je govoril z belgijskimi fanti, možu petdesetih let, obraz razjeden, s trpljenjem zaznamovan, preko katerega je pronicala duša in lepšala te razvaline. Ni ga poznal. Ni ga iskal. Srečal ga je. Bil je jezuit iz male družbe misijonarjev na Faí-Manáž, toda ne ta, ki jim je govoril. Gilbert ga je le pogledal, ne da bi napravil kakšno znamenje, ne da bi se vmešaval v pogovor, ki je bil vesel in razposajen, kakor je treba, da je čez en dan duševne utrujenosti. Oče se je ločil od skupine in prišel h Gilbertu.

— Ti hočeš govoriti z mano?

— Da, gospod župnik.

— Pojdiva ven, lepo je to noč.

Odprl je vrata na hodnik, kjer je bil v toku ljudi kakor kažipot, in je odšel z Gilbertom. Noč je bila modrikasta, zvezdnata, tiha. Redki glasovi so se slišali. Duhovnik je odšel poleg drvarja počasi v drevored, ki se je spuščal od gradu in ki se je v poltemi zdel neskončen.

— Oprostil mi boš, če te kar tičem: to je pač navada do teh, ki jih ljubimo. Pri nas ni formalnosti.

— No, radi tega pa nisem občutljiv. Doma me gospod markiz tiče, prav tako gospod Mihael. Nekateri dajo nekaj na to, jaz ne.

— No dobro, moj prijatelj, kaj bi mi rad povedal?

Pesek je škripal pod težkimi koraki; mrzel veter je preganjal razmetane oblake in bi bil oster proti sprehajalcema, če ju ne bi ščitil zid. Ko sta bila že daleč od hiše, je Gilbert začel:

— Jutri vas bom zapustil.

— Že?

— Nisem prišel, da bi delal duhovne vaje. Prišel sem radi kievrénskega mesarja in da povem po pravici, ne vem zakaj...

— Božja roka je slajša kakor človeška, je rekel duhovnik. Ona te je privedla, ne da bi te silila. Sedaj hočeš oditi? Žal mi je namesto tebe, toda prost si. Pojedel boš le še kavo jutri zjutraj. Nočem, da bi odšel tešč.

— Dobri ste do mene, toda koliko sem vam dolžan?

— Nič. Tovariši plačajo dvajset beličev za vse. Ti pa si bil le en dan: nočem, da plačuješ. Bil si nepovabljenec, dragi gost, ki gre mimo, za katerim mi je žal.

Besede so stopile v Gilbertovo srce, skozi odprta vrata človeške nežnosti. Že dolgo mu ni nihče tako govoril. Prišla sta do kraja, kjer se cesta obrne in gre v gozdič in kjer je kip Device z Otrokom. Gilbert je gledal dolgo trato, skoro belo od luninega svita in še dalje drevje brez listja in pročelje poslopja in vsa okna, živa v noči. Glasovi in smeh so se dvigali in zamirali.

— Ti ni preveč dolgčas tukaj?

— Oh, ne radi tega. Lahko rečete to govorniku. Spoznal sem, da ne prezira revnih. Spoznal sem, da nas ljubi. Tega mi manjka.

— Si nesrečen?

Drvar je zajokal; to je bil ves njegov odgovor. Prisilil se je, nezadovoljen radi te slabosti in je zakašljajal, da ne bi pokazal, da joče.

— Če nočeš, moj ubogi, ni treba praviti. Toda če ti pogovor o tvoji žalosti dobro dene, pa govori o njej. Brez dvoma se ne bova nikdar več videla. Tudi naučil me ne boš ničesar: slišal sem že vse življensko gorje.

— Čisto sam sem, je rekel Gilbert, mojega upanja je konec.

— Te je žena zapustila?

— Ne, mrtva je. Moja hčerka je bila tako nehvaležna in tako slaba, da vam ne bi rad pripovedoval tega, kar je ona naredila. Osramotila me je.

— Si imel še več otrok?

— Ne, edinka je bila. In preden me je ona zapustila, so mi tovariši pokazali hrbet; pomagal sem jim pri sindikatu, delal sem za pravico...

— So ti gotovo slabo povrnili?

— Pretepli so me. Nisem z njimi, da bi jim škodoval, sedaj pravijo, da sem star.

— Nisi. Kaj mlad še zgledaš!

— Vam, gospod župnik, lahko rečem, da imajo prav: čutim, da sem se postaral.

— Je to vse? Imaš starše?

— Ne. Eden sam mož je, ki me ni še nikdar zapustil. Ne morem reči, da bi bil zanj, ne, plemič je, vendar ga ljubim. In ko sem odšel v Pikardijo z voli, saj razumete, je bil že tako bolan, da ne vem, če ni že mrtev.

— Kaj ti tedaj ostane?

— Nič, gospod župnik, sam sem.

— Motiš se, moj dobri prijatelj! Bog ti ostane in te čaka.

— Kje je?

— Med teboj in menoj. Ti ga ne poznaš in privedel te je sem, da slišiš njegovo ime. Poslušaj me, ker se mi zdi, da imaš pravično dušo. Kmalu te bom zapustil, z mnogimi drugimi sem zaposlen in vendar te ne bi rad pustil oditi v žalosti proti smrti. Imaš dober spomin?

— Da, na nesrečo: vsega se spominjam.

— Tudi besed?

— Vseh, ki jih razumem.

— Po molitvi ta večer, torej, ko boš sam v svoji postelji, ne zaspj takoj. Premisli še enkrat stvari, ki si jih slišal in ki so te ganile; v tišini boš bolje razumel; in ko boš nas zapustil, bom mislil, da vsaj nisi brez majhne lučke in vsaj nekoliko potolažen.

Vrnila sta se do desne strani velike hiše. Skozi polknice je luč svetiljk črtala pesek. Duhovnik se je ustavil, stegnil roke kakor križ, rekel je:

— Brat in prijatelj moj, objemi me!

Gilbert je začutil, da bije proti njegovemu srcu srce, ki ga ljubi. Imena ni vedel.

V tišini doma duhovnih vaj ob pol desetih, ko so luči ugasnile in ko so vzdolž ob hodnikih v svojih sobah tovariši zaspali, se je Gilbert Kloké spomnil tega, kar je slišal.

Besede so mu prihajale tako, kakor so bile izgovorjene, z istim naglasom, z bratskim in božjim življenjem, ki so ga vsebovale.

»Moj ubogi brat, če ti le hočeš, si bogat. Tvoje delo je molitev in klic po pravici, celo kadar se motiš, je draga molitev. Dvigaš lopato in angeli te gledajo; od nevidnih prijateljev si obkrožen; tvoja muka in tvoja utrujenost zorita v slavno žetev... Oh! Kakšno veselje, da nisi sojen od ljudi! On je najvišje usmiljenje, največja dobrota. Išče pravično dušo. Odpustil je zaslepljenost duha. Vedno je odpustil napake srca in čutov. Le za hinavce je bil strog. Vse druge pa priteguje k sebi. Bog ne obsoja,

ne očita. Samo oči dvigni, moj brat, in boš prej bral oproščenje kot očitek.«

Gilbert je pomislil:

»To je lepo! Sem torej nekaj več jaz, ki sem se smatral za izmeček?«

In druge besede so šle preko njegovega spomina kakor plima in oseka:

»V preizkušnji smo. Zvon, ki poje, je bil v ognju. Borite se za vsakdanji kruh in to je lepa dolžnost. Od jutra ste na delu in to v ropotu, v prahu, ali v rudniškem mraku, ali dežju in mrazu. Ni neumen ta izmed vas, ki misli na plačo in na večerni počitek. Ta, ki misli na svoje otroke in na družine, je večji junak. Če pa mislite na Boga, imate največ. Ne žrtvujete mnogo. Ne boste več strazadevni in ne več sužnji, ampak prosti. Ali vaši očetje niso imeli sindikatov, svojih društev in tudi svojih borb? Izvojevali so svobodo; ponesli so na hoviti, ampak močni; ne več zavidljivi, ampak pri svojih bratovskih ramah svoje vodje do plemstva. Po lepem življenju so lepo umrli. Vi pa ste revnejši, kakor mislite. Nimate zemlje in tudi nebes nimate več. O, moji ljubljani, rad bi vam vrnil vašo dušo, vašo lepo delavsko dušo, ki prepevaje dela, ki je obogatela v pravičnosti in ki je poletela k Bogu v jasnino.«

V nekem drugem premišljevanju je duhovnik rekel:

»Sovražniki Cerkve si vedno prizadevajo, da bi ji tako škodovali, da ne bi njih zadelo. Toda vam delajo najhujše. Vi ste tisti, ki jih prve rani zlobna beseda, ker nimate orožja proti zmoti; vi ste vedno pokošena trava, preko katere gredo vozovi, polni sena. Kakor hitro opazijo, da ste pognali proti nebu, vas kose, vas zmanjšajo, vam ne puste drugega kot

korenine in pravico, da zopet poženete. Toda ljubosumno čuvajo in trava ni nikdar visoka...«

Še je govoril:

»Kličem vas, kakor sveti Vincencij Pavelski, ki je govoril:

„Moje srce gori v ognju ljubezni. Ubogi, jaz vas nosim na svojem srcu. Pridite k meni, vaša ubožnost me privlačuje. Sin zmote, pridi, otroci brez matere, izvržki greha, zagrenjena srca, pridite!“

Čudo ste, ki me razvnama, delavci, ki so prišli sem k duhovnim vajam! Kadar mislim na toliko težav, ki jih imate radi verske resnice in radi tega, da ste prišli sem, sem bolj vaš občudovalec kakor vaš prijatelj. Tako majhen zavojček imate, kadar pridete: kovčeg iz lepenke, čevlje in srajco. Toda zavojček resnice, ki ga nosi vaš duh, je pač še manjši. In njegovi tatovi se ne uštevajo. Veste, kaj mislim? To, da ste vi predhodniki, prvi klicarji množic, ki se bodo dvignile od vsepovsod, iz rudnika, iz tovarne in polja, iz umazanih stanovanj, iz podstrešnih sob, ki bodo zahtevale svoje nebo, po katerem jih žeja. Vi ga zahtevate od Boga, vi! Drugi ga zahtevajo od ljudi, od puškinih strelav, od požigov, od revolucije, od grozodejstev, od ruševin, od bogokletja; prebodli bodo zemljo, da bi videli, kam so ga skrili, delež brezkončnega veselja, mali košček radia, ki se ne izčrpa; razrušili bodo to, po čemer hrepene, da bi videli to, kakšno je veselje v zlorabi moči; razsipali bodo po ulicah denar, ki bi jim moral služiti v miloščino; vse bodo imeli, le tega ne, kar iščejo. Mislite, da je to kruh, ki vam manjka? Nekoliko. Toda brezдно je globlje. Bog je, ki vam manjka. Molite ga z menoj.«

Duhovnik je še govoril o mnogočem: o smrtnem grehu, o rešenju, o družini. V zadnjem premišljeva-

nju ta večer je dvignil up, kakor če bi uganil skrito Gilbertovo muko.

»Moji ljubljani, kaj je življenje brez vere v raj? Groza. Človek trpi, je razočaran, bori se za malenkost denarja, ki ga je njegov sosed dal na stran, za udobje, ki bi ga imel več kot mi. Notranjost je vedno žalostna, vedno je nezadovoljna. Toda z upanjem v raj se vse spremeni. Seveda še ima vsak pravico, da si naredi življenje veselo. Toda kako ga vsega prevzame! Kako gine bolelost! Revščina! Mi se je ne bojimo več, niti smrti. Ste mislili na to? Vsi se bomo zopet našli, ne le s svojimi starši, otroci, s prijatelji, ampak z najboljšimi vseh plemen, vseh časov! Poln zbor vseh krepkih, vseh dobrih, vseh plemenitih duš, ki prepevajo isto alelujo! Kakšni dediči ste! Svetujem vam, da niste oholi in da ne prezirate nikogar. Našli boste tam mnogo vaših tovarišev, da boste presenečeni, da jih srečate tam gori. Rekli jim boste: ‚Čuj vendar, ti si ja bil znan zlobnež!‘ — ‚Bil sem, toda ena sekunda me je rešila.‘ Tako nizko kakor ste, tako kot živite, upanje je tu; le kličite in bo prišlo nad vas.«

Vse to, vse, kar je slišal, se mu je v tišini spovračalo in je prešinjalo njegovo srce. Leže v svoji postelji, z zaprtimi očmi ni nikdar toliko mislil na hčerko, ni bil nikdar tako nežen, tako obžalujoč, nikdar ni imel toliko spominov, ki so se borili za in proti. Končno je rekel: »Šel bom.« Solze so mu prikipеле v oči in so tekle tako lahko. Jutranja ura je zvonila. Ne da bi vedel zakaj, se je zdrznil in pokleknil na svojo posteljo, iskajoč, kaj bi rekel. Ko ni ničesar našel, je naredil velik križ. To je bila edina molitev, ki se je je spominjal. Uspavala ga je, kakor če bi spanec čakal le na to znamenje.

Zjutraj se je dvignil, toda ni odšel.

Zvečer istega dne, bil je četrtek, je poiskal duhovnika, s katerim je govoril v parku, in ga je prosil odveze od vsega, kar je bilo napak v njegovem bednem življenju. Pozen je bil. Kakor drugi je odložil to priznanje, ki ga je mnogo stalo, na zadnji trenutek. Ko je zapuščal duhovnikovo celico, se je čutil lahkega kakor še nikdar. Preden je odprl vrata, si je od zadovoljstva pomel roke. Odprl je in videl štiri tovariše, ki so čakali.

— Pa vam ni pretežavno, da vam delam nadlego, da boste vedeli!

— O, živijo, stari! so odgovorili.

Šel je po hodniku in stopil v svojo sobo. Odprl je okno, ki je gledalo v park. Zrak, ki je bil mrzel, se mu je zdel sladek. Neka veselost je plavala po zraku in šla v noč. Zvezde so govorile Gilbertu in ga pozdravljale. Hlastno in polno je dihal, dvignil je glavo in zdelo se mu je, da še ima v prsih mladostno srce. In mislil je na oddaljene čase, na Viži, ko je mati Kloké čakala svojega otroka vse nedelje pred cerkvijo. »Težko sem se odtrgal, mamica, pa sem vendar prišel.« Nato je mislil na naslednji dan in obraz se mu je pomračil. Prižgal je luč in se pogledal v malem okroglem zrcalu, ki je viselo na steni. »Ni mogoče,« je mrmral, »to ni dostojno.« Odšel je iz sobe in potrkal na Urmelova vrata.

Mesar se je pravkar začel slačiti.

— Kaj hočete, Gilbert?

Drvar mu je pokazal svojo kravato, nekdam zeleno, toda raztrgano in umazano od velike nevihte, ki ga je zajela in je resno rekel:

— Mislim, da pač ne morem s tako kravato.

— Res, ni lepa, hočete mojo?

— Ne. Pri nas mora biti slavno, Urmel. Ko je moja hčerka, Marija ji je ime, šla k prvemu svetu obhajilu, je bila v Fontenáj najlepše oblečena. In jaz, saj vidite, moje obhajilo mora biti podobno

Marijinemu: več je že kot deset, da, več kot dvajset let, odkar sem ga pustil v nemar.

— Res je, je rekel Urmel, da ne bi nasprotoval prijatelju.

Skušal se je spomniti, — vse mišice njegovega lica so se napele — spomnil se je, da je eden izmed tovarišev, preden je prišel v Faí, prisostvoval poroki.

— Posodil vam bo svojo belo kravato, pa boste izgledali kot princ. Takoj stopim k njemu.

Odšel je. Naslednjega dne, sredi osemdesetih mož v kapeli je bil eden, ki je nosil belo kravato, da bi opravil »velikonočno dolžnost v novembru«. To je bil sin matere Kloké.

Ko so videli, da je ostal v Faí, in še posebno, ko so spoznali, da se je vrnil k veri, so mu belgijski tovariši kazali ljubezen, ki se je izražala na več načinov, v smehljanju, v pogovorih, v stiskanju rok tako nežno, tako bratovsko. »Ej,« je rekel eden, »gotovo si zadovoljen!« Pa se je zbal, da je razžalil drvarja, zato je dostavil: »Jaz sem bil prav tako nekaj časa na dolgu za svojo stanarino.« Drugi je govoril: »Povejte no, vi, ki ste od one strani meje, ne mislite, da je to smešno? Tri dni vas poznam, sedaj smo pa kakor bi živeli vedno skupaj.« Gilbert je odgovarjal: »Seveda, ko smo prišli sem, smo bili vseh vrst; sedaj pa smo le ene.« Mnogo jih ga je vabilo, sobni sosedje, sosedje za mizo, nek rudar, nek kovinar:

— Boste prišli malo k nam?

Toda Gilbert se je zahvaljeval in odgovarjal:

— Ne morem. Vrnem se z Urmelom, potem pa moram domov.

Vso naslednjo noč po »velikonočnem obhajilu v novembru« je mislil na to, kar mora storiti.

V torek popoldne je zapustil s kievrénskimi mesarjem Faí-Manaž. Peš, drug poleg drugega, sta spela nazaj po poti iz Faí v Luvier. Gilbert je molčal; spraševal se je, ali veselje, ki ga je občutil, ni bilo le v družbi misijonarjev in belgijskih delavcev, v parku, pri petju, radi novosti stvari in v njihovi navzočnosti. Toda ne: čim bolj se je oddaljeval, tem bolj je čutil, da je mir v njem. V Luvieru sta stopila na vlak. Dan je ugašal, dasi še ni bilo pozno. Bilo je mrzlo in megleno. Ceste, obsajene z drevesi, posejana in obdelana polja, vrste hiš, rudniški hribi, trg, kjer se je kadilo dvajset dimnikov nad žiti in travo, vse to je šlo mimo, vse minevalo, a zadovoljstvo ni minilo. Stisnjena drug k drugemu, ovratnik pri jopiču zavihan, svilen robec okoli vratu, dva moža, sedeča na isti klopi, sta gledala bežečo pokrajino, ki jo je senca zabrisovala. Mesar je imenoval vasi, ljudi, kmetije, vrnil se je v misli, ki ga spremljajo vse dni. A ne Gilbert. S svojimi prekrižanimi rokami je močno pritiskal k sebi svojo obleko. To je delal brez dvoma zato, da bi se očuval pred mrazom, toda tudi, in to na skrivnem, da bi ohranil v sebi ne vem kako mladostno moč, ki je hotela govoriti, krikniti, se izviti: njegova srečna duša. In ker ni bil navajen, se je čudil veselju, ki traja.

— Veste kaj! je rekel mesar, ko sta prišla domov v Kievren, mislim, da ste si premislili in da ostanete pri meni vsaj do jutri?

— Niti pri vas ne; ne morem; treba je, da se vrnem v domačijo. Prej je nisem hotel več videti, ker sem tam trpel. In sedaj veste zakaj nimam več strahu pred povratkom? ...

— Ugañem, je rekel Belgijec mirno.

— Vi uganete, ker ste bili vedno tako, kot sem sedaj jaz. Toda jaz, jaz se čudim temu, kar sem

storil. Vrnem se domov, ker nimam več istega srca: skrb mi ne tare več glave.

In ko je Urmel vztrajal pri tem, da obdrži svojega prijatelja, je Gilbert rekel:

— Sila mi je porasla; vendar začnem postajati star in mislim, da bom umrl ubog.

To je rekel v navzočnosti Urmelove žene, ki je ganjena držala svetilko pred obrazoma teh dveh popotnikov. Rada bi pač vedela to, kar se je zgodilo. Vendar ni med tem, ko je govoril Gilbert, spraševala ničesar. Rekla je, pokazujoč vso svojo dušo na prozornem in nežnem obrazu:

— Moj mož, ni treba zadrževati teh, ki gredo na svoje delo. Saj je takih malo. Gospod Kloké nas bo zapustil šele, ko bo z nami pil kozarec piva.

Ko sta moža pila skupaj, je Gilbert rekel mesarju in gospe Urmelovi — Zbogom! In se je pogreznil, čisto sam, med kievrenske hiše, proti francoski meji in proti svoji novi usodi.

Tramvaj ga je kmalu pripeljal v Onaing. Tedaj pa je Gilberta stisnil strah. Šel je zopet pogledat kmetijo Pen-Fendí. Med potjo ga je preizkušalo veliko usmiljenje do samega sebe. Ko je bil na planoti in ko je slutil pred seboj kmetijo v neizmerni senci, ki se je dvigala nad pustimi polji, se je zbal. »Ne, ne bojim se Heilmana,« je razmišljal. »Če me hoče tepsti, se bom prvokrat v življenju pustil, ker sem zaslužil...« Ne, bal se je samega sebe, bal se je neke želje, ki se je zganila v njem in je rasla v njegovem srcu, želja, da bi bil blizu delovodjeve žene in da bi ji rekel: Zbogom. »Oh! Ne!... Prosil jo bom odpuščanja... Povedal ji bom, da sem se ves spremenil...« Da ne bi poslušal teh glasov, ki so ga vznemirjali, se je silil, da bi razmišljal med hojo o svojih volih, o vsaki stvari, ki jo je prinesel iz Nièvr in ki jo mora takoj spraviti... Mračne stene so se dvigale; stebri hlevov, ovčjakov, stanovanja, skednja so se že plaho trgali drug od drugega v me-

glenosti in mrzli noči. In vedno je čutil v samem sebi udar te strasti, dasi si je pravil vse, a je vedno vstajala znova.

Ob tej uri delavci končavajo z večerjo. Nekateri brez dvoma kade, ali pa se pogovarjajo pred hišo. Gilbert ni šel do tja. Šel je preko polja in stopil proti majhnim vratom, ki so v ograji, ki obdaja kmetijo. Na srečo niso bila zaklenjena. Treba mu je bilo le dvigniti lesen zapah s tem, da se je poslužil nekega kamna kot dvigala in vrata so se zavrtela na svojih tečajih. Vrt je bil prazen, prazen je bil hodnik, ki obdaja skladišča, kovačnico in prvi hlev. Ko je Gilbert prišel v ozadje dvorišča, je videl le enega samega človeka pri gnojišču, kjer so dremali pikardijski voli, bil je to neki delavec, ki ni spoznal Nivernejčeve sence in ki je dalje mešal peso v koritih. Za hip je stopil za steber pri kozolcu. Zaslišal je Heilmanov glas, najprej v obednici, nato na hodniku. Delovodja se je pokazal na pragu. Gilbert ga je videl, kako je stisnil roko nekemu delavcu, ki je po končani večerji odšel domov proti vasi. Hitro se je pognal preko dvorišča in stopil na hodnik.

— Gospod Heilman!

Ta je že odprl vrata od obednice, sklonil se je nazaj in obrnil glavo proti kraju, odkoder je prihajal glas. Njegove oči, ki so se že privadile na svetlobo svetilke, so se trudile, da bi se privadile temi.

— O! Ste vi, Kloké? Vstopite!

Gilbert je bil ves onemogel. Šel je po stopnicah, vstopil in takoj pregledal vse okoli sebe. Gospe Heilman ni bilo v obednici, kjer je vse stvari dala pred nedavnim v red kakor vsak večer: svetilka na osnaženi mizi, stoli vzdolž ob steni, posoda za kavo poleg ugašenega ognjišča za kavo naslednjega dne. Heilman je stal pokonci, roke je naslonil na mizo in gledal proti vratom. Opazoval je s skremženim in nezaupnim obrazom tega volarja iz dneva v dan, ki

se je brez dvoma vrnil zato, da bi zopet dobil delo. Mnogo je že namreč videl takih nestalnežev, ki pridejo odkoder že koli, pijani ali brez dela, predvsem pa so to potepuhi. Preveč jih je že videl, da bi se jezil nad njimi. Dolgo časa je poslušal ves presenečen, ker se Gilbert ni opravičeval.

— Presneto ste posrečeni! je rekel. Štiri dni veseljačenja! Jaz pa sem vas imel za dobrega volarja! Moja žena mi je dobro rekla: »Še ustrelil se bo!« Prav ničesar ni razumela v soboto zvečer, ko ste vi odšli... In prav taki ste kot so drugi — brez srca za delo. Kje ste bili?

Gilbert je naredil negotovo kretnjo.

— Mnogo krajev sem videl, je rekel.

— In sedaj se hočete vrniti? Poznam to, toda povedati vam moram... nadomestil sem že vas; nekoga mladega mimoidočega človeka sem dobil, brez dvoma ni boljši od vas... to pač, kar se sedaj najde.

— Ne, ne prosim vas, da bi me zopet sprejeli; domov se vračam.

— A tako! Tudi prav. Takoj vas bom torej izplačal... Gospod Walmery mi bo že vrnil...

Delovodja je odprl predal, vzel iz denarnice zlatnike in jih spuščal drugega za drugim na mizo.

— Sto frankov... Sto dvajset... Sto štirideset... Toliko je. Bo dovolj?

— Bo.

— In še, moj dečko, pismo je za vas. Opoldne je prišlo.

Odprl je predal in ponudil pismo. Gilbert je spoznal po pečatu, da je iz Fontenėj. Dal je zlatnike na mizo, vzel pismo, raztrgal ovoj. Kvečjemu dve vrstici je prebral in že so se mu oči napolnile s solzami.

— Ah! Moj Bog! je rekel. Gospod Mihael je umrl.

Prenehal je z branjem. Roke so mu omahnile ob telesu. Po licu in po obrazu so mu tekle solze in on jih ni obrisal, jih ni skrival...

— V nedeljo je umrl... Štefan mi piše... Moj prijatelj je umrl!

Heilman, dasi malo občutljiv za bolečino drugih, je bil ganjen radi tolike žalosti.

— Kdo je bil to? Eden vaših sorodnikov?

— Ne.

— Pa menda ja ne vaš gospodar?

— Nimam ga. To je neki plemič, gospod Heilman. Kosil sem pri njegovem očetu in nato pri njem. Rad nas je imel; pogovarjal se je z mano: on bi lahko spremenil deželo.

Štel je na prste:

— Pet ur odtod v Pariz, nato še šest ali sedem. Morda bom prepozno prišel za pogreb...

Heilman se je hotel narediti brezбриžnega in se pokazati, da je gospodar. Toda čisto na dnu je tudi on občudoval tega mimoidočega in mu je bilo žal za njim.

— Gilbert, čuden človek ste... Prvi ste, ki sem ga slišal tako govoriti... Poslušajte, morda bi se še dalo vse to urediti...

— Kako? Ali vlak takoj odpelje?

— Ne vem in tudi tega ne mislim. Ne, Kloké; toda ostanete lahko pri nas...

Gilbert je dvignil roke, kakor da bi se zbudil iz sna.

— Ne, ne! Ne silite me s tem, ker bi morda sprejel... Pustite me iti...

Pognal se je naprej, zgrabil denar in ga sunil v žep. V tem hipu so se vrata, ki vežejo obednico s sobo gospoda Heilmana, odprla. Neka žena se je pojavila na napol odprtih vratih. Glavo je imela obrnjeno nazaj proti nekemu, ki ji je sledil in ki mu je brez dvoma nekaj govorila.

— Gilbert! je zaklical Heilman. Gilbert, se ne boste poslovili od gospodinje?

Toda Gilbert je že izginil. Bežal je. Bil je že na dvorišču, dosegel je skedenj in stopil v temo. Heil-

man je hotel za njim, da bi ga poklical, toda žena ga je ustavila. Prav je imela in mož je odnehal.

— Pusti ga, je rekla; ne poznaš ga še prav: mnogo je že trpel.

Gilbert je vstopil v hlev. Hlastno je zmetal skupaj svojo obleko, z usnjenim pasom je prevezal zavoj in ga vrgel čez ramo. Nato je vzel svojo palico, ko pa je šel mimo svojih volov, je zadržal korak.

— Zbogom, volički! Dobro delajte, ko vas bodo drugi vodili; jaz pa grem domov.

Ena izmed živali je rahlo zamukala.

— Odgovarja mi, si je rekel volar.

Spoznal je grivca, ki je imel nizek glas in je kratko dihal. Hitro je šel po poti, šel preko sadovnjaka do malih odprtih vrat.

Polja so ga kmalu videla na svojih premočenih prajah, nato na poti, ki vodi v Onaing. Polja so bila zravnana in gola. Vas je spala. Iz nekaterih dimnikov se je še dvigal dim, ki ga je podil vzhodni veter. Mož ni mislil več na kmetijo, ki jo je zapuščal. Vse njegove misli in predstave so bile v Nièvr. Trepetal je in si je ponavljal: »Nič več ne bom videl gospoda Mihaela! Moj edini prijatelj je mrtev!« Ko je prišel na kolodvor, je vprašal:

— V Fontenég, v Nièvr bi rad šel. Bom zjutraj že tam ?

— Vlak št. 2916 bo takoj odšel. Vzemite si vozovnico do Pariza. Od Pariza pa boste že prišli v svoj kraj.

Gilbert je stopil v oddelek, kjer je bil en sam potnik. Stegnil se je po klopi, obleko si je del pod glavo in zaprl oči. Spanje ni prišlo. Gilbert je mislil na naslednji dan, na delo, na skrbi prihodnjih dni. Rekel si je:

— Tako bom živel zanaprej, kakor če bi me gospod Mihael videl.

Skoro nepričakovano je umrl Mihael Meksimé, v noči od nedelje na ponedeljek. Novica je šla kakor blisk po deželi: »Gospod iz Fontenáj je umrl.« — »Stari?« — »Ne, mladi.« — »Škoda, boljši je bil od starega; ni bil ošaben.« V ponedeljek in v torek so od jutranjega do večernega zvonjenja fontenájski zvonovi dolgo zvonili, da so oznanili smrt. Vsi gozdovi, vse poseke, vse grmovje po gričih, vse je vztrepetavalo, ko so glasovi pribežali mimo, in tudi nekaj src, ki so Mihaela ljubila.

Grad je ostal štiri in dvajset ur zaprt, prazen in nem. Nato so začeli vežo predelovati v blestečo se kapelo. Neka nenavajena živahnost je prelomila tišino ceste, dvorišča, sosednjih skednjev. Na klic markiza, ki je prišel v ponedeljek zvečer, so prihiteli delavci iz trga in z dežele. Šum žag in kladiv se je dvignil okoli zidov. Radovednost, nekoliko človeško sočutje, nekoliko žalost, vse to se je vzbudilo v enem trenutku. Kočije graščakov so prihajale po cesti; kmetje so prihajali, sprva bolj redko, pozneje v skupinah, da ga poškrope z blagoslovljeno vodo; drugi, ki niso vstopili, so se odkrili pred vrati in hodili okoli doma, ki ga je smrt odprla vsem.

Markiza so srečavali tu in tam. Pazil je na vse; dajal je navodila, prvikrat je gospodoval na Fontenáj, pozdravljali so ga že oddaleč, spoštovali, ubogali na mig. Radi njegove bolesti je porasel njegov ugled skoro do prijateljstva. Pravil je: »Gospa Meksimé ne more priti, vsa je potrta; sočustvujte z njo.« Govoril je kot še nikdar in smilil se je ljudem, ker so videli, da trpi. Imen kmetov, služabnikov, pastirjev, celo najstarejših, vsega se je tako dobro spominjal kot svojih konjenikov. »Miha, moj prijatelj, pojdite odpret klet; pripravite potrebno; nočem, da bi se tuje roke dotikale bivališča naših mrtvih. On jim tega ne bi dovolil. Pojdite, moj prijatelj, vem,

da bo vse dobro.« Rekel je še: »Gospod župnik, vse življenje vam bom hvaležen, da ste bili pri njegovi zadnji uri. Namestu mene ste bili, brez dvoma ste bolje opravili kot bi opravil jaz; bolje ste ga razumeli; midva sva bila tako različna, on in jaz: vzgoja, delo, celo najini ideali so bili različni. Oh, gospod župnik, hudo mi je, da nisem poznal svojega sina. Kajti te razlike, koliko sem trpel radi njih, je odkrila v vsej globini šele smrt. On je imel prav. In midva sva sedaj za vedno ločena, kakor sva bila vse življenje daleč drug od drugega...«

V sredo zjutraj ob zori so Renard in zakristan, kolar in fontenéjski kovač nehali razbijati v cerkvi, nehali so razpenjati pred vrati, ki vodijo na pokopališče, visoke črne zaves, posejane s solzami, ki so podoba toliko drugih in ki ne padejo. Župnija ni imela boljših zaves, zato so šli iskat vse za pogreb prvega razreda v Korbiní. Ljudje so se podvizali, pomagali so jim delavci iz mesta. Odpirali so zavoje sveč, postavili so pri vhodu tako visoke in lepe pare, da še ljudje iz trga niso videli lepših. Vozovi trgovcev so se ustavljali; otroci, stare žene, mlade matere, vse je bilo okoli pokopališčnega zida in vsi so nestrpno čakali. Vonj po blagu od zaves, po vosku in plesni je napolnjeval staro cerkev in je težil zrak.

Ura je prišla. Pred gradom na velikem, s peskom posutem dvorišču se je nabralo veliko ljudi, nekaj na levi, nekaj na desni strani ceste. To so bili ljudje iz Fontenéj, iz sosednih trgov, delavci, dninarji, obrtniki, mali posestniki, trgovci, med vsemi so bile pomešane ženske, nekatere so nosile žalni pajčolan. Govorili so potihem. Šum se je stopnjema večal, a včasih je popolnoma utihnil. Vozovi so prihajali, se ustavljali pred gradom in se urejali v vrsto pred konjušnicami, ki so bile napol zakrite z drevjem.

Bili so to vozovi vseh modelov in vseh dob, avtomobili in zaprte kočije, ki so pripeljale sorodnike ali prijatelje Meksiméjev, notarjev koleselj, trgovčev dvokolesnik, elegantne kočije ali angleški vozovi velikih posestnikov, izvoščki, ki so jih ponajeli po sosednjih kolodvorih. Posestnik z Viží je prišel peš, še svež in rdeč, dasi je bil že star, napol je odgovarjal na pozdrave, ki so prihajali od vseh strani. »Poznaš tega velikana? ... — Trgovec je iz trga. — Si videl gospoda Žakména? — Ne? Niti gospodične Tončke ne? ...« Oči so sledile vozovom, prerivali so se, da bi bolje videli, poskušali so razločiti obraze za šipami, razumeti besede, kretnje, obraze novodošlih, ki so vstopali skozi črno prevlečena grajska vrata, za katerimi so se gibale nerazločne sence. Množica se je stalno večala. Kmetje so prihajali v skupinah, prihajali so iz gozdov, s polj ter so se plaho umikali pogledom. Dvorišče je polno kakor trg na semanji dan.

Ob devetih je zašumelo. Vse glave so se obrnile v isto smer. Župnik Rubió se je prikazal na cesti, pred njim je šel v črnino zaviti križ in skupina ministrantov. Za njim je šel mrtvaški voz za slavnostne pogrebe iz Korbiní. Drugikrat se je zgodilo, da so na deželi rabili ta voz. Prvikrat, ko so prišli iskat truplo neke dame, ki je šla v Pariz za doviljo, pa se je vrnila sem umret; bila je zelo bogata, pa ni nihče vedel, kako je obogatela. Toda to ni več isti voz, to nista več ta dva krasna konja, vsa v perjankah, voz prevlečen s črnino in okovan s srebrom; ne, to je bila popolnoma druga stvar.

— Kako slab voz!

— Pa za grofa!

— Ta bi bil dober za ljudi, kakor smo mi!

— En sam konj!

— In še ta ne lep. Rebra mu lahko šteješ. Še repa nima dobro osnaženega.

— Veš zakaj?

— Ne. Morda ni korbiniški župan dal velikega voza.

— Torej radi politike?

— Kdo ve? Da bi bil plemič zapeljan k pogrebu z enim samim konjem, ne, tega pa še nisem videl ... Saj imajo vendar denar v tej hiši! Saj je markiz dobil trideset tisoč za les.

— Čujte, motite se! Pravkar mi je čuvaj Renard povedal, kako je.

Ljudje so kar obsuli človeka, ki je to vedel.

— No?

— Grof je naredil testament, v katerem zahteva prvi razred v cerkvi in četrtega, da ga pripeljejo tja ...

— Hotel je, da župnik zasluži.

— Veš čemu se čudim? Temu, da ni zahteval, naj ga nesejo tja delavci z njegove kmetije ...

— Mogoče jih ni hotel utruditi, on je bil sposoben, misliti na to.

— Mogoče.

Župnik Rubió moli, besede plavajo nad tiho zbranimi, čela se odkrijejo. Naglo, v popolni tišini je narasla ganjenost. Voz se je premaknil in na vratih, odkoder je odšel sin, ležeč v svoji poslednji postelji, se je prikazal oče, veličasten in žalosten, ves bel je postal v teh štirih dneh, obraz je dvignil, oči je upiral naprej na vence krizantem in jesenskega cvetja, ki so bili obešeni na mrtvaškem vozu; bil je svečano oblečen, svilen klobuk je nosil v desni roki, ki mu je neorokovičena visela ob telesu. Vsi so ga gledali. On ni videl nikogar. Šel je vojaško. Človek bi rekel, da koraka ob zvoku fanfare, ki poje o žalosti vsega sveta. Ker je bil hraber in bogat, ker je bil plemič in že star, vse to ga je povečalo v očeh ljudi in bolečina je na vse dala svoj posvečujoč pečat, da so celo najhujši sovražniki gradu videli v njem dobrega in usmiljenja vrednega človeka in solze so jim šle v oči. Šel je počasi, bil je večji od vseh,

njegova bela bradica in brke, vse je vztrepetavalo v vetru.

Sledili so vsi prijatelji, sosedje, najemniki. Na koncu z bukvami obrasle ceste je suho kljuse, ki je vlekle mrtvaški voz, krenilo na levo in truplo Mihaela, nekdanj grofa Meksimé, je za vedno zapustilo ljubljeno fontenéjsko zemljo.

Na tem kraju se je nekdo priključil spremstvu. To je bil gospod Žakmén. Ni hotel predčasno stopiti na domačijo, ki je bila njegova. Zvonovi zvone. Gozd se umika. In spredaj prve trške hiše, potem pokopališče okoli cerkve, še mnogo žena in mož, ki so čakali, da gre dolga procesija mimo.

Cerkev je bila vsa polna in obred se je začel. Plamen sveč ni razpršil teme, ki je bila razlita nad preprogami. Svetil je kakor kresnica, ki je ustavljena v poletu in pribita v noč. Mašnik je bil blizu obhajilne mize. Med klopmi se je razvila nova procesija, procesija ljudi, ki so pokojnega poznali in so šli, njemu v čast, k darovanju. Župnik Rubió je opazoval svoje farane, ki jih je smrt, in ne Bog, pripeljala v cerkev. »Ona je njihova gospodarica,« je mislil, »ona še dvigne nad njimi križ.« Prihajali so po vrsti, poljubljali srebrni križ; različne so bile ustnice in poljubljali so z različnim spoštovanjem in različno ljubeznijo; ustnice pijancev, nesramne in umazane; ustnice, ki med dnem preklinjajo in ki se v tem trenutku ne upajo upreti običajni kretnji; ustnice starih ženic, ki stiskajo denar namesto prebodenih Kristusovih nog. In vsi in vse, možje in žene iz Fontenéj, so darovali, ko so poljubili Križanega, novčič ali dva na pladenj, ki ga je držal ministrant, stoječ poleg mašnika. Vsi so šli mimo — revni in bogati. Vsa fara je poznala Mihaela in skoro vsi so darovali za pokoj njegove duše, ker so njihovi predniki verovali, ljubili in občestveno upali.

Neki drugi duhovnik je nadomestil domačega župnika pri darovanju in procesija se je nadaljevala,

suh zvok na pladenj padajočih beličev se je mešal s poljubi, s petjem mrtvaških pesmi, s klici usmiljenja, z obljubami vstajenja in večnosti.

General je stal mirno v prvi vrsti, zganil je le z roko, ki jo je nesel do svojih oči.

Obred je bil končan in oče je odšel. Stopil je na visoko stopnišče v polno svetlobo ter odgovarjal z migom glave vsem pričujočim, ki so šli mimo njega. Ni slišal besed, ki so mu jih govorili: »Moj general, sočustvujem z vami; moj general, ne bom ga pozabil...« Čakal je. Neprestano je gledal na krsto, ki je stala pred njim, na robu aleje, ki gre preko pokopališča, na najbolj obiskanem in na najbolj častnem mestu, poleg velike s križem zaznamovane plošče, ki je nosila napis: »Ni odrekel Meksimé.«

Šest fontenéjskih delavcev je prineslo truplo do praga tega bivališča, kamor bo pravkar vstopil predzadnji svojega imena in poslednje upanje plemena. Teh šest mož je bilo ganjenih radi bližine mrtvaških stvari in radi generalovega pogleda, ker so čutili, kako se upira vanje. Še enkrat se je dvignilo petje; blagoslov je poškropil krsto. Pokopališče je bilo polno; med vsemi grobovi prav do zidu je bilo natrpano mož, otrok in žena. Sonce se je prikazovalo in izginjalo za potujočimi oblaki.

Ko je duhovnik končal molitve in se je vračal v cerkev, je oče dvignil roke. V drugokrat je vsa množica utihnila. »Ljudje iz Fontenáj,« je rekel, »moj rod je končan; moj sin je mrtev; mene ne boste več videli! Štiristo let so Meksiméji živeli z vašimi očeti. Jaz vas postavim za čuvarje tega groba in groba mojih prednikov, ki počivajo tukaj. Kadar boste šli mimo, naj ti, ki še znajo moliti, molijo za mojega sina. Ljubil je vas. Niste ga razumeli, vsaj dovolj ne. Nimam pravice, da bi vam kaj očital, kajti tudi jaz sem šele v zadnjih trenutkih spoznal, kako plemenit je bil. Bil je boljši od nas. Zvedeli boste od svojega duhovnika, da je umiral misleč na

vas. Ne, nimam moči, da bi vam govoril o teh stvarih. Rečem vam samo: dober je bil; ne pozabite ga! Poskušajte biti bolj pravični do teh, ki bodo prevzeli njegovo mesto na fontenéjski zemlji. Jaz, jaz vas zapuščam. Toda prosim uboge, da jim smem razdeliti jaz sam nakaznice za kruh. Pridite, moji prijatelji! In za vse ostale: Zbogom!«

Mrmrajoče besede so odgovorile tu in tam:

»Ali je dal v ubožni sklad? — Bog ve, kaj je storil za Fontenáj?«

Čuvaj se je približal s šopom nakaznic za kruh, katerega dobe pri trškem peku. Markiz je stopil na spodnjo stopnico, na to, ki se je že dotikala zemlje, razbita in shojena od vernih vseh časov. Reveži so prišli, se sami uvrstili, bili so v cokljih, kruljavi, grbasti, stari, iz domače ali iz sosednih vasi, dobre žene v črni obleki, podobne redovnicam, matere, ki so imele okoli sebe kopico otrok. In vsakemu je dal stari plemič nakaznico: »V spomin na Mihaela Meksimé!« je pravil. Vrsta je bila dolga; markiz, kakor je že bil zaprt, je za hip zaprl oči, da se ne bi razjokal; okoli stoječi so govorili med sabo: »Pa je bil le res dober gospod Mihael.« In še so govorili: »Lej, prodal bo Fontenáj. Markiz nima več poguma, da bi se vrnil, prodal bo svojo zemljo. Njemu ni več treba denarja, saj je milijonar.«

— V spomin na Mihaela Meksimé, je ponavljal markiz na najnižji stopnici pred cerkvijo.

Poleg groba je neko mlado dekle, klečeč na travi, sklonjeno, potrto od svoje bolečine, ne meneč se za nikogar, jokalo. Niso videli, kdaj je prišla. Bila je tu. Žene so se naslanjale nad njo in govorile: »Najbrž ga je imela rada, uboga mala! Kako lep zakon bi bil to, kako dober za reveže!«

Bilo je še kakih dvanajst revežev, ki jih je bilo še treba obdarovati, ko je nek mož, prihajajoč po poti in razmikajoč skupine, ki so odhajale, prišel na pokopališče. Ker je bil visoke rasti, so ga vsi

videli. Nastal je velik šum: »Gilbert Kloké se je vrnil iz Pikardije! Poglejte ga! Brada se mu je pobelila, drugače pa vseeno dobro zgleda. Kam gre? Med grobove gre. Najbrž bi rad govoril z markizom!«

Res, hotel je govoriti z gospodom Meksimé, da pa ne bi motil, je stopil na zadnje mesto v procesiji, za neko ženo, ki je vodila otroka, in je capljal za njima po travi. Vsi so ga opazovali. On pa, glavo je imel pokonci in brado nepremično na obleki, ni pogledal nikamor drugam kot le v tega velikega starega plemiča, ki se je enakomerno sklanjal in govoril tako žalostno: »V spomin na Mihaela Meksimé!« Kmalu sta bila drug ob drugem. Fontenéjski graščak, ki je imel oči kalne radi solza, ni spoznal kosca svojih travnikov ter mu je ponudil nakaznico. Toda Gilbert je tiho odgovoril, da ga ne bi žalil:

— Zaenkrat še mi ni treba, gospod Filip. Dvoje stvari bi vam rad povedal.

— Oh! To si ti, moj ubogi Kloké! Stopi k meni pa mi povej; slabo te slišim.

Ko sta oba stala skupaj na isti stopnici, so vsi mislili: »Prav tako velik je kot markiz; danes še celo večji, ker je markiza potlačila žalost.«

— Hočem vam reči, da sem zelo ljubil gospoda Mihaela, ki ga bom vedno imel v svojih mislih. In vrnil sem se bolj od daleč, kot je Pariz, da mu izkažem zadnjo čast.

Gospod Meksimé je vzel Klokéjeve roke in jih stisnil.

Kloké je nadaljeval:

— Vi boste odšli, gospod Filip. Ne skrbite za cvetje. Jaz ostanem in jaz bom skrbel zanj. Dokler bom živel, bom krasil grob.

Jok mu je odgovoril in nato tri besede:

— To ti nalagam.

Gilbert Kloké se je umaknil in se zgubil v množici. General Meksimé je stopil raz stopnico. Pognal

se je po ozki aleji, ki je šla med grobovi, kjer so bili venci in tam nekje je stal grobar, poživinjen radi vina, a se je vendar zdelo, da je žalosten. Žalost in sočutje, vse je bilo razlito nad pokopališčem, nad cesto, nad trgovom. Tudi ti, ki niso videli ničesar, so molčali. Tončke Žakmén ni bilo več tam. General se je ustavil, se sklonil, naredil znamenje križa; nato pa je, morda iz navade, morda je vedel zakaj, v trenutku preden se je obrnil, dvignil roko h čelu in vojaško pozdravil. Ves vzravnan je nadaljeval svojo pot.

Hodil je zelo hitro, kar bežal je. Vsi so se umikali pred njim.

Šel je preko trga, odgovarjajoč na pozdrave z mrzlično roko, ki jo je dvigal do klobuka. Dva notarja sta šla za njim, čuvaji, trgovci z lesom ali drugim imetjem, toda on je šel pokonci in ni govoril z nikomur. Cesta se je začela spuščati, grajska cesta se je odpirala. Markiz je, ne da bi se ustavil, dvignil oči proti gradu in proti robu gozda, ki je zavijal zidovje v modrikast polkrog. Strah, ki mu je stisnil srce, je bil podoben temu, ki ga je skusil na bojnem polju leta 1870. Ves rod je bil pokošen; štiristo let spominov in prijateljstva, vse to bo kmalu ugasnilo in zadnji iz te domačije, zadnji Meksimé, on, je to prodal. Okna so bila zaprta. Zaprta bodo ostala, dokler jih ne bo novi gospodar odprl v nov dan. Samo senca je še bila nekdanjega gospodarja, njegove značilnosti, žalost nad vsemi stvarmi. Vstopil je in pomignil neželjenim čakalcem, da naj počakajo. V veži ga je čakal kup pisem, dopisnic, brzojavk. Med njimi je bila uradna brzojavka, ki je dospela šele pred eno uro. General jo je odprl in jeza se mu je pokazala na obrazu. »Prokleta, da se me ne morejo izogniti! Pač nikdar niso trpeli ti ljudje!« Nujno so ga klicali v Pariz radi neke stavke, ki je pravkar izbruhnila. Minister je nalagal: »S prvim vlakom, rabim vas!«

Gospod Meksimé je bil sam v grajski veži. Raztrgal je papir, ga zmečkal in vrgel na tla. »Tem slabše! Ne grem!« Obljubil si je, da bo še zadnji-krat prehodil sobe, salone, skednje; da bo sprejel kmete; da bo pokazal Renardu stvari, ki jih mora takoj poslati v Pariz. Saj so bili to posvečeni spomini. Gospa Meksimé mu je rekla, da naj jih sam nekaj prinese: »To, pa še to iz delavne sobe, iz kadihnice...« On bo to storil. In v resnici je poklical čuvaja in šel proti stopnicam. Toda v hipu, ko je hotel stopiti na prvo stopnico, se je ustavil; z roko je šel preko čela, kakor da bi nekaj razpršil.

— Ne, je rekel, moja vojaška dolžnost je, iti v Pariz. Torej!

Zopet se je pokazal zunaj, vrata je pustil odprta in rekel je Renardu, ki je pritekkel:

— Dobite avto!

Ko je bil voz pred vrati:

— Gospodje, je rekel skupini ljudi, ki ga je čakala, svoja navodila vam bom poslal iz Pariza. Moram oditi. Službene stvari. Zbogom!

Skočil je v voz, ne da bi še pogledal nazaj, in rekel šoferju:

— Edvard, kolikor morete, da še dobim pariški ekspres!

Avto je zabrnél, odhitel z blazno naglico, glas hupe je bežal nad gozdovi in nad Fontenáj. To je bil zadnji pozdrav rodu Meksimé. Žene so pritek-le na prag. Mnogo mož je še bilo okoli cerkve, ali pa so že odšli v gostilne. Gilbert Kloké je govoril sredi delavcev. Prenehal je s pripovedovanjem o svojem potovanju in vsi so poslušali klice hupe, ki so se oddaljevali in zmanjševali kakor iskrice nad ognjiščem. Niti prijatelji, niti sovražniki gradu niso o tem razmišljali; neka resna misel je vse tlačila; to, to je bilo zelo kratko; Lampièr je z navadnim glasom vprašal:

— Čuj, Kloké, bi dal za pijačo? Navada je, da zalijemo, če se kdo vrne.

— Prav, je rekel dninar, bom.

— Saj te to ne bo oviralo pri pripovedovanju in v gostilni bo še bolje kot zunaj: iz megle prši.

Kloké je dvignil glavo. Oblaki, ogromni, radi vetra raztrgani, so bežali in puščali na zemljo mrzel pršeč dež.

— Od tam prihajajo, odkoder sem prišel jaz, je rekel, od tam, kjer so ljudje boljši od dežja ... To-rej, kdo gre z mano?

Stopil je v gostilno in večina mož, ki je mislila, da jih je povabil Gilbertov pogled, je tudi vstopila. Več jih je prišlo iz hiš, ali pa so zapustili zavetje cerkvenega zida. Dolga gostilniška soba se je napolnila z ljudmi in s hruščem. Skoro vsi tovariši iz gozda so bili tu: Ravú, ki je prišel že v dvorano, ko je še Meksimé govoril, pač zato, da bi pokazal, da je proti; Sipiá je prišel v zadnjem trenutku, čeprav ga ni nihče vabil; Diržé, ki je pred nedavnim strl prvi kosilni stroj v Fontenáj, in še in še; bilo je tudi nekaj mladih delavcev, ki so se družili radi svoje mladosti in ki so klicali drug drugega v hrupu starejših. »Štefan! Janez! Sem! Tu je še prostor zate!« Dalje časa je v gostilniški sobi šumelo kot v panju. Z umazanimi besedami so dražili dve deklici, ki sta se, kot je pač navada, zelo slabo branili. Toda kmalu je bilo jasno, da vse prevladuje neka misel, skupna radovednost je podžigala vse ljudi, ki so v skupinah sedeli pri mizah. Roke so kazale Gilberta Klokéja, glave so se obračale proti njemu. Sedel je nekako v sredi dvorane in v njegovi bližini je bil en sam pivec in še ta čisto mlad — Janez, ki si je prižvižgal iz Montreónskih gozdov. Gilbert, roke je prekrizal poleg svojega polnega kozarca, je opazoval svoje nekdanje tovariše, ki jih je zopet videl po večmesečni odsotnosti; čutil je, kako ga opazujejo in sam je pazljivo, tiho opazoval kakor stari krmar, kadar

vozi proti veteru. Le včasih je odgovoril z glavo na pozdrave tovarišev. Neki glas iz dna dvorane je rekel:

— Zdi se, da so se njegove misli spremenile. Potemtakem ni več z nami.

On je ostal nem, le nekoliko je dvignil čelo, da bi videl, kdo govori. Bil je to Ravú, ki je sedel na koncu dvorane, sredi strnjene družbe. Neki drug glas, oster in visok, je odvrnil od druge strani dvorane:

— Saj ne skriva tega. Ni še deset minut od tega, kar je govoril s plemičem in tudi ne dolgo, kar je rekel, da so Belgijci boljši od nivernéških dečkov.

Mrmranje se je začulo, sklonjeni hrbti so se vzravnali, začudene, nezaupne, jezne oči so izpraševale Gilberta in večina je postavila kozarce na mizo.

Sedel je nepremično kot zid. Nekaj sosedov, čeprav niso bili čisto blizu, je umaknilo svoje stole. Goltajoči Sipiájev glas je povzel:

— Navsezadnje je treba vedeti vzroke teh stvari. Delo v gozdu se začinja in ne smemo imeti med sabo izdajalcev.

Glasovi nasprotovanja so se oglasili:

— Saj ni! Povej, Kloké, kaj ne da nisi?

— Saj ste čuli, kako je govoril na trgu, kako je pozdravil cerkev, je nadaljeval Sipiá, rečem vam, da je postal Gilebrt Kloké, kot je sedaj pred nami, klerikalec. Ne bom rekel, pa najbrže je šel v Pikardiji celo k obhajilu.

Šestdeset pivcev je gledalo Gilberta Klokéja. On je mirno rekel:

— Da, bil sem.

Vsi so se dvignili. Kretnje in klici jeze so napolnili dvorano. Roke so grozile; klicali so se od mize do mize na vse strani. Mnogo jih je kričalo: »Dol z njim! Stran s farji!« Zvrnjeni stoli so padali.

Pesti so se dvigale, kozarci in steklenice so se bli-skale v zraku. V ta šum je zaklical Ravú:

— Kaj pravi? Tovariši, sodili ga bomo! Poslu-šajte ga!

Videli so, da je tudi Gilbert pokonci, rame je naslonil na zid, pogled mu je bil miren in roke pri-pravljene.

— Res je, da sem videl tam tovariše, ki se med sabo bolj ljubijo kot mi in ki žive bolje... Lahko bi to videl v Franciji, a jaz sem to videl onstran meje...

— Ne! Ne! Zabranite mu govoriti! Skozi vrata, Kloké! Stran od sindikata! Takoj glasujmo, Ravú, on ne sme biti več član!

— Še ne, je kričal Ravú. Pustite ga govoriti!

— Še ne, je povzel Kloké. Nikogar ne sodim; moje srce se ni spremenilo na slabo, nasprotno; toda spoznal sem, da mi nimamo življenja in zato sem se vrnil, da vam pokažem, kje je. Rekel vam bom enkrat, dvakrat, desetkrat, dokler bom na svetu. Nihče mi tega ne bo branil! Hočem ostati z vami. Pravico, ki sem jo vedno zahteval, zahtevam tudi sedaj, le da sedaj vem, da je mnogo lepša, kot smo mi kdaj mislili. In borim se zanjo.

— Bori se sam! Dovolj! Skozi vrata! Živijo Kloké! Ne! Skozi vrata!

— Spravite me skozi!

— Ti bomo že dali!

V naraščajočem hrupu, ki ga Ravú ni mogel več udušiti, je troje mož skočilo preko mize in teklo proti Gilbertu. Vsi trije so bili popolnoma pijani. Toda v trenutku, ko se je Gilbert pripravljaj, da se brani, so se vsi, napadalci in radovedneži, skriti prijatelji in sovražniki, ustavili in naglo umolknili. Nekaj novega se je pokazalo. Poleg Gilberta se je dvignil nek mož. Sama mladost ga je bila. Njegove ustnice so se smehljale. Bil je droban in mnogo manjši kot veliki Gilbert; gledal ga je od spodaj

navzgor s prijateljstvom kakor kadet, ki sprašuje starejšega, in rekel je v tišini, ne da bi pazil na vse:

— Gospod Kloké, z vami sem!

Kloké se je zadovoljno nasmehnil v svojo brado in videti je bilo njegove bele zobe.

— O, Janez, mali drvar iz Montreón, dober si; toda ne vdinjaj se mi hitro; rajši me izdaj — lahko ti škodujejo!

Mali se je obrnil proti onemelim možem.

— Niso vsi proti vam!

Da bi pokazala, da je to res, sta dva druga njegove starosti stopila iz vrste. Prišla sta nehote, ker ju je ganila beseda časti ali prijateljstva; odločila sta se za nezaščitenega in za nepoznanega Boga; bila sta bleda, eden je bil plavolas, svežega obraza in kodrast in drugi je imel prsa sicer še ozka, a je bil velik, kakor mlad jezdec in poganjala mu je rjava brada. Oči so se jima bliskale radi zadržane jeze.

— Tudi ti, moj Štefan? je rekel Kloké. Tudi ti, moj Miha? Ej, dobri fantje od vseh strani!

In ko so bili ti trije mladi okoli njega, se je, da bi se ubranil joka, začel glasno smejati; stegnil je roke in jih položil na draga ramena, zaklical je in njegov glas je preglasil mrmranje v dvorani:

— Poženite me, tovariši, iz sindikata, glejte, tu je moj! Lep je! Sami mladi hrasti!

— Ne uganjaj burk, Kloké! Nihče te ne odganja od tu — prost si! Nazaj, tovariši, dvignimo zopet kozarce!

Ravú je posredoval, ker se je bal; spoznal je, da so imeli ti mladi nekaj novega, čutil je, da del drvarjev na skrivnem občuduje Gilberta Kloké; naredil je kakor iz navade in je uganil, kakšno je mišljenje v glavnem; s svojimi bledimi in kosmatimi rokami je odstranil tovariše in razbil krog, ki je bil okoli Klokéja, Janeza, Mihe in Štefana.

— Raje imam to, je rekel Kloké. Moji mali, tudi mi dvignimo kozarce! Spravite pesti! Poklical vas bom, kadar vas bom rabil.

Stal je, medtem pa so drugi sedali za mize, poklical je gostilničarja, plačal za vse, ki so bili tu, in nato je dvignil kozarec poln blestečega se vina in ga v dušku izpil.

— Zbogom, moji tovariši in moji prijatelji! Treba je, da grem malo pogledat domov, kamor se še nisem vrnil.

Zamahnil je na široko z roko, kakor da bi sejal svoj pozdrav preko vseh. Večina je zaklicala: »Živijo Kloké! Hvala, Kloké!« Drugi pa so pokazali s kretnjo glave ali trepalnic: »Navsezadnje pa sem še jaz s tabo!« Drugi zopet pa, kot da niso nič videli in nič slišali. Šel je počasi po sobi, se na pragu ustavil, da bi vsem pokazal, da ne beži, in je stopil na ulico.

Šum pogovora, ploskanje, klici, vse to je podžgalo radovednost sosedov. Ko je Gilbert Kloké dvignil glavo, da bi pogledal, če se je vreme že izboljšalo, je za vsemi okni opazil obraze; celo na visokem župnijskem oknu je nemirno slonel župnik Rubió, sprašujoč se: »Pa ja niso koga ubili?«

— Nisem še mrtev, gospod župnik, je rekel. Toda prosil bi vas, da me nekaj časa spremljate, povedati vam moram nekaj.

Župnik, gologlav, je prišel ven in šel ob Gilbertovi strani proti Volčjemu dolu. Toda dninar mu ni pripovedoval nič novega. Rajši ga je spraševal o zadnjih tednih življenja Mihaela Meksimé. Na kraju, kjer se steza odcepi od ceste, daleč od hiš, daleč od ušes, ki kar strižejo za besedami:

— Gospod župnik, je rekel Gilbert in se je ustavil, ni treba iti dalje z menoj. Saj ste že itak šli z mano dovolj časa, toda nočem, da bi kdo vohunil za mano. Gospod župnik, koga mislite, da imate pred sabo?

— Drvarja Gilberta Kloké.

— Ne, nekoga drugega: spreobrnil sem se.

— Kaj?

— Spreobrnil sem se prav do dna srca in glave. Toda niste vi zadeli žeblja v glavo, ampak Belgijci.

Hitro je pripovedoval o svojem bivanju v Pikardiji in kako je skoro nehote šel s kievrénskimi mesarjem. Govoril je, ne da bi prenehal gledati župniku v oči, gledal je vanj s pogledom, ki je bil čist, zadovoljen, prijateljski in ki je hotel reči: »Dobro pogledajte, da ne lažem. Nisem več tisti, ki se je obrnil stran, kadar ste šli mimo, ali tisti, ki vas ni razumel.« Župnik pa ni gledal neprestano Gilberta, dvigal je svoje oči nad svojega prijatelja, nad zemljo, kakor Gospod pri mizi, preden je posvetil kruh. In vsakokrat so se oči vrnile iz višin vse blesteče radi solza.

— Tudi jaz sem delal med tem, ko vas ni bilo tu in v nedeljo boste videli, da me jih že več poslušajo. Toda Gilbert, še vedno sem tako sam; kajne, da mi boste pomagali?

— Še vprašate! Saj ne verujemo le zase, gospod župnik! Če sem kdaj kaj dobrega imel, sem vedno delil.

— Kakšna nesreča, da je gospod Mihael umrl!

— Da, prav pravite, on, vi in jaz, koliko bi storili! Toda naju, gospod župnik, imajo tudi radi, zato sva močna.

— In ste kaj mislili na to, kaj boste storili?

— Da, storil bom kot na predvečer pred prodajo pri moji hčerki. Konj je bil tu, ena krava tam, druga zopet drugje, ovce so bile v gozdu in jaz sem vse zbral in jih privedel.

Zamahnil je z roko kakor nekdanj pri javnih shodih in njegov glas se je dvignil:

— In da veste, ostanem pri sindikatu! Tovariš kakor nekdanj stari Kloké!

— Prav imate!

— Ne boste mi rekli, da ga mislim sam. Samo, gospod župnik...

Sklonil se je in glas mu je postal tih, kajti to je bila zaupnost.

— Samo tako bo treba delati, kot delajo gospodje duhovniki v Pikardiji. Ljubijo reveže...

— Jaz tudi.

— Temu, ki nam je pridigal, kadar ga je človek pogledal, se je videlo v srce, da nas ljubi in kadar je govoril, bi človek rekel, da je eden izmed nas.

— Storil bom to, brez strahu!

Župnik je zaprosil:

— Dajte mi roko!

Gilbert je ponudil obe in župnik jih je stisnil v svoje, dolg hip, in on je gledal nem od ganjenja to staro stvar, lepo in potrebno: delavčeve in duhovnikove roke združene v eno.

Razšla sta se. Kloké je šel po poti, ki vodi v Volčji dol.

Bilo je dve popoldne. Nebo se je zjasnilo proti Morvanskim goram. Toda naseljske hišice, skrite v gozdu, niso več dobile svetlobe, ki je bila nad njimi. V tem času so že bile v megli in senci, človek bi rekel, da se je že začela njihova noč. Gilbert se je napotil proti tej, ki je bila najbolj osamela in pri kateri so bila okna zaprta. Trikrat je močno udaril s svojo palico.

Mati Justa je pritekla na prag sosednje hiše.

— Kdo je? Koj! Vi, Kloké! Na ključ čakate? Takoj!

Odšla je in se skoro takoj vrnila, ob njej pa sta skakljali njeni dve hčerki, starejša Julija in mlajša Ivanka.

— Oh, ubogi mož, nihče ni več upal, da pridete! Poglejte, hiša izgleda kot mrtva! Nihče vas že dolgo časa ni iskal.

— Nihče? Prav nihče?

Dobra žena je dela ključ v ključavnico in rekla potiskaje s kolenom proti ustavljajočim se vratom:

— Ne, nihče; le nek vaš tovariš je prišel ter je poprašal radi hiše. Hotel jo je najeti.

— Morda jo lahko še bo, je odgovoril Gilbert.

Mati Justa se je, ko ji je uspelo, odpreti vrata, umaknila, da bi stopil Gilbert naprej. Toda on si sprva ni upal vstopiti. Vonj po plesnobi, vonj po nas, ko nas več tu ni in vsi spomini na preteklo, so ga zadrževali na pragu. Obrisal si je čelo, kakor če bi ga nekaj zbadlo in nekoliko sklonjen in z mirnimi očmi je opazoval to mračno sobo, ki je bila dom njegovega veselja, dom njegovih skrbi, dom njegove žene, ki ni več živela.

Mati Justa je le napol razumela. Zmajala je z glavo in že zganila ustnice kakor človek, ki je radoveden, pa si ne upa vprašati. Vprašala je le:

— Kot tu, v Pikardiji ni bilo?

Gilbert ni odgovoril, le s čisto tihim in trepetajočim glasom je vprašal:

— Mati Justa, povejte, kje je Marija? Ali veste?

Julija, ki je bila rdečkasta kot veverica in je stala poleg matere, zobje so se ji svetili, je odgovorila:

— Že od svoje mladosti potuje ta hčerka in še sedaj.

Mati jo je udarila.

— Na, tu imaš, je rekla. Oprostite ji, Gilbert, je še pač mlada... Ne, nimam velikih novic. Slišala sem, da so pravili, da je v Parizu s svojim možem.

— Poiskal jo bom, ker me bo še rabila.

Obrnil se je proti ženi ves ganjen in ko se je sklonil, je rekel:

— Zopet bom začel delati zanjo.

— Za njo, Gilbert! Za Boga, to ja ni mogoče! Za tako hčerko!

— Da. Mnogo se jih je že od daleč vrnilo. Tudi ona se lahko vrne, tudi ona.

— Kdor ima zarubitev, kdor ima...

— Vse vem, kar je storila, toda kar sem rekel, sem rekel: zopet bom začel delati zanj.

Vstopil je v hišo in videli so le senco, ki je omahovala med hojo. Nato pa so žene odšle. Naselje je zopet onemelo. Le mrtvo listje je šumelo po gozdni poti.

Nad eno uro je ostal Gilbert Kloké doma. Ko je odšel ter je šel mimo Justine hiše, je imel v roki majhen zavoj, zavezan v robec. To so bile stvari, ki jih ni hotel nesti v Pikardijo in med ostalim slike pokojne žene in hčerke ter še majhen kipec, le za dva prsta visok, ves zakajen, ves zapuščen; to pa je bila edina stvar, ki jo je objel, ko se je vrnil. Počasi je šel.

— Moj ubogi Kloké, je spregovorila dobra žena, kam greste in tako žalosten?

— Nekaj grem storit, kar me mnogo stane, je odvrnil Kloké, ne da bi se ustavil. Toda treba je, da grem...

Zaklicala je:

— Pa se vsaj vrnite?

Zamahnil je z roko, kot da bi rekel ne.

Zopet mu je sinil dan, ko je odhajal iz gozda, toda dan je že začel pojemati, ker je bilo v času, ko zemlja dolgo spi. Cesta, ki vodi v Fontenáj, je bila prazna. Možje in žene, ki so bili pri pogrebu, so se že razpršili na vse strani in tudi njih mišljenje se je vrnilo k vsakdanjostim. Gilbert je šel ves sam. Medtem ko je šel po trgu, so ga opazovale žene in dekleta, ki sanjarijo za okni pri svoji šivanki. Deset mladih in starih glav, deset parov oči je sledilo človeku, ki je šel po sredi ceste.

— Kam gre?

Nikogar ni pogledal. Glavo je imel sklonjeno in zavoj še vedno v roki.

— Kam gre? Bil je v svoji najboljši obleki. Ni šel proti gozdu, ne, šel je na trg, proti Diržéju, pa se ni ustavil... Zmanjšuje se že... Daleč je že... Kaj?... Da, res! Na Viží gre!

Šel je v resnici na Viží. Že tri in dvajset let ni niti enkrat šel po tej poti, ki gre iz Fontenáj na ta grič, kjer je zgrajena kmetija in se spusti na drugi strani v dolino. Kadar bi moral iti mimo, je rajši šel po dolgi poti, kot pa, da bi videl te zidove, ki jih je zapustil; ni hotel srečati gospodarja na domači zemlji. Prišel je že onstran trga in šel s težavo po zadnji vzpetini. Ni gledal ne na levo, ne na desno, toda dvigal je glavo in zgoraj je videl, kako se večajo obrisi streh in zidov, ki so nosili ime Viží. Leta, ki jih je preživel tukaj, so bila najlepša, leta mladosti so se izvijala izmed prahu in kamenja v Gilbertovem spominu. Zopet je videl in doživljal vse preteklo, še obraz gospoda Fortié; popoldne je bilo, ko sta se ločila. Za Gilberta se ta trdi, obriti obraz, poln in resen, ni spremenil, ni staral; živel je pred njim z izrazom jeze, prezira in nezaupanja. In vendar se bosta kmalu videla. Gilbert se je spremenil,

a on? On, ki ni šel raz Viží kakor le v rdečem dvo-koleslju in pa na semnje.

Čim bolj se je bližala kmetija, tem bolj je Gilbert zadrževal korak. »Saj sem se vendar precej postaral!« je mislil.

Sonce je še enkrat močno zasvetilo, preden je izginilo.

Ko je veter pobožal Gilbertu mokro čelo, se je ustavil pri vhodu male poti na kmetijo. Petdeset korakov je bil od kmetije; od strani je videl stanovanje gospoda Fortié, nato dvorišče, v ozadju svinjake in kurnike in čisto blizu hlev za vole, hlev za krave, skedenj z golobi pod previsom. Kmetija je bila kot prazna.

»Je morda na potovanju?« je mrmral Gilbert.

Stopil je na cesto in se pogнал skoro do sredine dvorišča in tam obstal nasproti hišnih vrat, ki so bila zaprta. Na njegovi levi sta za hlevskimi zidovi dva mlada hlapca iz Viží spregala jarem volov. Začela sta s prstom kazati na prišleca in se smejati. Gilbert pa se zanja ni zmenil več kot za muhe, ki so plesale okoli njega. Ni obrnil oči od hišnih vrat. Čakal je naslonjen na svojo palico, zavoj je dal na tla poleg sebe.

Več kot pet minut je tako preteklo, preden je dvignil svoj klobuk. Pravkar je opazil za oknom gospo Fortié; bila je še vsa bela. Vrata so se odprla in gospod Fortié se je prikazal na pragu. Toda nekdanji Gilbertov gospodar, bogat kmet, ki je postal najvplivnejša oseba v občini, ni stopil naprej. Opazoval je dninarja in skušal uganiti, zakaj je prišel. Preko dvorišča so prihajale in odhajale od moža do moža misli, vprašanja in nemi odgovori. Nek gnev, prav tako hud kot prvi dan, je tlačil srce gospoda Fortiéja in ustnice so radi tega trepetale. Kmalu bi zaklical:

»Stran odtod, Kloké, moje dvorišče ni za delavce, ki so me zapustili! . . .«

Toda opazil je, da ima dninar klobuk v rokah in rekel je:

— Pridi bliže, če imaš vzrok, da prideš pred mene.

— Imam ga, je rekel Kloké.

Šel je, ne da bi pobesil oči, da bi gospod Fortié lahko bral misel svojega nekdanjega služabnika. Tri korake od hodnika se je ustavil in pokrtil.

— Gospod Fortié, krivico sem vam storil, ko sem vas pred triindvajsetimi leti zapustil.

— Ali misliš, da sem pozabil? Prav tako dobro še vem kot prvi dan.

— Gospod Fortié, rad bi popravil krivico, ki sem vam jo storil in se vrnil na Viží.

— Čas je že mimo, Gilbert Kloké! Ali se zato vračaš, kar ti moč že pojema?

— Ne, je rekel Gilbert, ni mi še pojenjala.

— Morda ker nimaš več denarja?

— Poslušajte, je rekel mož in se za korak približal, ne morete mi očitati, da sem izgubil imetje, da bi plačal za hčerko. Da, hočem si služiti svoj kruh in si ga lahko služim povsod, gospod Fortié! Če se vračam k vam, se vračam radi pravice, ki sem vam jo dolžan in ker bom zdaj tu, kjer sem bil mlad.

— Rekel sem ti, tri in dvajset let je od tega: »Tudi ko boš star, nikoli te ne sprejemem nazaj!« Nimam dveh besed.

— Tudi jaz, gospod Fortié, sem rekel: »Hočem biti svoj gospodar!« Sedaj tega ne mislim več; ni stan tisti, ki dela človeka prostega. To sem videl pri Pikardijcih.

— Res, govorili so mi...

Gospod Fortié je imel suh smeh, ki ga je Gilbert poznal. Kadar je gospod Fortié podaljšal svoje ustnice in to le za milimeter, to pa radi tega, ker ni mogel najti prave besede.

— Prosim vas, gospod Fortié — ljubim Viží!

Kmet se je zganil radi ganjenja. Tudi on, in zlasti on je ljubil Viži. Opazil je dva volarja, dva slabiča osemnajstih let, slabih glav, slabih src, oba pač podobna vsem hlapcem, kakršne je možno dobiti danes. In čisto poleg sebe ima Gilberta, brez dvoma starega, toda ta ljubi zemljo, ta ne pije, ne pusti, da bi se zgubila mrvice gospodarjevega imetja, ta se je dotaknil vsake grude velike kmetije in jo zganil.

Omeščal se je računajoč, ali naj sprejme Gilberta.

— Pridi, je rekel.

Ponudil je roko Gilbertu, da bi stopil do njega.

Te štiri sveže korake in dninar je zopet postal služabnik gospoda Fortiéja na Viži.

Moža sta najprej pila dva kozarca dobrega vina in trčila, jedla sta skupaj v znamenje veselja. Gilbert se je zopet opogumil, spraševal je o spremembah in o stvareh.

— Našel boš zopet svoje gnezdo; ni tako dobro kot postelja!

— Mi je vseeno. Voli se še vedno enako imenujejo?

— Vedno: grivec, tevc, sive, rdečko.

— Tem bolje, je rekel Gilbert, smehljaje se od veselja. Se mi ne bo treba ničesar nanovo učiti.

— Nič zato, Bog bodi zahvaljen, je odgovoril gospod Fortié.

Dvignil je zaveso pri oknu na polja.

— Glej, je rekel, kolikor je še dneva, pojdi malo čez polje, moj stari Gilbert!

Gilbert je šel preko dvorišča in šel na travnik, ki je zadaj za hlevi in odkoder se vidijo Fontenėj in gozdovi. Toda on se je najbolj spominjal pogleda na pašnike. Dosegel je veliki pašnik in zopet je videl Morvanske gore in vse obzorje, ki ga je videl v mladosti. Potem pa je šel s polja na polje.

Živali so ga nekaj časa opazovale, potem pa so se pasle naprej, misleč: »Prav, on je od tu«; brinovke, ki so sedele na jagnjedih, ki so bili pa brez listja, so se sklicevale, preden so se potuhnile med šope omele; krokarji so ga v letu pozdravljali.

Bilo je že mrzlo. Zapadnik je naznanjal veter tudi za prihodnji dan. Fontenéjski zvon je zvonil Zdravo Marijo. Gilbert je bil sam sredi prostranega polja v padajoči noči. Mislil je na hišo, kamor se ne bo več vrnil, na hišo, ki je bila skrita v gozdu okoli Volčjega dola. Mislil je na svoje tovariše, na fontenéjske dninarje in spoznal je, da vse ljubi, da je vsem odpustil in da mu bo dobro, ko bo zopet zaživel med njimi.

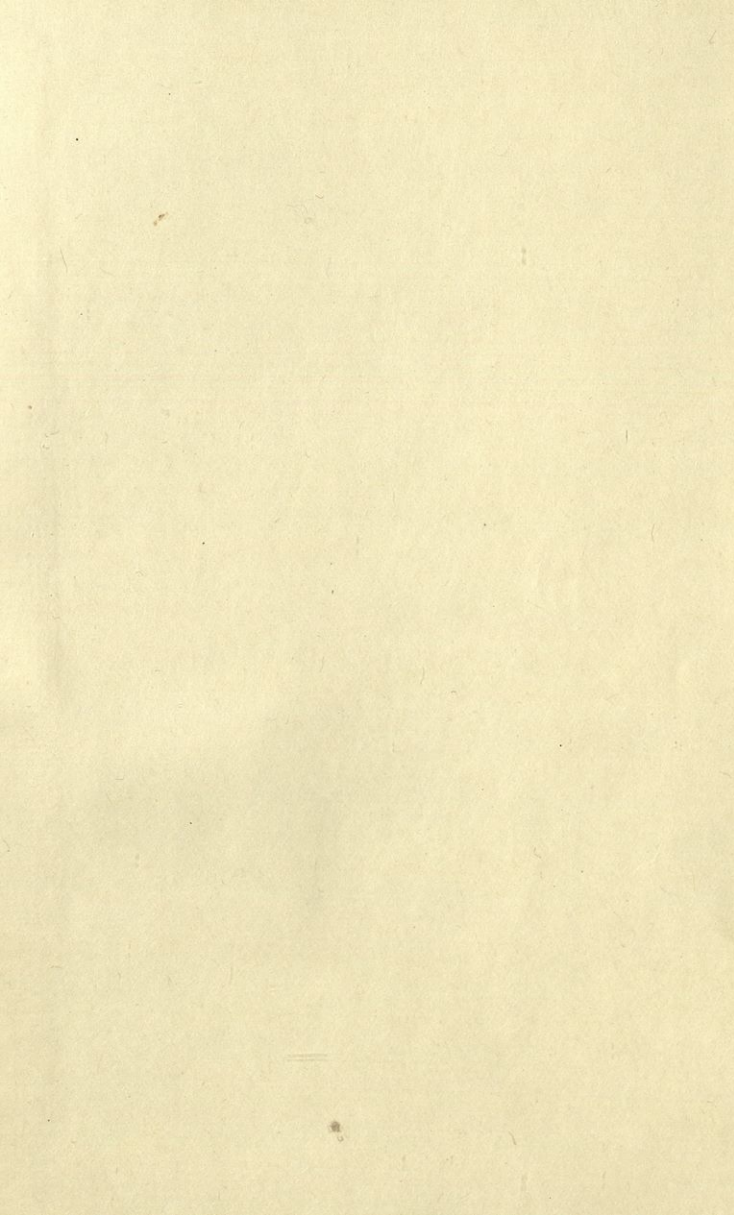
Nato je, ko je dan ugašal, šel okoli hriba in mislil na delo prihodnjega dne. Trava je bila lepa. Prahe so čakale na plug. Nad zemljo je dvigala pšenica svojo zelenost. Gilbert se je odkril in rekel:

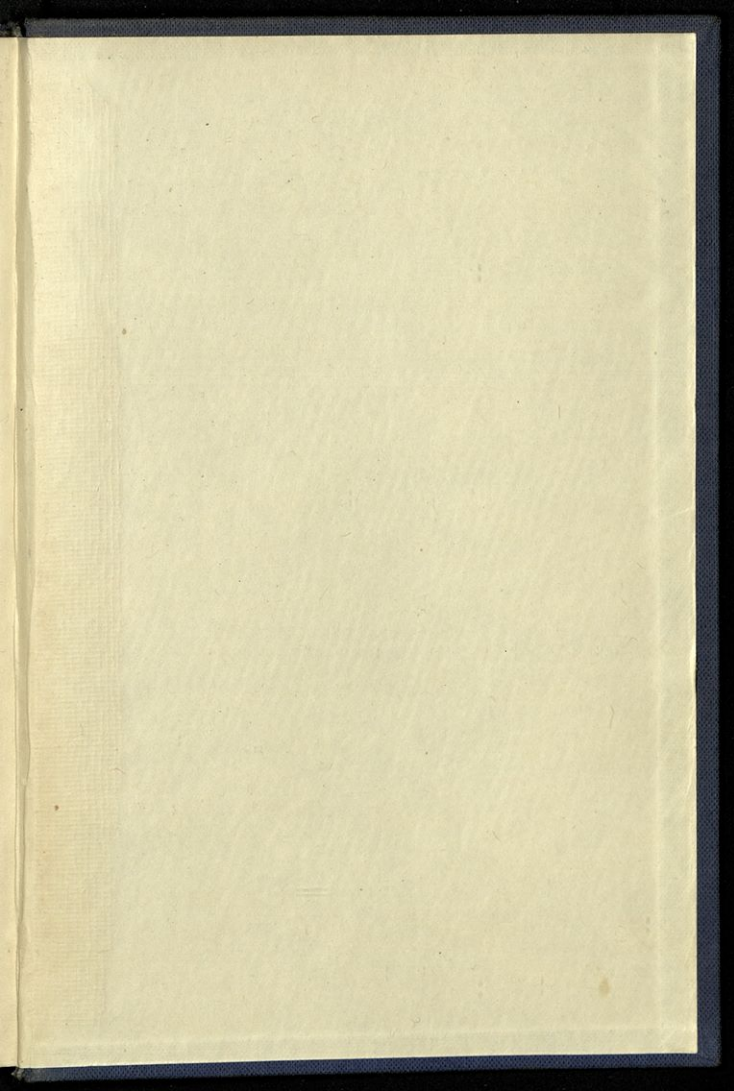
— Ni več važno, kje stanujem, nič več vročina ali mraz; utrujenost ali smrt — moje srce je mirno.

Čutil je, kako je rastle v njem veselje in kako se je obnavljalo srce.

In rekel je še:

— Star sem že in vendar sem sedaj prvikrat res srečen.

Univerzitetna knjižnica Maribor

S

705/127

000503264

COBISS